

শ্ৰেণী-ষষ্ঠ
বিষয়- সমাজ বিজ্ঞান

প্ৰাসংগিক শিকন ঘাটি :

- ১) কৰ্মক্ষেত্ৰ অনুযায়ী মানুহৰ বৃত্তিসমূহ ভগাব পাৰি—
ক) দুটা অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰত খ) তিনিটা অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰত
গ) চাৰিটা অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰত ঘ) পাঁচটা অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰত

শিকন ফলাফল :

গ্ৰাম্য আৰু চহৰ অঞ্চলৰ জীৱিকাৰ ক্ষেত্ৰখনত থকা পাৰ্থক্যৰ কাৰকসমূহ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

আনুষংগিক শিকন ফলাফল :

- ক) জীৱিকাৰ ক্ষেত্ৰখনৰ লগত জড়িত অৰ্থনৈতিক খণ্ড কেইটাৰ বিষয়ে বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।
খ) জীৱিকা অথবা বৃত্তিৰ ভিন্নতা আৰু ইয়াৰ কাৰক সম্বন্ধে বুজি আলোচনা কৰিব পাৰিব।
গ) প্ৰযুক্তিৰ প্ৰয়োগে কেনেধৰণে মানুহৰ জীৱিকাৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলাইছে তাৰ আভাস দাঙি ধৰিব পাৰিব।

অধ্যায় :

ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ সমাজ বিজ্ঞান পাঠ্যপুথিৰ সংগতিপূৰ্ণ পাঠটো হ'ল- “কৃষি, উদ্যোগ আৰু সেৱা খণ্ডত প্ৰযুক্তিৰ প্ৰভাৱ”।

এই সমলটিৰ পৰা আহৰণ কৰিবলগীয়া অৰ্থাসমূহ : (শিক্ষণ শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ বাবে)

- ক) শিক্ষকে জীৱিকা কি, জীৱিকাৰ ভিন্নতা আৰু ভিন্নতাৰ কাৰকসমূহ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ক্ৰিয়াকলাপৰ সহায়ত স্পষ্ট কৰি দিব পাৰিব।
খ) অৰ্থনৈতিক খণ্ডকেইটা আৰু ইয়াৰ লগত জড়িত বৃত্তি সম্পৰ্কে আলোচনাৰ দ্বাৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বুজাই দিব পাৰিব।
গ) প্ৰযুক্তিৰ প্ৰয়োগে কেনেধৰণে জীৱিকা বা বৃত্তিৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলাইছে আলোচনা কৰিব পাৰিব।
ঘ) প্ৰতিটো অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰৰ পৰস্পৰ নিৰ্ভৰশীলতাৰ কথা বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।

পাতনি :

ভাৰত এখন কৃষি প্ৰধান দেশ হোৱা হেতুকে স্বাধীনোত্তৰ কালত কৃষিকেই প্ৰধান বৃত্তি হিচাপে গ্ৰহণ কৰিছিল। বিভিন্ন বৃত্তিৰ অৱলম্বনত মানুহে জীৱন নিৰ্বাহ আৰু অৰ্থ উপাৰ্জন কৰে। বৰ্তমান সময়ত আমাৰ দেশত বৃত্তিৰ ক্ষেত্ৰখনত

যথেষ্ট পৰিৱৰ্তন দেখা গৈছে। প্ৰযুক্তিৰ ব্যৱহাৰৰ ফলত বৃত্তিৰ ক্ষেত্ৰখনত আমূল পৰিৱৰ্তন ঘটিছে। বৃত্তিৰ লগত জড়িত কৃষি, উদ্যোগ আৰু সেৱা, গোটেই কেইটা ক্ষেত্ৰত প্ৰযুক্তিৰ সংযোজন ঘটিছে। প্ৰযুক্তিৰ ব্যৱহাৰৰ ফলত যোগাযোগ, চিকিৎসা অথবা সেৱাখণ্ডৰ ব্যাপক প্ৰসাৰ ঘটিছে। গ্ৰাম্য আৰু চহৰাঞ্চলত আৰ্থ সামাজিক পৰিৱেশৰ ভিন্নতাৰ বাবে বৃত্তি আৰু জীৱিকাৰ পাৰ্থক্য দেখা যায়। আমাৰ জীৱিকা বা বৃত্তিসমূহ বিভিন্ন অৰ্থনৈতিক খণ্ডৰ লগত জড়িত। আমাৰ অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰখনক প্ৰধানকৈ তিনিটা ভাগত ভগোৱা হয়। কৃষি, উদ্যোগ আৰু সেৱাখণ্ড। এই খণ্ডকেইটাৰ বিকাশৰ লগে লগে বৃত্তিসমূহৰো পৰিৱৰ্তন ঘটিছে। বৰ্তমান সময়ত চহৰাঞ্চলত সৰহসংখ্যক লোক সেৱাখণ্ডৰ লগত জড়িত। প্ৰতিটো অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰৰ বিকাশ আনটো ক্ষেত্ৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। কৃষিৰ বিকাশৰ বাবে উদ্যোগৰ বিকাশ অপৰিহাৰ্য। অন্যহাতে উদ্যোগ ক্ষেত্ৰৰ বিকাশৰ বাবে সেৱাক্ষেত্ৰৰ বিকাশ হ'বই লাগিব।

পৰামৰ্শমূলক শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া :

আমাৰ দেশৰ প্ৰধান অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰসমূহ আৰু ইয়াৰ লগত জড়িত বৃত্তিসমূহ প্ৰযুক্তিৰ ব্যৱহাৰ সম্পৰ্কে অভিৰোচিত কৰাৰ উদ্দেশ্যৰে তলত দিয়া কাৰ্যটো কৰোৱাব পাৰে।

কাৰ্য নং-১ :

- ১) ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ অভিভাৱকসকল কি কি বৃত্তিৰ লগত জড়িত লিখিবলৈ দিব।
- ২) তেওঁলোকৰ অভিভাৱকে বৃত্তিসমূহ পৰিচালনা কৰোঁতে কি কি সামগ্ৰী ব্যৱহাৰ কৰে তাৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দিব।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে লিখা উত্তৰৰ ভিত্তিত অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰ অনুযায়ী বৃত্তিসমূহৰ শ্ৰেণী বিভাজন কৰিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সহায় কৰিব। ইয়াৰ বাহিৰেও তেওঁলোকৰ অভিজ্ঞতাৰ বাহিৰৰ অন্যান্য বৃত্তিসমূহৰ বিষয়ে জনাত সহায় কৰিব।

কাৰ্য নং-২ :

শিক্ষকে উক্ত বিষয়বস্তু আলোচনা কৰিবলৈ পাঠ্যপুথিৰ ১৫১, ১৫২ আৰু ১৫৩ নং পৃষ্ঠাৰ ছবিসমূহৰ লগতে বিভিন্ন বৃত্তি সম্পৰ্কীয় ছবি সংগ্ৰহ কৰি আনি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পৰ্যবেক্ষণ কৰিবলৈ দিব। ছবিসমূহ চাই তেওঁলোকে ছবিত দেখা কাৰ্যৰ পৰা বৃত্তিগত কাম-কাজসমূহ চিনাক্ত কৰিব (শিক্ষকে সহায় কৰিব)। ইয়াৰ লগত জড়িত অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰসমূহৰ আভাস দিয়াৰ পিছত দলগতভাৱে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক তলত দিয়া চাৰ্টখন পূৰাবলৈ দিব।

ক্র. নং	বৃত্তিসমূহৰ বিৱৰণ	অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰৰ নাম	বৃত্তিত ব্যৱহাৰ হোৱা সামগ্ৰীৰ নাম

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ধাৰণা স্পষ্ট কৰিবলৈ শিক্ষকে সহযোগ কৰিব।

কাৰ্য নং-৩ :

ক্ষেত্ৰ অধ্যয়ন : শিক্ষকে উক্ত বিষয়টোৰ ধাৰণা অধিক গভীৰ কৰিবৰ বাবে এটা ক্ষেত্ৰ অধ্যয়নৰ ব্যৱস্থা কৰিলে সুফল লাভ কৰিব পাৰিব। ইয়াৰ বাবে শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক নিজৰ অঞ্চলত থকা বিভিন্ন উদ্যোগ, সেৱাকেন্দ্ৰ যেনে- বেংক, কাৰ্য্যালয় আৰু ইণ্টাৰনেট সেৱা কেন্দ্ৰ আদিলৈ নিব পাৰে। ভ্ৰমণৰ অন্ততঃ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক টোকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দিব পাৰে। উক্ত স্থানসমূহত কি কি বৃত্তিত নিয়োজিত ব্যক্তি লগ পালে, কেনেধৰণৰ প্ৰযুক্তি সেৱা, কৃষি অথবা উদ্যোগত ব্যৱহাৰ কৰা দেখা পালে টোকাত লিখিব। শিক্ষকে তেওঁলোকৰ সমগ্ৰ প্ৰক্ৰিয়াত সহায় কৰিব আৰু শিকন স্থায়ী কৰাত সহায় কৰিব।

কাৰ্য নং- ৪ :

শিক্ষকে প্ৰজেক্টৰ সহায়ত (সম্ভৱ হ'লে) আধুনিক বৃহৎ উদ্যোগৰ ছবি বা ভিডিঅ', আধুনিক প্ৰযুক্তিৰ প্ৰসাৰৰ বিষয়ে সেৱা কেন্দ্ৰসমূহ, চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ লেবৰেটৰীসমূহ দেখুৱালে ভাল ফল পাব। শিক্ষকে নিজৰ স্মাৰ্ট ফোন ব্যৱহাৰ কৰিও ইণ্টাৰনেটৰ সহায়ত বিশ্বৰ নতুন নতুন প্ৰযুক্তি ব্যৱহাৰ কৰা কৃষি, উদ্যোগ, সেৱাকেন্দ্ৰৰ অথবা যোগাযোগ ব্যৱস্থাৰ সাধন সমূহৰ নমুনা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক দেখুৱাব পাৰে।

কাৰ্য নং- ৫ :

অৰ্থনৈতিকভাৱে পৰস্পৰ নিৰ্ভৰশীলতাৰ বিষয়ে আলোচনাৰ পিছত শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দলত ভাগ কৰি তলৰ কাৰ্যটো কৰিবলৈ দিব পাৰে।

ক)

কৃষিৰ ওপৰত গঢ়ি উঠা উদ্যোগৰ নাম	উদ্যোগৰ লগত জড়িত সেৱা সমূহৰ নাম	কৃষিত ব্যৱহাৰ হোৱা ঔদ্যোগিক সামগ্ৰীৰ নাম

প্ৰয়োজন সাপেক্ষে শিক্ষক আৰু অভিভাৱকৰ সহায় ল'ব।

খ)

গ্ৰাম্য অঞ্চলৰ লোকৰ বৃত্তিৰ বিৱৰণ	চহৰ অঞ্চলৰ লোকৰ বৃত্তিৰ বিৱৰণ

মোখনী :

বিভিন্ন শিকন শিক্ষণ কাৰ্যৰ দ্বাৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰসমূহৰ লগতে এইবোৰত জড়িত বৃত্তিসমূহত প্ৰযুক্তিৰ ব্যৱহাৰ আৰু মানৱ জীৱনত ইয়াৰ প্ৰভাৱ আদিৰ জ্ঞান দিয়াৰ লগতে আৰ্থ সামাজিক পৰিৱেশত বৃত্তিৰ ওপৰত প্ৰভাৱ সম্পৰ্কে অধিক ধাৰণা দিব পাৰি। এনে কাৰ্যৰ দ্বাৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ ধাৰণা দৃঢ় হোৱাত সহায়ক হ'ব।

আৰ্হি প্ৰশ্ন

- ১) তলৰ ক্ষেত্ৰ কেইটাৰ লগত জড়িত দুটাকৈ বৃত্তিৰ নাম লিখা—
ক) কৃষিখণ্ড খ) উদ্যোগক্ষেত্ৰ গ) সেৱাক্ষেত্ৰ
- ২) গ্ৰাম্য আৰু চহৰ অঞ্চলৰ মানুহৰ দুটাকৈ বৃত্তিৰ উদাহৰণ দিয়া।
- ৩) চহৰ আৰু গ্ৰাম্য অঞ্চলৰ বৃত্তিসমূহ বেলেগ বেলেগ হোৱাৰ কাৰণ কি?
- ৪) দুটা যন্ত্ৰৰ নাম লিখা যি কৃষি কাৰ্য্য আৰু কৃষিক্ষেত্ৰৰ বিকাশত সহায় কৰিছে।
- ৫) যোগাযোগ ব্যৱস্থাৰ ক্ষেত্ৰখনে মানুহক কি কি ধৰণৰ বৃত্তিৰ সুবিধা দিছে দুটা উদাহৰণ দিয়া।
- ৬) বিভিন্ন ধৰণৰ বৃত্তি আৰু সেৱা কাৰ্য্যৰ ছবি সংগ্ৰহ কৰি এটা এলবাম প্ৰস্তুত কৰা। (প্ৰকল্প)

----- □□□ -----

শ্ৰেণী-ষষ্ঠ
বিষয়- সমাজ বিজ্ঞান

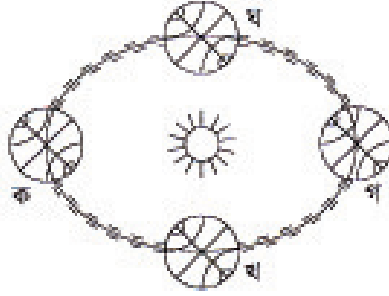
প্ৰাসংগিক শিকন ঘাটি :

প্ৰাসংগিক শিকন ঘাটি :

১) পৃথিৱীৰ পৰিভ্ৰমণ কাল —

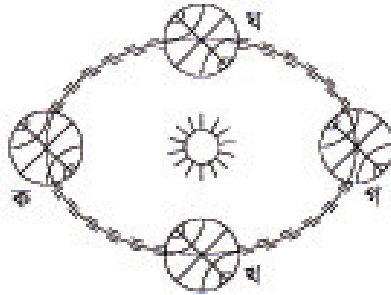
ক) ১২ ঘণ্টা খ) ২৪ ঘণ্টা গ) ১ মাহ ঘ) ১ বছৰ

২) তলৰ চিত্ৰত দেখুওৱা পৃথিৱীৰ কোনটো অৱস্থানত দক্ষিণ গোলার্ধত শীতকাল হোৱা বুজাইছে?

১) ক ২) খ ৩) গ ৪) ঘ

৩) তলৰ চিত্ৰত দেখুওৱা পৃথিৱীৰ কোনটো অৱস্থানত উত্তৰ গোলার্ধত শীতকাল হোৱা বুজাইছে?

১) ক ২) খ ৩) গ ৪) ঘ

শিকন ফলাফল :

ক) পৃথিৱীৰ পৰিভ্ৰমণ কি তাক ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

খ) পৃথিৱীৰ পৰিভ্ৰমণৰ ফলত হোৱা প্ৰভাৱ সম্পৰ্কে বুজি বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।

আনুষংগিক শিকন ফলাফল :

ক) সৌৰজগতৰ আন গ্ৰহবোৰৰ উপৰি পৃথিৱীৰ গতি সম্বন্ধে ধাৰণা লাভ কৰিব আৰু তাক স্পষ্টভাৱে উপস্থাপন কৰিব পাৰিব।

খ) পৃথিৱীৰ আৰ্হিক গতি বা আৱৰ্তন কি বুজি বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।

গ) আৰ্হিক গতিৰ ফলাফল সম্বন্ধে তাক ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

অধ্যায় :

ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ সমাজ বিজ্ঞান পাঠ্যপুথিৰ সংগতিপূৰ্ণ পাঠটো হ'ল — “পৃথিৱীৰ গতি”।

এই অংশৰ পৰা আহৰণ কৰিবলগীয়া অৰ্থাসমূহ :

ক) পৃথিৱীৰ গতি সম্বন্ধে ধাৰণা লাভ কৰিব।

খ) পৃথিৱীৰ আৱৰ্তন আৰু পৰিভ্ৰমণ সম্বন্ধে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

গ) পৃথিৱীৰ আৱৰ্তন আৰু পৰিভ্ৰমণৰ ফলস্বৰূপে পৃথিৱীৰ ওপৰত পৰিব পৰা বিভিন্ন প্ৰভাৱৰ বিষয়ে বুজিব পাৰিব।

পাতনি :

আমি বসবাস কৰা পৃথিৱীখন সৌৰজগতৰ এটা গৃহ। সূৰ্যটো সৌৰজগতৰ কেন্দ্ৰত অৱস্থিত। সৌৰজগতৰ বিভিন্ন গ্ৰহ-উপগ্ৰহকে ধৰি পৃথিৱীখনে অবিৰামভাৱে সূৰ্যৰ চাৰিওফালে ঘূৰি আছে। প্ৰকৃততে গ্ৰহ-নক্ষত্ৰৰ পাৰস্পৰিক আকৰ্ষণৰ বাবেই গ্ৰহবোৰে এক গতিশীল অৱস্থাত আছে। কিন্তু মন কৰিবলগীয়া কথা যে, পৃথিৱীখন অবিৰতভাৱে ঘূৰি থকা সত্ত্বেও আমি ইয়াৰ গতি বাস্তৱত অনুভৱ নকৰো। ইয়াৰ কাৰণ হ'ল বিশাল পৃথিৱীখনৰ তুলনাত পৃথিৱীৰ উপৰিভাগত থকা যিকোনো বস্তু বা আমি তেনেই নগণ্য। গতিকে সূৰ্যক কেন্দ্ৰ কৰি পৃথিৱীৰ অবিৰতভাৱে ঘূৰি থকা অৱস্থাতোক পৃথিৱীৰ গতি বোলা হয়। পৃথিৱীৰ এই গতি দুই ধৰণৰ—

ক) আৱৰ্তন বা আৰ্হিক গতি।

খ) পৰিভ্ৰমণ বা বাৰ্ষিক গতি।

পৃথিৱীৰ আৱৰ্তন বা আৰ্হিক গতি :

পৃথিৱীয়ে লাটুম এটাৰ দৰে নিজ মেৰুদণ্ডক আশ্ৰয় কৰি পশ্চিমৰ পৰা পূবলৈ ঘড়ীৰ কাটাৰ বিপৰীতে ঘূৰে। এইদৰে সম্পূৰ্ণ এপাক ঘূৰিবলৈ পৃথিৱীক ২৪ ঘণ্টা অৰ্থাৎ এদিন সময় লাগে। ইয়াকে পৃথিৱীৰ আৱৰ্তন বা আৰ্হিক গতি বোলা হয়। পৃথিৱীৰ মেৰুদণ্ড সম্বন্ধে ইতিমধ্যে আগৰ পাঠত আলোচনা কৰা হৈছে। তথাপি মেৰুদণ্ড হ'ল পৃথিৱীৰ এডাল কাল্পনিক ৰেখা যিয়ে কক্ষতলৰ লগত সদায় $৬৬\frac{১}{২}^{\circ}$ কোণ কৰি থাকে। এই কাল্পনিক ৰেখাডালত অৱলম্বন কৰিয়েই পৃথিৱীয়ে পশ্চিমৰ পৰা পূবলৈ ঘূৰে। অৱশ্যে পৃথিৱীৰ এই গতিৰ বেগ সকলো ঠাইতে একে নহয়। বিষুবীয় অঞ্চলত এই বেগ আটাইতকৈ বেছি আৰু বিষুবৰ পৰা ক্ৰমে উত্তৰ আৰু দক্ষিণলৈ ক্ৰমে হ্রাস পাই যায়। শেষত দুই মেৰুত ই শূন্য হয়গৈ। এই আৰ্হিক গতিৰ ফলতেই পৃথিৱীত দিন আৰু ৰাতি হয়। অৰ্থাৎ পৃথিৱীয়ে নিজ মেৰুদণ্ডৰ পশ্চিমৰ পৰা পূবলৈ ঘূৰোতে যিটো অংশত সূৰ্যৰ সন্মুখলৈ আহে সূৰ্যৰ পোহৰৰ বাবে তাত দিন হয় আৰু তাৰ বিপৰীত ফালটো সূৰ্যৰ পোহৰ নপৰাৰ ফলত তাত ৰাতি হয়। আৰ্হিক গতিৰ ফলত পৃথিৱীত দিন আৰু ৰাতি হয় বাবে পৃথিৱীৰ

উপৰিভাগত প্ৰায় সকলোবোৰ ঠাইতে জীৱ-জন্তু তথা উদ্ভিদ জীয়াই আছে। পৃথিৱীৰ এই আৰ্হিক গতি নাথাকিলে ইয়াৰ এটা ফলত সদায় দিন আৰু আনটো ফলত সদায় ৰাতি হৈ থাকিলেহেঁতেন। ফলত আন্ধাৰ হৈ থকা অংশত সূৰ্যৰ ৰশ্মিৰ অভাৱত কোনো উদ্ভিদ বা জীৱ-জন্তু জীয়াই থকাটো সম্ভৱ নহ'লহেঁতেন।

পৃথিৱীৰ পৰিভ্ৰমণ বা বাৰ্ষিক গতি :

পৃথিৱীয়ে নিজ মেৰুদণ্ডক আশ্ৰয় কৰি ঘূৰি থকাৰ উপৰিও এক নিৰ্দিষ্ট পথেৰে সূৰ্যৰ চাৰিওফালে প্ৰদক্ষিণ কৰি আছে। ইয়াকে **পৰিভ্ৰমণ বা বাৰ্ষিক গতি** বোলা হয়। পৃথিৱীয়ে সূৰ্যৰ চাৰিওফালে সম্পূৰ্ণ এপাক ঘূৰিবলৈ ৩৬৫ দিন সময় লাগে আৰু ইয়াকেই এবছৰ বুলি ধৰা হয়। অৱশ্যে পৃথিৱীৰ প্ৰদক্ষিণ কাল প্ৰকৃততে ৩৬৫ দিন ৫ ঘণ্টা ৪৮ মিনিট আৰু ৪৫.৬৮ ছেকেণ্ড অৰ্থাৎ $365\frac{1}{4}$ দিন সময় লাগে। কিন্তু সাধাৰণ গণনাত এবছৰ বা ৩৬৫ দিন বুলি ধৰা হয়। গতিকে প্ৰতি বছৰে হোৱা $\frac{1}{4}$ দিনৰ ব্যৱধান আঁতৰ কৰিবলৈ প্ৰতি চতুৰ্থ বছৰৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহটোত ২৮ দিনৰ পৰিৱৰ্তে ২৯ দিন ধৰা হয়। এনে কৰিলে এই বছৰটোত ৩৬৬ দিন হয়। এই ৩৬৬ দিনৰ বছৰটোক অৰ্ধবৰ্ষ (Leap year) বোলা হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে ২০০৮, ২০১২, ২০১৬, ইত্যাদি।

পৃথিৱীখনে সূৰ্যৰ চাৰিওফালে প্ৰদক্ষিণ কৰা পথটোক **কক্ষপথ** বোলা হয় আৰু ই উপ-বৃত্তাকাৰ। মন কৰিবলগীয়া কথা যে পৃথিৱীখনে ইয়াৰ কক্ষতলৰ লগত $23\frac{1}{2}^\circ$ কোণ কৰি হেলনীয়াকৈ থাকে বাবে হেলনীয়াভাৱে সূৰ্যৰ চাৰিফালে পৰিভ্ৰমণ কৰে। সূৰ্যৰ পৰা পৃথিৱীৰ গড় দূৰত্ব হৈছে প্ৰায় ১৫০ নিযুত কিলোমিটাৰ। কিন্তু পৃথিৱীৰ কক্ষপথটো উপবৃত্তাকাৰ হোৱা বাবে এই দূৰত্বৰ কিছু কম-বেছি হয়। সেয়েহে পৃথিৱীয়ে ঘূৰি থাকোতে ৩ জানুৱাৰী তাৰিখে সূৰ্যৰ পৰা আটাইতকৈ কম দূৰত্বত থাকে। সিদিনাখন পৃথিৱী আৰু সূৰ্যৰ মাজত দূৰত্ব হ'ল ১৪৭ নিযুত কিলোমিটাৰ। পৃথিৱীৰ সেইদিনৰ অৱস্থানক অনুসূৰ বোলা হয়। আনহাতে, ৪ জুলাই তাৰিখে পৃথিৱী আৰু সূৰ্যৰ মাজত দূৰত্ব সৰ্বোচ্চ হৈ ১৫২ নিযুত কিলোমিটাৰ হয়। পৃথিৱীৰ সেই দিনৰ অৱস্থানক অপসূৰ বোলে।

ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰা হৈছে যে, পৃথিৱীয়ে সূৰ্যৰ চাৰিওফালে প্ৰদক্ষিণ কৰা কক্ষপথটো উপ বৃত্তাকাৰ। মন কৰিবলগীয়া কথা যে পৃথিৱীয়ে $23\frac{1}{2}^\circ$ কোণত হালি থকা মেৰুদণ্ডক আশ্ৰয় কৰি সূৰ্যৰ চাৰিওফালে এক অৰ্ধ বৃত্তাকাৰ কক্ষপথেৰে ঘূৰি থকাৰ বাবে দিন-ৰাতিৰ দৈৰ্ঘ্যৰ ব্যৱধান ঘটে। যাৰ ফলত বছৰটোৰ কিছু সময়ত উত্তৰ গোলার্ধত আৰু কিছু সময়ত দক্ষিণ গোলার্ধত বেছি অংশত সূৰ্যৰ ৰশ্মি পৰে। ইয়াৰ ফলত ধৰাপৃষ্ঠত কি কি ঘটনা হয় চাই লওঁ আহঁক।
মহা-বিষুব : পৃথিৱীয়ে নিজ কক্ষপথত সূৰ্যৰ চাৰিওফালে ঘূৰি থাকোতে ২১ মাৰ্চৰ দিনা সূৰ্যৰ ৰশ্মি বিষুব ৰেখাৰ ওপৰত লম্বভাৱে পৰে। এই সময়ছোৱাত দুই গোলার্ধত সূৰ্যৰ ৰশ্মি সমানে হেলনীয়া হৈ পৰে। সেই তাৰিখটোত দিন-ৰাতি সমান হয়। ইয়াকে মহা-বিষুব বোলা হয়।

কৰ্কট সংক্ৰান্তি : পৃথিৱীয়ে সূৰ্যৰ চাৰিওফালে পৰিভ্ৰমণ কৰি থাকোতে ২১ জুন তাৰিখে সূৰ্যৰ ৰশ্মি কৰ্কট ক্ৰান্তিৰ ওপৰত লম্বভাৱে পৰে। এই অৱস্থানটোক কৰ্কট সংক্ৰান্তি বোলা হয়। কৰ্কট সংক্ৰান্তিৰ সময়ত সূৰ্যৰ ৰশ্মি উত্তৰ গোলার্ধত কিছু পৰিমাণে লম্বভাৱে পৰে বাবে তাত গ্ৰীষ্মকাল হয়। ফলত দিন দীঘল আৰু ৰাতি চুটি হয়। আনহাতে দক্ষিণ গোলার্ধত সূৰ্যৰ ৰশ্মি অধিক হেলনীয়া হৈ পৰে বাবে দক্ষিণ গোলার্ধত শীতকাল হয়।

জল-বিষুব : পৃথিৱীয়ে নিজৰ কক্ষপথেদি আগবাঢ়ি গৈ থাকোতে ২৩ ছেপ্তেম্বৰৰ দিন পুনৰাই সূৰ্যৰ ৰশ্মি বিষুবত লম্বভাৱে পৰে। ইয়াক জল-বিষুব বোলা হয়। এই দিনাও গোটেই ধৰাপৃষ্ঠত দিন আৰু ৰাতি সমান হয়।

মকৰ সংক্ৰান্তি : জল বিষুবৰ পাছত পৃথিৱীয়ে ইয়াৰ কক্ষপথেদি আগবাঢ়ি গৈ থাকোতে ২২ ডিচেম্বৰ দিনা সূৰ্যৰ ৰশ্মি মকৰ সংক্ৰান্তিত লম্বভাৱে পৰে। পৃথিৱীৰ এই অৱস্থানক মকৰ সংক্ৰান্তি বোলে। মকৰ সংক্ৰান্তিৰ সময়ত দক্ষিণ গোলার্ধত

গ্ৰীষ্মকাল আৰু উত্তৰ গোলাৰ্দ্ধত শীতকাল হয়। ফলত দক্ষিণ গোলাৰ্দ্ধত দিন দীঘল ৰাতি চুটি আৰু উত্তৰ গোলাৰ্দ্ধত ৰাতি দীঘল দিন চুটি হয়।

পৃথিৱীখনে হেলনীয়া মেৰুদণ্ডক আশ্ৰয় কৰি ঘূৰি থকাৰ ফলতেই বছৰটোৰ সকলো সময়তে সূৰ্যৰ ৰশ্মি সমপৰিমাণে নপৰে অৰ্থাৎ কিছুকাল গৰম আৰু কিছুকাল ঠাণ্ডা অনুভৱ কৰো। এইদৰে বছৰটোত আমি প্ৰধানকৈ গ্ৰীষ্ম, শৰৎ, শীত আৰু বসন্ত ঋতু পাওঁ। অৰ্থাৎ কৰ্কট সংক্ৰান্তিৰ সময়ছোৱাত উত্তৰ গোলাৰ্দ্ধত গ্ৰীষ্মকাল আৰু দক্ষিণ গোলাৰ্দ্ধত শীতকাল পাওঁ। আনহাতে মকৰ সংক্ৰান্তিৰ সময়ত উত্তৰ গোলাৰ্দ্ধত শীতকাল আৰু দক্ষিণ গোলাৰ্দ্ধত গ্ৰীষ্মকাল পাওঁ। ঠিক সেইদৰে জলবিষুবৰ সময়ত উত্তৰ গোলাৰ্দ্ধত শৰৎকাল আৰু দক্ষিণ গোলাৰ্দ্ধত বসন্তকাল হয়। আকৌ মহাবিষুবৰ সময়ত দক্ষিণ গোলাৰ্দ্ধত শৰৎকাল আৰু উত্তৰ গোলাৰ্দ্ধত বসন্তকাল বিৰাজ কৰে। পৃথিৱীৰ এনে পৰিভ্ৰমণৰ আৰু মেৰুদণ্ডৰ অৱহেলনৰ ফলতেই পৃথিৱীৰ দুই মেৰুত ছমাহ দিন আৰু ছমাহ ৰাতি হয়।

কাৰ্য নং-১ : (অভিৰোচিত কাৰ্য)

শিক্ষকে পৃথিৱীৰ গতি সম্বন্ধীয় পাঠটি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে আলোচনা কৰাৰ উদ্দেশ্যে অভিৰোচিত কাৰ্য হিচাপে তলত দিয়া প্ৰশ্নবোৰৰ আলমত আগবাঢ়িব পাৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ইয়াৰ উত্তৰ দিবলৈ চেষ্টা কৰিব নোৱাৰিলে শিক্ষকে বুজাই দিব—

ক) গতি বুলিলে কি বুজা?

খ) সৌৰজগতৰ গ্ৰহণবোৰ স্থিৰ নে গতিশীল?

গ) সূৰ্যটোৱে বাৰু আমাৰ পৃথিৱীখনৰ চাৰিওফালে সঁচাকৈয়ে ঘূৰি আছে নেকি?

ঘ) আমি বসবাস কৰা পৃথিৱীখন স্থিৰ নে গতি কৰি থকা অৱস্থাত আছে?

কাৰ্য নং-২ :

শিক্ষকে প্ৰথমতে পৃথিৱীৰ আঁহিক গতি বুজাবলৈ পাঠ্যপুথিৰ ২৭ নং পৃষ্ঠাত থকা ধৰণে এটি গোলকৰ সহায়ত পৃথিৱীৰ মেৰুদণ্ডৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ইয়াৰ গতি উপস্থাপন কৰিব পাৰে। ইয়াৰ পিছত শিক্ষকে পৃথিৱীৰ আৱৰ্তনৰ ফলত পৃথিৱীত হ'ব পৰা দিন আৰু ৰাতিৰ ধাৰণাটো ব্যাখ্যা কৰাবৰ বাবে পাঠ্যপুথিৰ ২৭ নং আৰু ২৮ নং পৃষ্ঠাৰ চিত্ৰ নং-২ আৰু ৩ৰ সহায় ল'ব পাৰে। এতিয়া শিক্ষকে তলৰ প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ আগত উপস্থাপন কৰি বিষয়টি অধিক ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পাৰে।

ক) পৃথিৱীত হোৱা দিন আৰু ৰাতিৰ মূল কাৰণটি কি?

খ) সদায় দিন হৈ থাকিলে আমাৰ কি কি সুবিধা আৰু অসুবিধা হ'ব?

গ) পোহৰ বৃত্ত বুলিলে কি বুজা?

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উত্তৰৰ আলমত শিক্ষকে পৰিপূষ্টি দি ধাৰণাটো স্পষ্ট কৰিবলৈ ব্যৱস্থা হাতত ল'ব।

কাৰ্য নং- ৩ :

শিক্ষকে পৃথিৱীৰ পৰিভ্ৰমণ ধাৰণাটি ভালদৰে ব্যাখ্যা কৰাবৰ বাবে পাঠ্যপুথিত থকা ২৯নং পৃষ্ঠাৰ চিত্ৰ নং-৫ৰ সহায় ল'ব পাৰে। ইয়াৰ পিছত বিষয়টি অধিক স্পষ্ট কৰাবৰ বাবে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কেইটামান দলত ভাগ কৰি তলত দিয়া প্ৰশ্নবোৰৰ আলমত আলোচনা কৰি টোকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দিব পাৰে। আলোচনাৰ শেষত টোকাসমূহ শিক্ষকৰ সন্মুখত উপস্থাপন কৰাব।

- ক) কক্ষপথ কি ?
 খ) অনুসূৰ কি ?
 গ) অপসূৰ কি ?
 ঘ) পৃথিৱীৰ কক্ষপথটো যদি সম্পূৰ্ণ ঘূৰণীয়া হয় তেতিয়া কি হ'ব ?

কাৰ্য নং- ৪ :

এই কাৰ্যটোৰ জৰিয়তে শিক্ষকে পৃথিৱীৰ পৰিভ্ৰমণৰ ফলত পৃথিৱীৰ ওপৰত পৰা ঋতু পৰিৱৰ্তন সম্পৰ্কে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক কিছু আভাষ দিব পাৰিব। প্ৰথমতে শিক্ষকে পাঠ্যপুথিৰ ৩০নং পৃষ্ঠাত থকা চিত্ৰ নং-৬ বিশদভাৱে ব্যাখ্যা আগবঢ়াব। তাৰ পিছত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক মুঠ চাৰিটা দলত ভাগ কৰি প্ৰতিটো দলক ক্ৰমে মহা বিষুব, কৰ্কট সংক্ৰান্তি, জল বিষুব আৰু মকৰ সংক্ৰান্তি হিচাপে নামকৰণ কৰিব। এতিয়া নিৰ্দিষ্ট দলত নামকৰণৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি দিয়া বিষয়টোৰ ওপৰত দলগত আলোচনাৰ জৰিয়তে তলৰ প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ উলিয়াবলৈ দিব। নোৱাৰিলে শিক্ষকে সহায় কৰিব।

- ক) তোমালোকৰ দলৰ বিষয়টি পৃথিৱীৰ নিৰ্দিষ্ট অৱস্থানটো কিমান তাৰিখত হয় ?
 খ) নিজৰ নিজৰ নিৰ্দিষ্ট পৃথিৱীৰ অৱস্থানটিত উত্তৰ গোলাৰ্দ্ধত কি ঋতু আৰু দক্ষিণ গোলাৰ্দ্ধত কি ঋতু হ'ব ?
 গ) প্ৰতিটো দলে নিৰ্দিষ্ট পৃথিৱীৰ অৱস্থানটোৰ ফলত হোৱা ঋতুৰ দুটাকৈ বৈশিষ্ট্য লিখা।

মোখনী :

পৃথিৱীৰ আকাৰ আৰু আকৃতি পাঠটিৰ ধাৰণা দিবলৈ শিক্ষকে পাঠটিৰ সঠিক ব্যাখ্যা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ আগত আগবঢ়োৱাৰ উপৰিও ওপৰত উল্লেখ কৰা কাৰ্যসমূহৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিও আগবাঢ়িব পাৰে। তাৰোপৰি শিক্ষকে শ্ৰেণীকোঠাত পৃথিৱীৰ আকাৰ আৰু আকৃতিৰ ধাৰণা অধিক স্পষ্ট আৰু বাস্তৱ সন্মত কৰাবৰ বাবে সহজতে উপলব্ধ হোৱা গ্লোব, ছবিৰ সহায়ত আগবাঢ়িলে অধিক মনোগ্ৰাহী আৰু অংশগ্ৰহণমূলক হ'ব।

আৰ্হি প্ৰশ্ন

১) শুদ্ধ উত্তৰটো বাছি উলিওৱা।

ক) পৃথিৱীৰ আৱৰ্তনৰ সময়।

- ১) ২৪ ঘণ্টা ২) ১২ ঘণ্টা ৩) ১০ ঘণ্টা

খ) পৃথিৱীৰ পৰিভ্ৰমণ সময় হ'ল

- ১) ৩৬৬ দিন ২) ৩৬৫ দিন ৩) $365\frac{1}{8}$ দিন ৪) $366\frac{1}{8}$ দিন

গ) তলৰ কোনটো বছৰ অধিবৰ্ষ নহয় ?

- ১) ২০০৪ ২) ২০০৯ ৩) ২০১২ ৪) ২০১৪

ঘ) পৃথিৱীৰ উপৰিভাগত ঋতু পৰিৱৰ্তন হোৱাৰ কাৰণ ?

- ১) বাৰ্ষিক গতি ২) আহ্নিক গতি ৩) পৃথিৱীৰ আকৃতি ৪) মেৰুদণ্ড

২) 'ক' অংশৰ লগত 'খ' অংশটো মিলোৱা।

'ক' অংশ	'খ' অংশ
মহা-বিষুৱ	২৩ ছেপ্তেম্বৰ
কৰ্কট সংক্ৰান্তি	২২ ডিচেম্বৰ
জল বিষুৱ	২১ মাৰ্চ
মকৰ সংক্ৰান্তি	২১ জুন

৩) চমু উত্তৰ দিয়া।

- আহ্নিক গতি আৰু বাৰ্ষিক গতি বুলিলে কি বুজা?
- অধিবৰ্ষ মানে কি বুজা? হৈ যোৱা চাৰিটা অধিবৰ্ষ উল্লেখ কৰা।
- কৰ্কট সংক্ৰান্তি আৰু মকৰ সংক্ৰান্তি মানে কি বুজা?
- অনুসূৰ আৰু অপসূৰ কি? অপসূৰৰ আৰু অনুসূৰ দুৰত্বৰ পাৰ্থক্য কিমান?
- পৃথিৱীৰ কক্ষপথ কি? কক্ষপথৰ এটি চিত্ৰ আঁকি দেখুওৱা।

৪) পৃথিৱীৰ যদি আহ্নিক গতি নাথাকিলেহেঁতেন তেতিয়া আমাৰ পৃথিৱীত কেনেকুৱা প্ৰভাৱ পৰিব পাৰে আলোচনা কৰি লিখা।

----- □□□ -----

শ্ৰেণী-ষষ্ঠ
বিষয়-সমাজ বিজ্ঞান

প্ৰাসংগিক শিকন ঘাটি :

১) কৰ্কটক্ৰান্তি ৰেখাৰ মান—

ক) 0° অক্ষাংশ খ) $23\frac{1}{2}^\circ$ উত্তৰ অক্ষাংশ গ) $66\frac{1}{2}^\circ$ উত্তৰ অক্ষাংশ ঘ) 90° উত্তৰ অক্ষাংশ

২) মকৰক্ৰান্তি ৰেখাৰ মান—

ক) 0° অক্ষাংশ খ) $23\frac{1}{2}^\circ$ দক্ষিণ অক্ষাংশ গ) $66\frac{1}{2}^\circ$ দক্ষিণ অক্ষাংশ ঘ) 90° দক্ষিণ অক্ষাংশ

শিকন ফলাফল :

ক) অক্ষৰেখা আৰু অক্ষাংশ, দ্ৰাঘিমা ৰেখা আৰু দ্ৰাঘিমাংশ কি তাক জানি বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।

খ) পৃথিৱীৰ তাপমণ্ডলসমূহৰ লগত ভালদৰে চিনাকি হৈ তাক ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পাৰিব।

আনুষংগিক শিকন ফলাফল :

ক) পৃথিৱীৰ আকৃতি আৰু আকাৰ সম্বন্ধে জানি তাৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

খ) উত্তৰ মেৰু আৰু দক্ষিণ মেৰু, বিষুৱ ৰেখা, উত্তৰ গোলার্ধ আৰু দক্ষিণ গোলার্ধৰ ওপৰত বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।

গ) অক্ষাংশ আৰু দ্ৰাঘিমাংশৰ সহায়ত পৃথিৱীৰ উপৰিভাগত কোনো ঠাইৰ অৱস্থান নিৰ্ণয় কৰিব পাৰিব।

অধ্যায় :

ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ সমাজ বিজ্ঞান পাঠ্যপুথিৰ সংগতিপূৰ্ণ পাঠটো হ'ল : “পৃথিৱীৰ আকাৰ আৰু আকৃতি”।

এই অংশৰ পৰা আহৰণ কৰিবলগীয়া অৰ্থাসমূহ :

ক) পৃথিৱীৰ আকাৰ আৰু আকৃতি সম্বন্ধে ধাৰণা পাব।

খ) উত্তৰ মেৰু, দক্ষিণ মেৰু, উত্তৰ গোলার্ধ, দক্ষিণ গোলার্ধ সম্বন্ধে জ্ঞান লাভ কৰিব।

গ) অক্ষৰেখা আৰু দ্ৰাঘিমা ৰেখা সম্বন্ধে বুজি পাব।

ঘ) পৃথিৱীৰ বিভিন্ন তাপমণ্ডল সমূহৰ বিষয়ে ধাৰণা লাভ কৰিব।

পাতনি :

আমি বসবাস কৰা পৃথিৱীখন সৌৰজগতৰ এটা গ্ৰহ। সূৰ্যৰ পৰা দূৰত্ব অনুসৰি সৌৰজগতত পৃথিৱীৰ স্থান তৃতীয়। সৌৰজগতৰ গ্ৰহবোৰৰ আকাৰ-আকৃতি একে নহয়। পৃথিৱীৰ আকৃতি আৰু আকাৰ সম্বন্ধে পুৰণি কালৰ পৰাই মানুহৰ ধাৰণাবোৰ বেলেগ বেলেগ আছিল। প্ৰাচীন কালত মানুহে পৃথিৱীখন কাঁহী বা খাল এখনৰ দৰে চেপেটা বুলি

বিশ্বাস কৰিছিল। কিন্তু পাইথাগোৰাছ, এৰিষ্টটল, বৰাহমিহিৰ, আৰ্যভট্ট আদি গ্ৰীক আৰু ভাৰতীয় পণ্ডিতসকলে পৃথিৱীখন ঘূৰণীয়া বুলিহে বিশ্বাস কৰিছিল।

সাধাৰণতে আমি কওঁ যে পৃথিৱীখন ঘূৰণীয়া আকৃতিৰ। আমি ইয়াক ঘূৰণীয়া বুলি কওঁ যদিও, পিছে ই বল এটাৰ দৰে ঘূৰণীয়া নহয়। পৃথিৱীৰ দুয়োমূৰ সামান্য চাপ খোৱা আৰু মাজৰ অংশ অলপ ওফন্দি উঠা। অৰ্থাৎ ইয়াৰ বিষুবীয় অঞ্চলটো কিছু ওফন্দি উঠা আৰু মেৰু অঞ্চল দুটা কিছু চাপ খোৱা। সেয়েহে পৃথিৱীৰ আকৃতি বৃত্তাকাৰ নহৈ উপবৃত্তাকাৰহে। পৃথিৱীৰ এই বিশেষ আকৃতিটো আন কোনো প্ৰাকৃতিক বস্তুৰ আকৃতিৰ লগত নিমিলে। সেয়েহে বিজ্ঞানীসকলে ইয়াৰ আকৃতিক ‘পৃথিৱীসদৃশ’ বা ইংৰাজীত জিইড (GEOID) বুলি কয়।

পৃথিৱীখন অতি বৃহৎ আকাৰৰ। প্ৰাচীন কালত এই বিশাল পৃথিৱীৰ আকাৰ নিৰ্ধাৰণ কৰাটো সম্ভৱপৰ নহয় বুলি বিশ্বাস কৰিছিল। আধুনিক কালত বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিৰ সহায়ত পৃথিৱীৰ আকাৰ সম্বন্ধে গণনা কৰি উলিওৱা তথ্য মতে পৃথিৱীৰ পৰিধি ৪০,০৭৫ কিলোমিটাৰ। সেয়ে ভূ-পৃষ্ঠত উত্তৰ মেৰুৰ পৰা দক্ষিণ মেৰুলৈকে দূৰত্ব হ’ব প্ৰায় ২০,০০০ কিলোমিটাৰ আৰু ১২,৭১৪ কিলোমিটাৰ। অৰ্থাৎ পৃথিৱীৰ গড় ব্যাসার্ধ ৬,৩৭১ কিলোমিটাৰ। এইখিনিতে জানিবলগীয়া কথা যে পৃথিৱীৰ মুঠ মাটিকালিৰ প্ৰায় ৭১ শতাংশ পানী আৰু বাকী ২৯ শতাংশ মাটি।

পৃথিৱীৰ কেন্দ্ৰৰে ঠিক ওপৰৰ আৰু তলৰ বিন্দু দুটাক সংযোগ কৰি এডাল ৰেখা কল্পনা কৰা হৈছে। পৃথিৱীৰ কেন্দ্ৰৰে পাৰ হৈ যোৱা এই ৰেখাডালক মেৰুদণ্ড বোলা হয়। এই মেৰুদণ্ডই সদায় পৃথিৱীৰ কক্ষতলৰ লগত $৬৬\frac{1}{2}^\circ$ কোণ কৰি থাকে। এই মেৰুদণ্ডডালে সংযোগ কৰা ঠিক ওপৰৰ বিন্দুটো উত্তৰ মেৰু বা সুমেৰু আৰু একেবাৰে তলৰ পিনে থকা বিন্দুটো দক্ষিণ মেৰু বা কুমেৰু বোলা হয়। ঠিক তেনেদৰে পৃথিৱীৰ সোমাজেৰে পূবা-পশ্চিমাকৈ অৰ্থাৎ পথালিকৈ এডাল ৰেখা কল্পনা কৰা হৈছে। এই ৰেখা ডালক বিষুব ৰেখা বোলা হয়। বিষুব ৰেখাই পৃথিৱীক সমানে দুভাগত বিভক্ত কৰিছে। ইয়াৰ ওপৰৰ বা উত্তৰ অংশক উত্তৰ গোলার্ধ আৰু দক্ষিণৰ বা তলৰ অংশক দক্ষিণ গোলার্ধ বোলা হয়। বিষুবৰ সমান্তৰালকৈ দুই মেৰুলৈকে পৃথিৱীৰ উপৰিভাগত কল্পনা কৰা বৃত্তাকাৰ ৰেখাবোৰক অক্ষৰেখা বোলা হয়। এইখিনিতে মন কৰিবলগীয়া কথা যে পৃথিৱীখন গোলাকাৰ হোৱা বাবে এই অক্ষৰেখাবোৰ বিষুবৰ পৰা দুই মেৰুলৈকে ক্ৰমে সৰু হৈ গৈ অৱশেষত মেৰুত এটা বিন্দুত পৰিণত হৈছে। গতিকে অক্ষৰেখাবোৰৰ ভিতৰত বিষুবেই সৰ্ববৃহৎ। সেইবাবেই বিষুবৰেখাক গুৰুবৃত্ত আৰু অক্ষৰেখাবোৰক লঘুবৃত্ত বোলা হয়। বিষুবৰ উত্তৰে থকা ৰেখাবোৰক উত্তৰ অক্ষৰেখা আৰু দক্ষিণে থকাবোৰক দক্ষিণ অক্ষৰেখা বোলে। অক্ষৰেখাবোৰে বিষুব ৰেখাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি পৃথিৱীৰ কেন্দ্ৰত উৎপন্ন কৰা কৌণিক দূৰত্বই সেই ৰেখাডালৰ অক্ষাংশ। আনহাতে পৃথিৱীৰ দুই মেৰু সংযোগী উত্তৰা-দক্ষিণাকৈ কল্পনা কৰা ৰেখাবোৰক দ্ৰাঘিমা ৰেখা বোলে। দ্ৰাঘিমাৰেখাবোৰ সদায় অৰ্ধ বৃত্তাকাৰ আৰু সেইবাবে অক্ষৰেখাবোৰক সমকোণত কটাকটি কৰে। আকৌ দ্ৰাঘিমাৰেখাবোৰৰ ভিতৰত যিডাল ৰেখা লগুণৰ ওচৰত অৱস্থিত গ্ৰীণউইচ মানমন্দিৰৰ ওপৰেদি কল্পনা কৰা হৈছে সেই ৰেখাডালক প্ৰাথমিক দ্ৰাঘিমাৰেখা বোলে। প্ৰাথমিক দ্ৰাঘিমা ৰেখাডালৰ মান সদায় 0° বুলি ধৰা হয়। সমগ্ৰ পৃথিৱী জুৰি দ্ৰাঘিমাংশ 0° মুখ্য দ্ৰাঘিমাৰ পৰা পূবে 1৮০° আৰু পশ্চিমে 1৮০° পৰ্যন্ত গণনা কৰা হয়। আনহাতে, গোলাকাৰ পৃথিৱীৰ দ্ৰাঘিমাংশৰ মুঠ বিস্তৃতি হ’ল ৩৬০° । গতিকে 1° ব্যৱধানত সমগ্ৰ পৃথিৱীত মুঠতে ৩৬০ ডাল এনে দ্ৰাঘিমা ৰেখা কল্পনা কৰা হৈছে।

পৃথিৱীৰ আকৃতিয়ে ভূ-পৃষ্ঠৰ পৰিৱেশৰ ওপৰত যথেষ্ট প্ৰভাৱ পেলায়। পৃথিৱীয়ে মেৰুদণ্ডৰ ওপৰত $৬৬\frac{1}{2}^\circ$ কোণ কৰি হালি থকা বাবে ভূ-পৃষ্ঠৰ সকলো ঠাইতে সূৰ্যৰ সন্মুখীন হ’ব নোৱাৰে। পৃথিৱীৰ পৰিভ্ৰমণ গতিৰ বাবে সূৰ্যৰ সন্মুখীন হ’ব নোৱাৰে। পৃথিৱীৰ পৰিভ্ৰমণ গতিৰ বাবে সূৰ্য যেতিয়া উত্তৰায়ন ঘটে তেতিয়া উত্তৰ গোলার্ধত গ্ৰীষ্মকাল

আৰু দক্ষিণ গোলাৰ্দ্ধত শীতকাল হয়। আনহাতে, সূৰ্যৰ দক্ষিণায়ন ঘটিলে উত্তৰ গোলাৰ্দ্ধত শীতকাল আৰু দক্ষিণ গোলাৰ্দ্ধত গ্ৰীষ্মকাল হয়। এইদৰে সূৰ্যৰ উত্তৰায়ণ আৰু দক্ষিণায়নৰ ফলত কৰ্কটক্ৰান্তি ($23\frac{1}{2}^{\circ}$ উত্তৰ) আৰু মকৰক্ৰান্তি ($23\frac{1}{2}^{\circ}$ দক্ষিণ) অক্ষাংশত সূৰ্যৰ বশ্মি লক্ষ্যমান হয়। ঠিক সেইদৰে $66\frac{1}{2}^{\circ}$ উত্তৰ আৰু $66\frac{1}{2}^{\circ}$ দক্ষিণ অক্ষৰেখা দুডালক যথাক্ৰমে সুমেরু বৃত্ত আৰু কুমেরু বৃত্ত বোলা হয়। এনেদৰে এই বিশেষ অক্ষৰেখা কেইডালৰ ভিত্তিত পৃথিবীক পাঁচটা তাপমণ্ডলত বিভক্ত কৰা হয়।

- ক) গ্ৰীষ্ম বা ক্ৰান্তিয় মণ্ডল।
- খ) উত্তৰ নাতিশীতোষ্ণ মণ্ডল।
- গ) দক্ষিণ নাতিশীতোষ্ণ মণ্ডল।
- ঘ) উত্তৰ শীত মণ্ডল।
- ঙ) দক্ষিণ শীত মণ্ডল।

পৰামৰ্শমূলক শিক্ষন-শিকন প্ৰক্ৰিয়া :

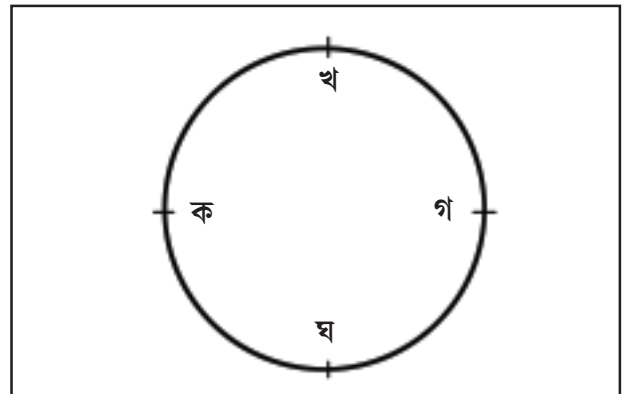
কাৰ্য নং-১ : (অভিৰোচিত কাৰ্য)

শিক্ষকে পৃথিবীৰ আকাৰ আৰু আকৃতি সম্পৰ্কে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে আলোচনা কৰোতে অভিৰোচিত কৰিবলৈ তলত দিয়া ধৰণৰ প্ৰশ্নৰ অৱতাৰণা কৰিব পাৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ দিবলৈ যত্ন কৰিব আৰু নোৱাৰিলে শিক্ষকে তাৰ ওপৰত সঠিক ব্যাখ্যা আগবঢ়াই বুজাই দিব পাৰে।

- ক) পৃথিবীখনৰ আকৃতি কেনেকুৱা বুলি ভবা?
- খ) পৃথিবীৰ আচল আকৃতি আৰু বল এটাৰ আকৃতি সম্পূৰ্ণ একে নে?
- গ) পৃথিবীৰ আচল আকৃতি আৰু বল এটাৰ আকৃতিৰ লগত পাৰ্থক্য বিলাক কি কি?

কাৰ্য নং-২ :

শিক্ষকে আৰ্ট পেপাৰৰ কাৰ্ডত তলত উল্লেখ কৰা ধৰণে কাৰ্যটো প্ৰস্তুত কৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দলত কৰিব দিব পাৰে। চিত্ৰত পৃথিবীক বুজাবলৈ এটি বৃত্ত অঁকা হৈছে। বৃত্তটোৰ পৰিধিত ক, খ, গ, ঘ চাৰিটা বিন্দু দেখুওৱা হৈছে। এতিয়া চাৰিটা বিন্দুৰ সহায়ত তলত দিয়া প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ উলিয়াবলৈ যত্ন কৰা।

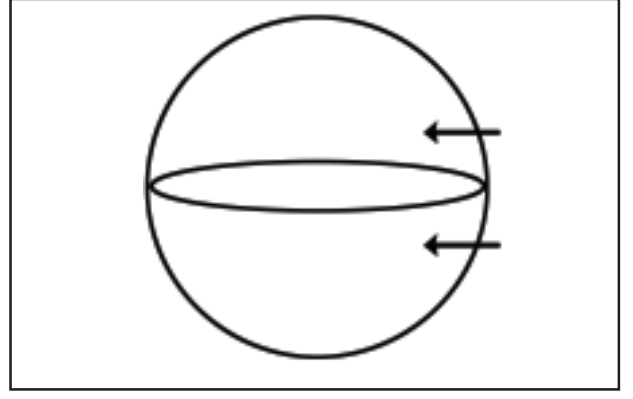

- ক) ক, গ আৰু খ, ঘ বিন্দুক দুডাল সৰল ৰেখাৰে সংযোগ কৰি বৃত্তটোৰ কেন্দ্ৰটো উলিওৱা।
- খ) বৃত্তটোত অঁকা ৰেখা দুডালৰ কোনটো মেরু ব্যাস আৰু কোনডাল বিষুবীয় ব্যাস নিৰ্ণয় কৰা।

গ) আচল পৃথিবীৰ বিষুবীয় ব্যাস আৰু মেরু ব্যাসৰ দৈৰ্ঘ্য কি কি? দুয়োডাল দৈৰ্ঘ্যৰ মাজত পাৰ্থক্য কিমান উলিওৱা।

কাৰ্য নং- ৩ :

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পৃথিৱীৰ মেৰু আৰু গোলাৰ্ধৰ ধাৰণাটো স্পষ্ট কৰিবলৈ তলত উল্লেখ কৰা কাৰ্যৰ সহায়ত আগবাঢ়িব পাৰে। কাষত চিত্ৰত দিয়া ধৰণে আৰ্ট পেপাৰৰ কাৰ্ডত এটি বৃত্ত অংকণ কৰি তাৰ সহায়ত তলৰ প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ দলগতভাৱে উলিয়াব দিব পাৰে।

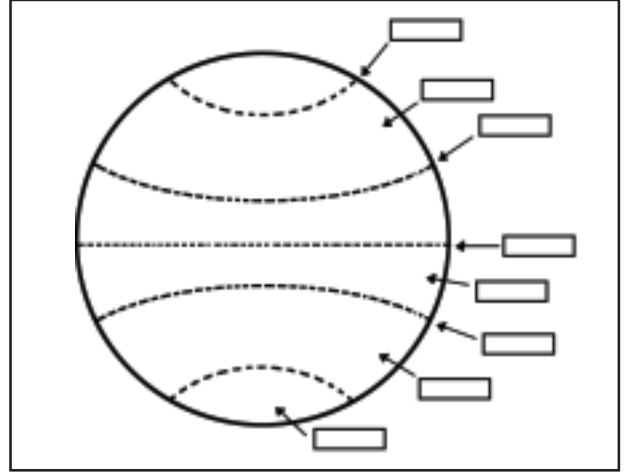
ক) চিত্ৰটোৰ নিৰ্দিষ্ট স্থানত উত্তৰ মেৰু আৰু দক্ষিণ মেৰু বহুওৱা।

খ) চিত্ৰটোৰ নিৰ্দিষ্ট স্থানত উত্তৰ গোলাৰ্ধ আৰু দক্ষিণ গোলাৰ্ধ চিনাক্ত কৰা।

গ) পৃথিৱীৰ বিষুৱৰেখা ডাল চিনাক্ত কৰা।

কাৰ্য নং- ৪ :

শিক্ষকে ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ সমাজ বিজ্ঞান পাঠ্যপুথিৰ ২১ নং পৃষ্ঠাত থকা চিত্ৰ নং-৮ (পৃথিৱীৰ তাপমণ্ডলসমূহ) আৰু ৯ (ক), (খ) বিতংভাৱে আলোচনা কৰাৰ অন্তত তলত উল্লেখ কৰা কাৰ্যটোৰ জৰিয়তে আগবাঢ়িব পাৰে। চিত্ৰত দেখুওৱা ধৰণে কাৰ্ডত চিত্ৰটো প্ৰস্তুত কৰি পাঠ্যপুথিৰ আলমত তলৰ প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ দিবলৈ ক'ব পাৰে।

ক) চিত্ৰত থকা খালী ঠাইবোৰত নিৰ্দিষ্ট তাপমণ্ডল বোৰৰ নাম লিখা।

খ) চিত্ৰত দেখুওৱা নিৰ্দিষ্ট অক্ষৰেখাবোৰৰ নাম লিখা

আৰু লগতে তাৰ নিৰ্দিষ্ট অক্ষাংশসমূহ উল্লেখ কৰা।

গ) চিত্ৰৰ সহায়ত গ্ৰীষ্ম মণ্ডলৰ বিস্তৃতি কিমান?

ঘ) পৃথিৱীৰ উপৰিভাগত তাপ মণ্ডলসমূহ সৃষ্টি হোৱাৰ মূল কাৰণ কি বুলি ভবা ?

মোখনী :

পৃথিৱীৰ আকাৰ আৰু আকৃতিৰ বিষয়ে ধাৰণা দিবলৈ শিক্ষকে পাঠ্যপুথিত থকা পাঠটিৰ সঠিক ব্যাখ্যা আগবঢ়োৱাৰ উপৰি ওপৰত উল্লেখ কৰা কেতবোৰ অতিৰিক্ত কাৰ্যৰ সহায় ল'ব পাৰে। পাঠত দিয়া চিত্ৰসমূহত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক উপস্থাপন কৰাটো অতিকৈ প্ৰয়োজনীয়। পৃথিৱীৰ আকাৰ আৰু আকৃতি ধাৰণাটো অধিক স্পষ্ট আৰু বাস্তৱ সন্মত কৰিবলৈ শিক্ষকে গ্লোব, চাৰ্ট, ছবি আদিৰ জৰিয়তে ক্ৰিয়াকলাপ কৰিলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে অধিক লাভৱান হ'ব।

আৰ্হি প্ৰশ্ন

১) শুদ্ধ উত্তৰটো বাছি উলিওৱা —

ক) পৃথিৱীৰ আকৃতি প্ৰকৃততে—

১) বৃত্তাকাৰ ২) ঘূৰণীয়া ৩) উপবৃত্তাকাৰ ৪) চেপেটা

খ) পৃথিৱীৰ সোমাজেৰে পূবা-পশ্চিমাকৈ কল্পনা কৰা ৰেখাডাল হৈছে—

১) বিষুৱৰেখা ২) মেৰুদণ্ড ৩) অক্ষৰেখা ৪) দ্ৰাঘিমাৰেখা

গ) মুখ্য দ্ৰাঘিমা ৰেখাৰ নাম—

১) ৯০° ২) ১৮০° ৩) ০° ৪) ৩৬০°

ঘ) সৰ্বমুঠ দ্ৰাঘিমা ৰেখাৰ সংখ্যা হ'ল—

১) ৯০ ডাল ২) ১৮০ ডাল ৩) ৬০ ডাল ৪) ৩৬০ ডাল

২) 'ক' অংশৰ লগত 'খ' অংশটো মিলোৱা।

'ক' অংশ	'খ' অংশ
ক) সূৰ্য্য দ্ৰাঘিমা ৰেখাৰ মান	$৬৬ \frac{১}{২}^\circ$ দক্ষিণ অক্ষাংশ
খ) মকৰ ক্ৰান্তিৰ মান	$২৩ \frac{১}{২}^\circ$ দক্ষিণ অক্ষাংশ
গ) কৰ্কট ক্ৰান্তিৰ ৰেখাৰ মান	০°
ঘ) সুমেৰু বৃত্তৰ মান	$৬৬ \frac{১}{২}^\circ$ উত্তৰ অক্ষাংশ
ঙ) কুমেৰু বৃত্তৰ মান	$২৩ \frac{১}{২}^\circ$ উত্তৰ অক্ষাংশ

৩) চমু উত্তৰ দিয়া।

ক) বিষুৱ ৰেখা কি?

খ) মেৰুদণ্ড কি?

গ) গ্ৰীষ্ম মণ্ডল কাক বোলে?

ঘ) নাতিশীতোষ্ণ মণ্ডল দুটা কি কি?

৪) বল এটাৰ আকৃতি আৰু পৃথিৱীৰ আচল আকৃতিৰ মাজত পাৰ্থক্যবোৰ কি কি আলোচনা কৰা।

৫) কৰ্কটক্ৰান্তি ৰেখা আৰু মকৰক্ৰান্তি ৰেখা দুডালৰ মাজত থকা পাৰ্থক্যবোৰ লিখা।

৬) পৃথিৱীৰ উপৰিভাগত থকা তাপমণ্ডলসমূহ কি কি?

৭) সূৰ্যৰ ৰশ্মি পৃথিৱীৰ উপৰিভাগত সমানে নপৰে কিয়?

----- □□□ -----

শ্ৰেণী-সপ্তম
বিষয়- সমাজ বিজ্ঞান (ইতিহাস খণ্ড)

প্ৰাসংগিক শিকন ঘাটি :

- ১) সাত বাহন ৰাজ্যৰ প্ৰতিস্থাপক কোন আছিল?
ক) পুষ্যমিত্ৰ খ) সিমুক গ) মহামেঘবাহন ঘ) শ্ৰীগুপ্ত

শিকন ফলাফল :

নতুন বংশৰ উত্থানৰ সৈতে পৰিচয় হোৱাৰ লগতে সেই সময়ৰ উল্লেখযোগ্য ঘটনাৰলীৰ সময় তালিকা প্ৰস্তুত কৰিব পাৰিব।

আনুষংগিক শিকন ফলাফল :

- ক) মৌৰ্য্য যুগৰ পৰৱৰ্তী কালছোৱাত ভাৰতবৰ্ষৰ ৰাজনৈতিক পটভূমিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব।
খ) দক্ষিণ ভাৰতত সাতবাহন ৰাজ্যৰ উত্থান আৰু গুৰুত্ব সম্পৰ্কে ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পাৰিব।

অধ্যায় :

সপ্তম শ্ৰেণীৰ সমাজ বিজ্ঞান পাঠ্যপুথিৰ সংগতিপূৰ্ণ পাঠ-১০ “মৌৰ্য্য যুগৰ পৰৱৰ্তী ভাৰতবৰ্ষ”।

এই সমলটিৰ পৰা আহৰণ কৰিবলগীয়া অৰ্থসমূহ :

- ক) সাতবাহন বংশৰ ভৌগোলিক অৱস্থিতিৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰিব পাৰিব।
খ) সাতবাহন বংশৰ প্ৰতিষ্ঠাপক জনৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব।
গ) সাতবাহন বংশৰ সমসাময়িক অন্যান্য বংশ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ বিষয়ে থুলমূল আভাষ পাব।
ঘ) মানচিত্ৰত উক্ত ৰাজ্যসমূহ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।

পাতনি :

মৌৰ্য্যসকলৰ পতনৰ পিছত ভাৰতবৰ্ষত ভালেমান সৰু-বৰ ৰাজ্যৰ উত্থান ঘটিছিল। এইবোৰৰ ভিতৰত মগধত শুঙ্গ বংশ, দক্ষিণ ভাৰতত সাতবাহন আৰু কলিঙ্গত চেদী বংশই ৰাজত্ব কৰিছিল। ইয়াৰোপৰি এই কালছোৱাত ইন্দো-গ্ৰীক, শক, পাৰ্থিৱান আৰু কুযানসকলে ভাৰতৰ উত্তৰ-পশ্চিম দিশেদি আমাৰ দেশত প্ৰৱেশ কৰিছিল। এইদৰে দেশী-বিদেশী বিভিন্ন জাতি-জনগোষ্ঠীৰ সমন্বয়ে ভাৰতীয় সমাজ আৰু সাংস্কৃতিক জীৱনৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলাইছিল।

দক্ষিণাত্যত ৰাজনৈতিক আধিপত্য বিস্তাৰ কৰি ভাৰতবৰ্ষৰ সামাজিক-সাংস্কৃতিক দিশত উল্লেখযোগ্য বৰঙণি আগবঢ়োৱা এটি অন্যতম ৰাজবংশ হ'ল সাতবাহনসকল। সাতবাহনসকলক ইতিহাসত ‘অন্ধ্ৰ’ বুলিও কোৱা হয়। সম্ভৱত সাতবাহন সকল বৰ্তমানৰ অন্ধ্ৰপ্ৰদেশৰ আধিবাসী আছিল। এই ৰাজবংশৰ প্ৰতিষ্ঠাতা হ'ল সিমুক।

সাতবাহন ৰাজ্যখন উত্তৰ ভাৰত আৰু দক্ষিণ ভাৰতৰ যোগসূত্ৰ স্বৰূপ আছিল। সেই সময়ৰ ভাৰতৰ দক্ষিণ অংশত অৱস্থিত চোল, চেৰা আৰু পাণ্ড্যসকলৰ লগত সাতবাহন ৰাজ্যখনে একতা স্থাপন কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল।

পৰামৰ্শমূলক শিক্ষণ শিকন প্ৰক্ৰিয়া :

কাৰ্য নং-১ :

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কেইটামান দলত বিভক্ত কৰি পাঠ্যপুথিৰ অন্তৰ্গত ‘মৌৰ্য্য যুগৰ পৰৱৰ্তী ভাৰতবৰ্ষ’ অধ্যয়নৰ ৯৭-৯৮ পৃষ্ঠাৰ ‘দেশীয় ৰাজ্যৰ উত্থান’ শীৰ্ষক কথাখিনি পঢ়িবলৈ দিব। লগতে ৯৬ পৃষ্ঠাৰ মানচিত্ৰখন অধ্যয়ন কৰিবলৈ দিব। শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক আগতীয়াকৈ প্ৰস্তুত কৰি ৰখা নিম্ন লিখিত প্ৰশ্ন সম্বলিত এখন কাৰ্ড দি প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰবোৰ টোকা বহীত লিখিবলৈ দিব।

শুদ্ধ উত্তৰ বাছি উলিওৱা।

১) তলৰ কোনটো বংশ মৌৰ্য্য যুগৰ পৰৱৰ্তী ভাৰতবৰ্ষৰ অন্তৰ্গত নহয়?

ক) সাতবাহন খ) কুষান গ) চোল ঘ) পল্লৱ

২) সাতবাহন বংশৰ প্ৰতিস্থাপক কোন?

ক) পুৰ্য্যমিত্ৰ খ) সিমুক গ) পল্লৱ ঘ) কাষ

৩) সাতবাহনসকলৰ প্ৰধান সামাজিক বৈশিষ্ট্য হ’ল—

ক) একক পৰিয়াল খ) ক্ষুদ্ৰ পৰিয়াল গ) যৌথ পৰিয়াল ঘ) সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়াল

৪) সাতবাহন ৰাজ্য ভাৰতবৰ্ষৰ কোন অঞ্চলত অৱস্থিত আছিল?

ক) পূৰ্বাঞ্চলত খ) উত্তৰাঞ্চলত গ) পশ্চিমাঞ্চলত ঘ) দাক্ষিণাত্যত

প্ৰয়োজন সাপেক্ষে শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পৰিপুষ্টি দিব।

কাৰ্য নং-২ :

পাঠ্যপুথিৰ ৯৬ পৃষ্ঠাৰ মানচিত্ৰখন অধ্যয়ন কৰি তলৰ প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ দিয়া।

ক) পাটলিপুত্ৰ সাতবাহন ৰাজ্যৰ কোন দিশত অৱস্থিত?

খ) তক্ষশীলা সাতবাহন ৰাজ্যৰ কোন দিশত অৱস্থিত?

গ) পাণ্ড্য ৰাজ্য সাতবাহন ৰাজ্যৰ কোন দিশত অৱস্থিত?

ঘ) কুষান সাম্ৰাজ্য সাতবাহন ৰাজ্যৰ কোন দিশত অৱস্থিত?

ঙ) সাতবাহন ৰাজ্যৰ নিকটৱৰ্তী ৰাজ্যখন হ’ল—

১) ভাৰুচ ২) পাথিয়ান ৩) চোল ৪) পাটলিপুত্ৰ

প্ৰয়োজন সাপেক্ষে শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পৰিপুষ্টি দিব।

মোখনী :

ভাৰতবৰ্ষৰ ইতিহাসত সময়ে সময়ে কিছুমান ৰাজবংশই বিশেষ প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। তেনে এটা ৰাজবংশ হ’ল মৌৰ্য্য ৰাজবংশ। মৌৰ্য্যসকলৰ পতনৰ পিছত সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষত কিছুমান দেশী বিদেশী ৰাজবংশই সৰু সৰু ৰাজ্য স্থাপন কৰি এই দেশৰ ৰাজনৈতিক, অৰ্থনৈতিক আৰু সামাজিক-সাংস্কৃতিক দিশত যথেষ্ট বৰঙণি আগবঢ়াই গৈছে। পাঠ্যপুথিৰ বিষয়বস্তুসমূহ যিহেতু নূন্যতম প্ৰয়োজন সাপেক্ষে অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়, সেয়ে শিক্ষকসকলে অতিৰিক্ত প্ৰসঙ্গপুথি অধ্যয়ন কৰি এই ৰাজ্যবোৰৰ লগতে তেওঁলোকৰ বৰঙণিসমূহৰ বিষয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক অৱগত কৰাটো অত্যন্ত প্ৰয়োজন। সেয়ে সমাজ বিজ্ঞানৰ শিক্ষকসকলে প্ৰাসঙ্গিক পুথি অধ্যয়নৰ যোগেদি অধিক তথ্যৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সমৃদ্ধ কৰিবলৈ প্ৰচেষ্টা হাতত লোৱাটো অতিশয় গুৰুত্বপূৰ্ণ।

আৰ্হি প্ৰশ্ন

১) উত্তৰ দিয়া।

- ক) কলিঙ্গ ৰাজ্যক বৰ্তমান কি নামেৰে জনা যায় ?
খ) কুযান বংশৰ শ্ৰেষ্ঠ ৰজাজন কোন ?
গ) শুঙ্গ বংশৰ পিছত উত্তৰ ভাৰতত কোন বংশৰ ৰজাই ৰাজত্ব কৰিছিল ?

২) 'ক' অংশৰ লগত 'খ' অংশ মিলাই ছোৱা।

'ক' অংশ	'খ' অংশ
ক) মহ মেঘ বাহন	মিনাণ্ডাৰ
খ) অম্বু	গান্ধাৰ
গ) ইন্দো-গ্ৰীক	তামিল
ঘ) কনিষ্ক	সাতবাহন
ঙ) সংগম সাহিত্য	কলিঙ্গ

৩) তলত দিয়া বিষয়বোৰৰ ওপৰত ৪০ টা শব্দৰ ভিতৰত টোকা প্ৰস্তুত কৰা।

- ক) সঙ্গম সাহিত্য খ) গান্ধাৰ শিল্পকলা

৪) দক্ষিণ ভাৰতৰ এখন মানচিত্ৰ অংকন কৰি সাতবাহন ৰাজ্যৰ আনুমানিক স্থিতি চিনাক্ত কৰা।

৫) প্ৰসঙ্গ পুথি অধ্যয়ন কৰি সাতবাহন ৰাজ্যৰ বিশেষত্ব সম্পৰ্কে ৩০০ টা শব্দৰ ভিতৰত টোকা প্ৰস্তুত কৰা।

----- □□□ -----

শ্ৰেণী-সপ্তম
বিষয়- সমাজ বিজ্ঞান (ইতিহাস খণ্ড)

প্ৰাসংগিক শিকন ঘাটি :

১) পল্লৱ সকলৰ শ্ৰেষ্ঠ ৰজা আছিল —

ক) কুমাৰ ভাস্কৰ বৰ্মন খ) বল বৰ্মন গ) হৰ্জৰ বৰ্মন ঘ) নৰসিংহ বৰ্মন

শিকন ফলাফল :

নতুন বংশৰ উত্থানৰ সৈতে পৰিচয় হোৱাৰ লগতে সেই সময়ৰ উল্লেখযোগ্য ঘটনাৰলীৰ সময় তালিকা প্ৰস্তুত কৰিব পাৰিব।

আনুষংগিক শিকন ফলাফল :

ক) গুপ্তৰ পৰৱৰ্তী কালছোৱাত ভাৰতবৰ্ষৰ ৰাজনৈতিক পটভূমিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

খ) পল্লৱ ৰাজ্যৰ উত্থান আৰু গুৰুত্ব সম্পৰ্কে ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পাৰিব।

অধ্যায় :

সপ্তম শ্ৰেণীৰ সমাজ বিজ্ঞান পাঠ্যপুথিৰ সংগতিপূৰ্ণ পাঠ-১২ “গুপ্ত যুগৰ পৰৱৰ্তী ভাৰতবৰ্ষ”।

এই সমলটিৰ পৰা আহৰণ কৰিবলগীয়া অৰ্থাসমূহ :

ক) পল্লৱ বংশৰ অৱস্থিতিৰ বিষয়ে ক’ব পাৰিব।

খ) পল্লৱ বংশৰ প্ৰতিষ্ঠাপক আৰু শ্ৰেষ্ঠ ৰজাজনৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰিব পাৰিব।

গ) পল্লৱ বংশৰ সমসাময়িক অন্যান্য বংশ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ বিষয়ে থুলমূল আভাষ পাব।

ঘ) মানচিত্ৰত উক্ত ৰাজ্যসমূহ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।

পাতনি :

গুপ্তসকলৰ পতনৰ পাছত সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষত কিছুমান সৰু সৰু ৰাজ্যৰ উত্থান হৈছিল। পাঠ্যপুথিৰ ১২নং পাঠৰ ১১৩ পৃষ্ঠাৰ মানচিত্ৰত এই ৰাজ্যবোৰৰ অৱস্থিতিৰ বিষয়ে উল্লেখ আছে। উল্লেখযোগ্য যে এই ৰাজ্যবোৰৰ উত্থান একে সময়তে হোৱা নাছিল। বৰং এই ৰাজ্যসমূহ সম-সাময়িক আছিল। এই ৰাজ্যসমূহৰ মাজত পাৰস্পৰিক সু-সম্পর্ক বৰ্তি আছিল। এই ৰাজ্যসমূহৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য চাৰিখন ৰাজ্য হ’ল থানেশ্বৰ, পল্লৱ, ৰাষ্ট্ৰকূট আৰু চোল।

থানেশ্বৰ ৰাজ্যৰ প্ৰতিষ্ঠাপক আছিল প্ৰভাকৰ বন্ধন। হৰ্ষবৰ্দ্ধন বা শিলাদিত্য এই বংশৰ শ্ৰেষ্ঠ ৰজা। তেওঁৰ

ৰাজত্ব কালত থানেশ্বৰ আৰু কনৌজ একত্ৰিত হৈছিল। কনৌজ থানেশ্বৰ ৰাজ্যৰ ৰাজধানী আছিল। হৰ্ষবৰ্দ্ধন এজন সু-শাসক, যোদ্ধা আৰু সাহিত্যনুৰাগী আছিল। কামৰূপৰ বৰ্মন বংশৰ ৰজা কুমাৰ ভাস্কৰ বৰ্মন এওঁৰ মিত্ৰ আছিল।

ৰাষ্ট্ৰকূট সেই সময়ৰ আন এখন উল্লেখযোগ্য ৰাজ্য আছিল। দান্তিদুৰ্গ ৰাষ্ট্ৰকূট ৰাজ্যৰ প্ৰতিষ্ঠাপক আছিল। ৰাষ্ট্ৰকূটসকল সু-শাসক, শিল্পানুৰাগী আৰু ধৰ্মপৰায়ণ আছিল।

চোল আনখন সেই সময়ৰ উল্লেখযোগ্য ৰাজ্য। চোল সাম্ৰাজ্যৰ ৰাজধানী আছিল 'তাঞ্জোৰ'। ভাৰতবৰ্ষত পঞ্চায়তী ৰাজ ব্যৱস্থাৰ প্ৰতিস্থাৰ পথ মুকলি কৰিছিল এই চোলসকলেই। চোল বংশৰ শ্ৰেষ্ঠ ৰজা আছিল 'ৰাজাৰাজ'।

কাঞ্চী পল্লৱসকলৰ ৰাজ্য আছিল। এই ৰাজ্যৰ প্ৰতিষ্ঠাপক আছিল সিমহাবিষ্ণু। কাঞ্চীপুৰম পল্লৱসকলৰ ৰাজধানী আছিল। পল্লৱসকলৰ লিখনিত ৩৬ জন ৰজাৰ নাম পোৱা যায়। নৰসিংহ বৰ্মন এই বংশৰ শ্ৰেষ্ঠ ৰজা। পল্লৱসকলে দক্ষিণ ভাৰতত বহুতো মন্দিৰ নিৰ্মাণ কৰিছিল। এই মন্দিৰবোৰক 'ৰথ' বোলা হয়। পল্লৱসকলে শিল্প-ভাস্কৰ্য্যৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত 'দ্ৰাবিড় শিল্পকলা' নামৰ এটি নতুন শিল্পকলা প্ৰচলন কৰে। তেওঁলোকে বহুতো হিন্দু মন্দিৰ আৰু বৌদ্ধ বিহাৰ নিৰ্মাণ কৰে। সাহিত্য চৰ্চাত পল্লৱসকলে সংস্কৃত ভাষাৰ প্ৰয়োগ কৰিছিল। বৈষ্ণৱ আৰু শৈৱ সাহিত্যৰ বিকাশ পল্লৱসকলৰ এটি বিশেষ অৱদান। পল্লৱসকল সাহিত্যনুৰাগী আৰু শিক্ষানুৰাগী আছিল। কাঞ্চী বিশ্ববিদ্যালয় সেই সময়ত দক্ষিণাত্যৰ শিক্ষাকেন্দ্ৰৰ প্ৰাণকেন্দ্ৰ আছিল। তৰ্কশাস্ত্ৰবিদ ন্যায় ভাষ্য প্ৰণেতা বৎসায়ন সম্ভৱত কাঞ্চী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পণ্ডিত আছিল।

পৰামৰ্শমূলক শিক্ষণ শিকন প্ৰক্ৰিয়া :

কাৰ্য নং-১ :

শিক্ষকে পূৰ্বপৰিকল্পিতভাৱে প্ৰস্তুত কৰা নিম্নলিখিত প্ৰশ্ন সম্বলিত কাৰ্ডবোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত ভগাই দিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক হৰ্ষবৰ্দ্ধন, পল্লৱ, ৰাষ্ট্ৰকূট আৰু চোল নামেৰে ৪ টা দলত ভাগ কৰি ল'ব। প্ৰতিটো দলৰ অংশগ্ৰহণকাৰীসকলে নামৰ লগত মিল থকা কথাখিনি পাঠ্যপুথিৰ পৰা পঢ়ি কাৰ্ডৰ প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ কৰিব।

ক) থানেশ্বৰ ৰাজ্যৰ শ্ৰেষ্ঠ ৰজাজন কোন?

খ) হিউৱেন চাং কোন দেশৰ পৰিব্ৰাজক আছিল?

গ) পল্লৱসকলৰ ৰাজ্য আৰু ৰাজধানীৰ নাম কি?

ঘ) পল্লৱসকলৰ শ্ৰেষ্ঠ ৰজা কোন?

ঙ) দ্ৰাবিড় শিল্প কলা নামৰ নতুন শিল্প ৰীতিটো কাৰ দিনত প্ৰচলন হৈছিল?

চ) কাঞ্চী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পণ্ডিতগৰাকীৰ নাম কি আছিল?

ছ) ৰাষ্ট্ৰকূট ৰাজ্যখনৰ প্ৰতিষ্ঠাতা কোন?

জ) ইলোৰাৰ কৈলাশ নাথৰ মন্দিৰ কোনজন ৰাষ্ট্ৰকূট ৰজাই নিৰ্মাণ কৰিছিল?

ঝ) প্ৰথম পৰাস্তক কোন?

ঞ) গংগাইকুণ্ড চোলপুৰম নগৰ কোনজন চোল ৰজাই নিৰ্মাণ কৰিছিল?

কাৰ্য নং-২ :

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত এখন কুইজ প্ৰতিযোগিতা অনুষ্ঠিত কৰিব। কুইজৰ প্ৰশ্নবোৰ হ'ল—

- ক) হিউৱেন চাঙৰ জীৱনী কোনে লিখিছিল?
- খ) থানেশ্বৰ ৰাজ্যৰ প্ৰতিষ্ঠাপক কোন?
- গ) মহাৰলীপুৰমৰ মন্দিৰসমূহ দেখিবলৈ কেনেকুৱা?
- ঘ) সাহিত্য চৰ্চাত পল্লৱসকলে কি ভাষা প্ৰয়োগ কৰিছিল?
- ঙ) পল্লৱসকলৰ ৰাজত্ব কালত কিমানজন ৰজাৰ নাম তোমাৰ পাঠ্যপুথিত উল্লেখ আছে?
- চ) পল্লৱ ৰাজ্যখন ভাৰতৰ ক'ত অৱস্থিত আছিল?
- ছ) ৰাষ্ট্ৰকূটসকলে দাক্ষিণাত্যত কিমান বছৰকাল ৰাজত্ব কৰিছিল?
- জ) পঞ্চায়তীৰাজ ব্যৱস্থাৰ উদ্ভাৱক কোন?

কাৰ্য নং-৩ : মানচিত্ৰ অধ্যয়ন :

পাঠ্যপুথিত ১১৬ নং পৃষ্ঠাত থকা মানচিত্ৰখন দলত অধ্যয়ন কৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তলত উল্লেখ কৰা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ কৰিবলৈ দিব।

- ক) পল্লৱ ৰাজ্যৰ অৱস্থিতিত ৰং বুলোৱা।
- খ) অতীতৰ পল্লৱ ৰাজ্যখন বৰ্তমান কোন ৰাজ্যৰ অন্তৰ্গত হ'ব?
- গ) পল্লৱ ৰাজ্যৰ সীমামুৰীয়া ৰাজ্য কেইখন কি কি?

মোখনী :

গুপ্তযুগৰ পৰৱৰ্তী ভাৰতবৰ্ষত বহুতো সৰু সৰু ৰাজ্যৰ উত্থান ঘটিছিল। পাঠ্যপুথিত থকা ৪খন ৰাজ্যৰ বাহিৰেও আৰু কি কি ৰাজ্য আছিল প্ৰসঙ্গ পুথিৰ সহায়ত সংগ্ৰহ কৰি শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক অৱগত কৰাব। যিহেতু পাঠ্যপুথিত সন্নিৱিষ্ট মানচিত্ৰ কেইখন স্পষ্ট আৰু বিতং নহয় সেয়ে শিক্ষকে অন্যান্য উৎসৰ পৰা সেই সময়ৰ মানচিত্ৰ সংগ্ৰহ কৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সন্মুখত প্ৰদৰ্শন কৰিব। সেই সময়ৰ মানচিত্ৰৰ লগত বৰ্তমানৰ মানচিত্ৰৰ তুলনামূলক অধ্যয়ন আগবঢ়াব। এই টোকাৰ শিকন ঘাটি পূৰণৰ অৰ্থে যিখিনি সমলৰ যোগান ধৰা হৈছে ইয়াৰ অতিৰিক্তভাৱে পাঠ্যপুথি আৰু প্ৰসঙ্গপুথি ব্যৱহাৰৰ যোগেদি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বিষয়বস্তুৰ অধিক জ্ঞান দিবলৈ চেষ্টা কৰিব।

আৰ্হি প্ৰশ্ন

- ১) তলত উল্লেখ কৰা ৰাজ্যকেইখনৰ নাম, ৰাজধানী, প্ৰতিষ্ঠাতা তথা শ্ৰেষ্ঠ ৰজা সম্পৰ্কে তালিকা বনোৱা।

ৰাজ্যৰ নাম	ৰাজধানী	প্ৰতিষ্ঠাতা	শ্ৰেষ্ঠ ৰজাৰ নাম
থানেশ্বৰ			
পল্লৱ			
ৰাষ্ট্ৰকূট			
চোল			

২) শুদ্ধ উত্তৰত '✓' চিন দিয়া।

ক) হৰ্ষবৰ্দ্ধন আৰু কুমাৰ ভাস্কৰ বৰ্মন সম-সাময়িক আছিল।

খ) হৈলোৰাৰ কৈলাশ নাথ মন্দিৰ পল্লৱসকলৰ অৱদান।

গ) বৎসায়ন কাণ্ঠী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পণ্ডিত আছিল।

ঘ) চোলসকল পঞ্চায়তীৰাজ ব্যৱস্থাৰ উদ্ভাৱক আছিল।

৩) তলত উল্লেখ কৰা ৰাজ্যকেইখনৰ উত্থান, বিস্তৃতি আৰু আনুমানিক সময়সীমা উল্লেখ কৰা।

ক) পল্লৱ

খ) ৰাষ্ট্ৰকূট

গ) চোল

----- □□□ -----

শ্ৰেণী-সপ্তম
বিষয়- সমাজ বিজ্ঞান

প্ৰাসংগিক শিকন ঘাটি :

উচ্চ চাপ অঞ্চলৰ পৰা নিম্ন চাপ অঞ্চললৈ বলা বতাহক কি বোলা হয় ?

ক) সাময়িক বতাহ খ) নিয়ত বতাহ গ) স্থানীয় বতাহ ঘ) সাগৰীয় বতাহ

শিকন ফলাফল :

বতৰৰ বিভিন্ন উপাদান সম্পৰ্কে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

আনুষংগিক শিকন ফলাফল :

ক) বায়ুত থকা বিভিন্ন গেছৰ নাম ক'ব পাৰিব।

খ) অক্সিজেন গেছ বায়ুমণ্ডলৰ কোনটো স্তৰত পোৱা যায় সেই সম্পৰ্কে ক'ব পাৰিব।

গ) অজন গেছৰ প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

ঘ) বায়ু মণ্ডলৰ বিভিন্ন স্তৰসমূহৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰিব।

ঙ) বায়ুৰ উষ্ণতা আৰু চাপ সম্পৰ্কে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

অধ্যায় :

সপ্তম শ্ৰেণীৰ সমাজ বিজ্ঞান পাঠ্যপুথিৰ সংগতিপূৰ্ণ পাঠ-৩ “পৃথিৱীৰ উপৰিভাগ আৰু ইয়াৰ পৰিৱৰ্তন”।

এই সমলৰ পৰা আহৰণ কৰিবলগীয়া অৰ্থাসমূহ :

- বতাহৰ সংজ্ঞা নিৰূপন কৰিব পাৰিব।
- বতাহৰ উৎপত্তিৰ কাৰণ বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।
- বতাহৰ বিভিন্ন ভাগসমূহৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰিব।
- উচ্চ চাপ আৰু নিম্ন চাপ কাক বোলে সেই সম্পৰ্কে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।
- পৃথিৱীৰ গতি বা আৱৰ্তনৰ বাবে যে বায়ুৰ দিশ সলনি হয় সেই বিষয়ে ক'ব পাৰিব।
- বতাহে কোনো ঠাইৰ বতৰ নিৰ্ণয় কৰাত যে বিশেষ ভূমিকা লয় সেই বিষয়ে বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।

পাতনি :

ভূ-পৃষ্ঠৰ ওপৰত প্ৰবাহিত বায়ুক বতাহ বোলে। অৰ্থাৎ বায়ুৰ গতিয়েই হ'ল বতাহ। বিভিন্ন কাৰণত বতাহ সৃষ্টি হ'ব পাৰে। ভূ-পৃষ্ঠত উষ্ণতাৰ তাৰতম্য আৰু জলীয় বাষ্প কম-বেছি হ'লে বায়ু চাপৰ তাৰতম্য ঘটে। এই বায়ু চাপৰ সমতা ৰক্ষা কৰিবলৈ উচ্চ চাপৰ (মেৰু অঞ্চলৰ) বায়ু নিম্ন চাপ (নিৰক্ষীয়) অঞ্চললৈ বৈ যায়।

বায়ুৰ উষ্ণতা বাঢ়িলে নিম্ন চাপ হয় আৰু ই পাতল হৈ ওপৰলৈ উঠি যায়। ফলত চাৰিওফালৰ পৰা শুকান টোঁচা বতাহ (উচ্চ চাপ) নিম্ন চাপ অঞ্চললৈ প্ৰবাহিত হয়। পৃথিৱীয়ে পশ্চিমৰ পৰা পূবলৈ আৱৰ্তন কৰি থকাৰ বাবে এই বতাহ উত্তৰ গোলাৰ্দ্ধত সোঁফালে আৰু দক্ষিণ গোলাৰ্দ্ধত বাওঁফালে গতি কৰে।

বতাহক প্ৰধানকৈ তিনিটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। যেনে-নিয়ত বতাহ বা অবিৰাম বতাহ, সাময়িক বতাহ আৰু স্থানীয় বতাহ।

নিয়ত বা অবিৰাম বতাহ : এই বতাহ গোটেই বছৰ ধৰি একে দিশে বৈ থকাৰ কাৰণে ইয়াক অবিৰাম বা নিয়ত বতাহ বোলে। যেনে — বাণিজ্য বতাহ, পশ্চিমা বতাহ, মেৰু বতাহ আৰু প্ৰত্যাগন বতাহ।

সাময়িক বতাহ : এই বতাহ বছৰৰ কোনো নিৰ্দিষ্ট সময় বা নিৰ্দিষ্ট দিনত বলে কাৰণে ইয়াক সাময়িক বতাহ বোলে। যেনে — স্থল বতাহ, জলবতাহ আৰু মৌছুমী বতাহ।

স্থানীয় বতাহ : এই বতাহ বিভিন্ন স্থানীয় কাৰণত উৎপত্তি হোৱাৰ বাবে ইয়াক স্থানীয় বতাহ বুলি কয়। যেনে : চিনুক (ঠাণ্ডা বতাহ) চিবকো, লু (গৰম বতাহ), হাৰ্মাৰ্টন (শুকান বালিৰ বতাহ) হাৰ্মাৰ্টন (আফ্ৰিকাৰ চাহ মৰুভূমিত উৎপত্তি হয়)। খামছিন (শুকান গৰম বালিৰ বতাহ) এই বতাহ ইজিপ্তত প্ৰবাহিত হয়।

পৰামৰ্শমূলক শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া :

কাৰ্য নং-১ : (অভিৰোচিত কাৰ্য)

শিক্ষক গৰাকীয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক তলত প্ৰশ্ন দিয়া ধৰণৰ অৱতাৰণা কৰিব পাৰিব।

ক) বতৰ বুলিলে কি বুজা?

খ) আজিৰ দিনটোৰ বতৰ বুলিলে কি বুজা?

গ) সকলো ঠাইতে সকলো সময়তে বতৰ একে থাকেনে?

ঘ) বতৰৰ উপাদানসমূহ কি কি?

ঙ) ৰেডিঅ', টি.ভি আদিৰ জৰিয়তে বতৰৰ আগজাননী শুনিছানে?

চ) বতাহ কেনেকৈ বলে?

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উত্তৰৰ আলমত শিক্ষকে পৰিপূষ্টি দিব।

কাৰ্য নং-২ :

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বতাহৰ গতি, দিশ সম্পৰ্কে সম্যকভাৱে অৱগত কৰাবলৈ শিক্ষকে তেওঁলোকক ৩নং পাঠৰ ৩৩ নং পৃষ্ঠাটো পঢ়িবলৈ দিব। লগতে সেই পৃষ্ঠাত থকা (৩-৩) চিত্ৰটো নিজ নিজ বহীত অংকণ কৰিবলৈ দি নিম্ন লিখিত প্ৰশ্নসমূহ অৱতাৰণা কৰিব—

ক) পশ্চিমা বতাহ কোন দিশৰ পৰা কোন দিশলৈ গতি কৰে?

খ) মেৰু বতাহ গৰম নে ঠাণ্ডা?

গ) উত্তৰ-পূব বাণিজ্য বতাহ কোন দিশৰ পৰা কোন দিশলৈ গতি কৰে?

ঘ) উত্তৰ-পূব বাণিজ্য বতাহ কিমান ডিগ্ৰী উত্তৰৰ পৰা কিমান ডিগ্ৰী উত্তৰলৈ প্ৰবাহিত হয়?

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উত্তৰসমূহ শিক্ষকে নিৰীক্ষণ কৰি প্ৰয়োজনীয় পৰিপূষ্টি দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰিব।

কাৰ্য নং-৩ :

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক নিম্ন লিখিত তালিকাখন দলগতভাৱে পূৰণ কৰিবলৈ দিব।

বিষয় —	‘ৰক্ষা পোৱাৰ উপায়’
ক) চিৰকো, খামচিন
খ) চিনুক
গ) ঘূৰ্ণী বতাহ

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বিভিন্ন বতাহৰ পৰা আমি কেনেকৈ ৰক্ষা পাব পাৰো সেই সম্পৰ্কে অৱগত কৰাব।

কাৰ্য নং-৪ :

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অগ্রগতিৰ মূল্যায়ন কৰিবৰ বাবে শিক্ষকে নিম্ন লিখিত প্ৰশ্নসমূহৰ সহায় ল'ব পাৰে।

- বিসুৰীয়া অঞ্চলত কি চাপৰ সৃষ্টি হয়?
- মৰুভূমি অঞ্চলত বলা (প্ৰবাহিত) এবিধ বতাহৰ নাম উল্লেখ কৰা।
- মৌচুমী বতাহ কোনটো বতাহৰ উদাহৰণ?
- উচ্চ চাপ কোন অঞ্চলত সৃষ্টি হয়?
- ঠাণ্ডা বতাহ আৰু গৰম বতাহৰ মাজত পাৰ্থক্য কি?
- জল বতাহ আৰু স্থল বতাহ কাক বোলে?

মোখনী :

পৃথিৱীৰ উপৰিভাগত চলাচল কৰা বায়ুকে বতাহ বোলে। অতীজৰে পৰা বিভিন্ন বতাহে মানুহৰ জীৱনত অৰ্থনৈতিকভাৱেই হওঁক বা ধ্বংসাত্মক ভাবেই হওঁক যথেষ্ট প্ৰভাৱ পেলাই আহিছে। অৰ্থনৈতিকভাৱে বতাহে খৰাং অঞ্চললৈ প্ৰবাহিত হৈ বৰষুণৰ সৃষ্টি কৰে, প্ৰবাহিত বতাহৰ পৰা বিদ্যুৎ উৎপাদন কৰিব পাৰে আৰু মৌচুমী বতাহে মানুহৰ জীৱন-ধাৰণ প্ৰণালীত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। আগৰ দিনত বাণিজ্য বতাহৰ সহায়ত পালতৰা বাণিজ্যৰ জাহাজ চলিছিল। আনহাতে বতাহৰ ধ্বংসাত্মক কাৰ্য বেছিকৈ সংঘটিত হয় সাগৰ-মহাসাগৰৰ উপকূলীয় অঞ্চলত। (চৰিনেড, হাৰিকেন ইত্যাদি) আকৌ সাগৰ মহা-সাগৰৰ কাষৰীয়া অঞ্চলত জলবতাহ আৰু স্থলবতাহে যথেষ্ট প্ৰভাৱ পেলাই দি নিশাৰ ভাগত উষ্ণতা কমায়।

যি কি নহওঁক বৰ্তমান গোলকীয় উষ্ণতাই জলবায়ু পৰিৱৰ্তন ঘটোৱাৰ লগে লগে বতাহেও ইয়াৰ ধ্বংসাত্মক কাৰ্যত অধিক প্ৰভাৱ পেলাইছে। এনে ধ্বংসাত্মক কাৰ্যৰ পৰা পৰিভ্ৰাণ পোৱাৰ বাবে বিভিন্ন উপায় উদ্ভাৱন কৰা হৈছে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক এনে ঘটনা সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰি জনাৰ প্ৰতি আগ্ৰহাৱিত কৰাটো আজিৰ দিনত অত্যন্ত জৰুৰী হৈ পৰিছে।

আৰ্হি প্ৰশ্ন

- পাৰ্থক্য বাছি উলিওৱা —
 - উচ্চচাপ — নিম্নচাপ।
 - জল বতাহ — স্থল বতাহ।
 - পশ্চিমা বতাহ — মৌচুমী বতাহ।
 - চ'নেড — ঘূৰ্ণী বতাহ।
 - চিনুক — চিৰকো।

২) বিষয়বস্তু - আকস্মিক বজ্জ্বতা প্রতিযোগিতা।

- ক) নিয়ত বতাহ।
- খ) বায়ুৰ চাপ।
- গ) সাময়িক বতাহ।
- ঘ) স্থানীয় বতাহ।
- ঙ) লো

৩) চমু উত্তৰ দিয়া।

- ক) বতাহ কাক বোলে?
- খ) পৃথিৱীৰ কোন অঞ্চলত বায়ুৰ চাপ সদায় কম?
- গ) গৰম বতাহ ভূ-পৃষ্ঠৰ কোন অঞ্চলত প্ৰবাহিত হয়?
- ঘ) বতাহ উৎপত্তিৰ কাৰণ কি?
- ঙ) বিভিন্ন প্ৰকাৰ বতাহৰ নামবোৰ কি কি?
- চ) বতাহ প্ৰবাহিত হোৱাৰ কাৰণ কি?
- ছ) জীৱ জগতৰ ক্ষতি সাধন কৰিব পৰা দুবিধ বতাহৰ নাম উল্লেখ কৰা।

৪) খালী ঠাই পূৰ কৰা।

- ক) উচ্চ চাপ অঞ্চলৰ পৰা নিম্ন চাপ অঞ্চললৈ নিয়মিতভাৱে বলা বতাহক বোলে।
- খ) বছৰৰ নিৰ্দিষ্ট সময়ত বলা বতাহক নামেৰে জনা যায়।
- গ) বায়ু সদাই পৰা অঞ্চললৈ গতি কৰে।
- ঘ) বতাহক প্ৰধানকৈ টা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে।

----- □□□ -----

শ্ৰেণী-সপ্তম
বিষয়- সমাজ বিজ্ঞান

প্ৰাসংগিক শিকন ঘাটি :

ম্ৰ্ছকটিকাৰ ৰচক আছিল—

ক) শূদ্ৰক খ) হৰিসেন গ) কালিদাস ঘ) ভৰত

শিকন ফলাফল :

ভাৰতৰ ইতিহাসত গুপ্ত শাসকসকলৰ অৱদানৰ বিষয়ে ক'ব পাৰিব।

আনুষংগিক শিকন ফলাফল :

ক) গুপ্ত ৰাজবংশৰ বিষয়ে খুলমূল আভাস দাঙি ধৰিব পাৰিব।

খ) গুপ্তবংশৰ ইতিহাসৰ সমলৰ বিষয়ে বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।

অধ্যায় :

সপ্তম শ্ৰেণীৰ সমাজ বিজ্ঞান পাঠ্যপুথিৰ সংগতিপূৰ্ণ পাঠ-১১ “গুপ্ত সাম্ৰাজ্যৰ উত্থান”।

এই অংশৰ পৰা আহৰণ কৰিবলগীয়া অৰ্থতা :

ক) গুপ্তযুগৰ ভাৰতবৰ্ষৰ সাহিত্য সম্ভাৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

খ) সেই সময়ৰ কবি সাহিত্যিক, জ্যোতিৰ্বিদ আদিৰ পৰিচিতি লাভ কৰি তেওঁলোকৰ বিষয়ে ক'ব পাৰিব।

গ) সংস্কৃত ভাষাৰ গভীৰতা অনুধাৱন কৰাৰ লগতে ইয়াৰ মৰ্যদা উপলব্ধি কৰাব পাৰিব।

পাতনি :

মৌৰ্যসকলৰ পতনৰ পিছত আনুমানিক খ্ৰীষ্টীয় তৃতীয় শতিকাত ‘গুপ্ত’ নামৰ এটা ৰাজবংশৰ অধীনত মগধক কেন্দ্ৰ কৰি ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ ৰাজ্যবোৰ পুনৰ একত্ৰিত হৈছিল। ইতিহাসৰ বিভিন্ন সমলৰ পৰা গুপ্তসকলৰ বিষয়ে বহুতো কথা জানিব পাৰি। এই ঐতিহাসিক সমলবোৰৰ পৰা জানিব পাৰি যে গুপ্তসকলে ভাৰতবৰ্ষত প্ৰায় দুশ বছৰৰো অধিক কাল ৰাজত্ব কৰিছিল। আনুমানিক খ্ৰীষ্টীয় তৃতীয় শতিকাৰ আৰম্ভণিতে শ্ৰীগুপ্তই মগধত গুপ্তবংশ প্ৰতিষ্ঠা কৰি মহাৰাজ উপাধি লৈছিল। পিছলৈ এই গুপ্তবংশই তেওঁলোকৰ শাসন-প্ৰণালী, আৰ্থসামাজিক ব্যৱস্থা, ব্যৱসায়-বাণিজ্য আদিৰ প্ৰসাৰৰ দ্বাৰা ইতিহাসত বিখ্যাত হৈ পৰিছিল। গুপ্তসকল কেৱল ব্যৱসায়-বাণিজ্য, প্ৰশাসনিক কাম-কাজ আদিতে ব্যস্ত নাথাকি সাহিত্য-সংস্কৃতি আৰু বিজ্ঞানৰ ক্ষেত্ৰখনলৈও গুৰুত্বপূৰ্ণ অৰিহণা আগবঢ়াই থৈ গৈছে। ৰাজকীয় পৃষ্ঠপোষকতা, শাস্তিৰ পৰিৱেশ সৃষ্টি আৰু শ্ৰমৰ জৰিয়তে গুপ্তসকলে ৰাষ্ট্ৰৰ সাহিত্য-সংস্কৃতি আৰু বিজ্ঞানৰ বিকাশ সাধন কৰিছিল। তেওঁলোকে উদাৰভাৱে পৃষ্ঠপোষকতা আগবঢ়াইছিল যাৰ ফলত ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতিৰো বিকাশ হৈছিল। সেই সময়ত ৰচনা কৰা সাহিত্য সমূহ মূলতঃ সংস্কৃত ভাষাত ৰচনা কৰা হৈছিল। সংস্কৃত ভাষাই এই যুগত উচ্চ শ্ৰেণীৰ ভাষাৰ মৰ্যদা লাভ কৰিছিল। দ্বিতীয় চন্দ্ৰগুপ্তৰ ৰাজত্বকালত গুপ্ত সাম্ৰাজ্যত ন-গৰাকী সাহিত্যিকৰ সমাহাৰ ঘটিছিল যাক ইতিহাসত “নৱৰত্ন” বুলি উল্লেখ কৰা হৈছে। মহাকাব্য কালিদাস, ভৰত, শূদ্ৰক আৰু বিশাখাদত্তই বিভিন্ন ৰচনাৰে এই যুগৰ সাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰি থৈ গৈছে। সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ দৰে জ্যোতিৰ্বিদ্যা, অংকশাস্ত্ৰ, বিজ্ঞানেও এই যুগত প্ৰসাৰতা লাভ কৰিছিল।

কাৰ্য নং-১ : (অভিৰোচিত কাৰ্য)

শিক্ষকে অভিৰোচনৰ বাবে তলত দিয়া ধৰণৰ প্ৰশ্ন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সুধিব পাৰে।

ক) ভাৰতৰ আটাইতকৈ প্ৰাচীন ভাষাটো কি ?

খ) আমাৰ দেশৰ প্ৰাচীন সংস্কৃত সাহিত্যিকসকলৰ নাম কোৱা ?

গ) পুৰণি কালত অৰ্থাৎ আনুমানিক খ্ৰীষ্টীয় তৃতীয় শতিকাত সমাজৰ সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ মানুহৰ ভাষা কি আছিল ?

ঘ) গুপ্তসকলে শাসনকালৰ উল্লেখনীয় দিশ কি আছিল ?

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে দিয়া উত্তৰৰ সহায়ত শিক্ষকে ভাৰতৰ প্ৰাচীন ভাষাৰ আঁত ধৰি গুপ্তবংশৰ ৰাজত্বকালত ব্যাপক প্ৰসাৰতা লাভ কৰা বিষয়বোৰৰ বিষয়ে খবচি মাৰি বুজাই দিব আৰু লগতে সাহিত্যিক আৰু তেওঁলোকৰ সৃষ্টিৰাজিৰ লগত পৰিচয় কৰাই দিব। যেনে-

ৰচক	সৃষ্টিৰাজি
ক) কালিদাস	কুমাৰ সম্ভৱ, ৰঘুবংশ, মেঘদূতম, ঋতু সংহাৰ, অভিজ্ঞানম, শকুন্তলম
খ) শূদ্ৰক	মুচ্ছকটিকা (The little clay cart)
গ) ভৰত	নাট্যশাস্ত্ৰ
ঘ) বিশাখাদত্ত	মুদ্ৰাৰাক্ষস
ঙ) বৰাহমিহিৰ	বৃহৎ সংহিতা
চ) আৰ্যভট্ট	আৰ্যভট্টীয়
ছ) হৰিসেন	এলাহাবাদ প্ৰশস্তি

কাৰ্য নং-২ :

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পাঠ্যপুথিৰ পৃষ্ঠা নং ১০৬ থকা মানচিত্ৰ তথা বাক্যাংশ দলত পঢ়িবলৈ দি তলৰ প্ৰশ্নকেইটাৰ উত্তৰ উলিয়াবলৈ দিব পাৰে।

ক) প্ৰথম চন্দ্ৰগুপ্তৰ ৰাজত্ব কালত গুপ্ত সাম্ৰাজ্যৰ ভৌগোলিক বিস্তৃতি ?

খ) সমুদ্ৰগুপ্তই জয় কৰা ৰাজ্যকেইখনৰ নাম কি ?

গ) দ্বিতীয় চন্দ্ৰগুপ্তই জয় কৰা ঠাইসমূহৰ নাম কি কি ?

ঘ) কবতলীয়া ৰাজ্য বুলিলে কি বুজা ? গুপ্ত সাম্ৰাজ্যৰ এখন কবতলীয়া ৰাজ্যৰ নাম উল্লেখ কৰা।

ঙ) গুপ্ত সাম্ৰাজ্য প্ৰভাৱিত ঠাই বুলিলে কি বুজা ? সেই ঠাইসমূহ চিনাক্ত কৰিবলৈ মানচিত্ৰত কি ৰং ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে ?

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লিখন কাৰ্য পৰ্যবেক্ষণ কৰাৰ অন্তত গুপ্ত ৰাজবংশই যে বিভিন্ন ৰজাৰ অধীনত এখন বিশাল সাম্ৰাজ্যলৈ প্ৰসাৰতা লাভ কৰিছিল দিশ অনুসৰি শিক্ষকে বোৰ্ডত আঁকি বুজাই ক'ব পাৰে।

ইয়াৰ পাছত শিক্ষকে গুপ্ত সাম্ৰাজ্যৰ প্ৰাচীন ঠাইসমূহৰ বৰ্তমানৰ নামবোৰ দলত লিখি উলিয়াবলৈ দিব।

কাৰ্য নং-৩ :

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক তলত উল্লেখ কৰা ধৰণৰ বিষয়ৰ ওপৰত আকস্মিক বক্তৃতা অনুষ্ঠিত কৰাব পাৰে। যেনে-দ্বিতীয় চন্দ্ৰগুপ্ত, নৰৰত্ন, ভৰত, হৰিসেন, কালিদাস, শূদ্ৰক, চিত্ৰকলা, ভাস্কৰ্য্য, দশমিক পদ্ধতি, প্ৰশস্তি ইত্যাদি। শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ পৰিৱেশনৰ ওপৰত নিজৰ অভিমত ব্যক্ত কৰি প্ৰতিযোগিতাৰ ফলাফল ঘোষণা কৰিব।

কাৰ্য নং-৪ :

শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তিনিটা দলত ভাগ কৰি তলৰ দিশকেইটাৰ ওপৰত একোটাকৈ টোকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দিব পাৰে। মনত ৰাখিব যাতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে টোকাটো প্ৰস্তুত কৰাৰ সময়ত অতিৰিক্ত পুথি, প্ৰসংগ পুথিৰ সহায় লয়। টোকাটো প্ৰস্তুত কৰোতে ৫/৬ দিন সময় দিব। এদিন ক্লাছৰ শেষত প্ৰতিটো দলৰ দলপতিক নিজ নিজ দলৰ টোকাটো উপস্থাপন কৰিবলৈ দিব। শিক্ষকে সমগ্ৰ প্ৰক্ৰিয়াটো সমন্বয়ক হিচাপে থাকি পৰিপূৰ্ণ দি যাব।

ক) গুপ্ত ৰাজবংশৰ বিষয়ে।

খ) সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ বিষয়ে।

গ) গুপ্তসকলৰ বিজ্ঞান, ভূমিনীতি, অংকশাস্ত্ৰ আদিলৈ আগবঢ়োৱা বৰঙণিৰ ক্ষেত্ৰখনক লৈ।

মোখনী :

ভাৰতৰ ইতিহাসত গুপ্ত সাম্ৰাজ্যৰ উত্থান এক উল্লেখযোগ্য ঘটনা। সাহিত্য, সংস্কৃতি, বিজ্ঞান, চিত্ৰকলা আদি সকলো দিশতে এই যুগত প্ৰসাৰতা লাভ কৰিছিল। ভাৰতীয় সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ বিষয়ে জানিবলৈ হ'লে গুপ্ত ৰাজবংশৰ কালছোৱাৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰাটো অতিশয় প্ৰয়োজনীয়। এই যুগতে ভাৰতত ব্ৰাহ্মণ্য হিন্দু ধৰ্মৰ চৰ্চা পুনৰ গা কৰি উঠিছিল। সাম্ৰাজ্যখনৰ কেইবা ঠাইতো উচ্চ শিক্ষাৰ প্ৰতিষ্ঠান গা কৰি উঠিছিল, য'ত বিশ্বৰ বিভিন্ন স্থানৰ মানুহ জ্ঞান চৰ্চা কৰিছিল। সেয়েহে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক এই সময়ছোৱাৰ ইতিহাস অধ্যয়নৰ প্ৰতি আগ্ৰহান্বিত কৰাটো নিত্যান্ত প্ৰয়োজনীয়।

আৰ্হি প্ৰশ্ন

- ১) মহাকাবি কালিদাসে গুপ্ত যুগত ৰচনা কৰা অমূল্য গ্ৰন্থকেইখনৰ নাম উল্লেখ কৰা।
- ২) গুপ্তযুগত কি কি নামৰ কেইখন বিশ্ববিদ্যালয় আছিল?
- ৩) চন্দ্ৰগ্ৰহণৰ বৈজ্ঞানিক ব্যাখ্যা কোনে আগবঢ়াইছিল?
- ৪) কোনজন সপ্ৰাটৰ কালত নৱৰত্নই ৰাজসভা শুৱনি কৰিছিল?
- ৫) 'ক' অংশৰ লগত 'খ' অংশ মিলোৱা।

'ক' অংশ	'খ' অংশ
ক) মুদ্ৰাৰাক্ষস	শূদ্ৰক
খ) এলাহাবাদ প্ৰশস্তি	বৰাহ মিহিৰ
গ) আৰ্যভট্টীয়	বিশ্ববিদ্যালয়
ঘ) মৃচ্ছকটিকা	হৰিসেন
ঙ) বৃহৎসংহিতা	জ্যোতিৰ্বিদ আৰ্যভট্ট
চ) বিক্ৰমশীলা	বিশাখাদত্ত

----- □□□ -----

শ্ৰেণী-সপ্তম আৰু অষ্টম
বিষয়- সমাজ বিজ্ঞান

প্ৰাসংগিক শিকন ঘাটি :

- ১) প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰ প্ৰচলন হৈ থকা বিশ্বৰ এখন দেশ হ'ল—
ক) ভাৰত খ) ইংলেণ্ড গ) ছুইজাৰলেণ্ড ঘ) ৰাছিয়া
- ২) ২০০৮ চনত ভাৰতৰ কোনখন চুবুৰীয়া দেশত গণতন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা হয়?
ক) বাংলাদেশ খ) ভূটান গ) পাকিস্তান ঘ) ম্যানমাৰ

শিকন ফলাফল :

গণতান্ত্ৰিক শাসন ব্যৱস্থাৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰি ইয়াৰ সুফল উদাহৰণসহ বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।

আনুষংগিক শিকন ফলাফল :

- ক) গণতন্ত্ৰৰ অৰ্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।
খ) গণতন্ত্ৰৰ প্ৰকাৰসমূহ আৰু গণতান্ত্ৰিক দেশৰ শাসন ব্যৱস্থাৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।
গ) ভাৰতৰ চুবুৰীয়া ৰাষ্ট্ৰসমূহৰ শাসন প্ৰণালীৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

অধ্যায় :

- সপ্তম শ্ৰেণীৰ সমাজ বিজ্ঞান পাঠ্যপুথিৰ সংগতিপূৰ্ণ পাঠ-২২ “গণতন্ত্ৰ, নাগৰিক আৰু নাগৰিকত্ব”।
অষ্টম শ্ৰেণীৰ সমাজ বিজ্ঞান পাঠ্যপুথিৰ সংগতিপূৰ্ণ পাঠ-১১ “সংবিধান আৰু ইয়াৰ প্ৰয়োজনীয়তা”।

এই সমলটিৰ পৰা আহৰণ কৰিবলগীয়া অৰ্থাসমূহ :

- ক) গণতন্ত্ৰৰ অৰ্থ আৰু প্ৰকাৰ সম্বন্ধে বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।
খ) গণতান্ত্ৰিক দেশৰ শাসন ব্যৱস্থা সম্পৰ্কে আলোচনা আগবঢ়াব পাৰিব।
গ) প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষ গণতন্ত্ৰ প্ৰচলন হৈ থকা দেশৰ সৈতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পৰিচয় কৰাই দিব পাৰিব।
ঘ) নাগৰিকৰ ভোটাধিকাৰ আৰু ভোটদানৰ জৰিয়তে কেনেকৈ গণতান্ত্ৰিক চৰকাৰ গঠন হয় সেই বিষয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ধাৰণা স্পষ্ট কৰাব পাৰিব।
ঙ) গণতন্ত্ৰত কেনেকৈ নিৰ্বাচন হয় সেই বিষয়ে ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পাৰিব।
চ) ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সংবিধানৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰাব পাৰিব।

পাতনি :

গণতন্ত্র বুলিলে এটা নিৰ্দিষ্ট আৰু বিশেষ ধৰণৰ শাসন ব্যৱস্থাকে বুজায়। সমাজ বিকাশৰ লগে লগে গণতন্ত্রৰ ধাৰণাৰো সলনি হৈছে। বৰ্তমানে গণতন্ত্র কেৱল এটি চৰকাৰ গঠনৰ পদ্ধতিয়েই নহয়, ই এটি সামাজিক আদৰ্শও। সমাজত বাস কৰা প্ৰতিগৰাকী ব্যক্তিৰ পূৰ্ণ বিকাশ সাধন কৰাটো গণতান্ত্ৰিক আদৰ্শৰ মূল লক্ষ্য। আব্ৰাহাম লিংকনৰ মতে, “গণতন্ত্র হ’ল জনগণক লৈ গঠিত, জনগণৰ দ্বাৰা আৰু জনগণৰ বাবে পৰিচালিত শাসন ব্যৱস্থা।” তেওঁৰ মতে গণতন্ত্র হ’ল জনগণৰ কল্যাণৰ বাবে পৰিচালিত শাসন ব্যৱস্থা।

সংবিধান অবিহনে ৰাষ্ট্ৰ এখনত গণতন্ত্র থকাৰ কথাটো কল্পনা কৰিব নোৱাৰি। সংবিধানে চৰকাৰৰ স্বৈৰাচাৰিতাক নিয়ন্ত্ৰণ কৰি জনসাধাৰণৰ অধিকাৰ ৰক্ষা কৰে। ৰাষ্ট্ৰ এখন সূচাৰুৰূপে পৰিচালিত কৰিবলৈ আৰু তাৰ নাগৰিকৰ ৰক্ষণাবেক্ষণৰ কাৰণেও কিছুমান নীতি-নিয়মৰ আৱশ্যক। ৰাষ্ট্ৰ পৰিচালনাৰ এই নীতি বিলাকেই সামগ্ৰিকভাৱে সংবিধান বুলি কোৱা হয়। এই সংবিধানেই হ’ল আমাৰ গণতন্ত্রৰ মূল আধাৰ।

বিভিন্ন দাৰ্শনিক তথা ৰাজনীতিবিদৰ সংজ্ঞাসমূহ বিশ্লেষণ কৰিলে দেখা যায় যে গণতন্ত্র হ’ল জনগণৰ কল্যাণৰ অৰ্থে জনসাধাৰণৰ দ্বাৰা শাসিত চৰকাৰ। গণতন্ত্রত সকলো মানুহৰ সম অধিকাৰ থাকে। আইনৰ দৃষ্টিত সকলোৱে সমান। এই শাসন ব্যৱস্থাত জনসাধাৰণে প্ৰত্যক্ষ বা পৰোক্ষভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰে। গণতান্ত্ৰিক শাসন ব্যৱস্থা জনমতৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। গণতন্ত্রত নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ অন্তৰে অন্তৰে প্ৰতিনিধি নিৰ্বাচিত কৰা হয়। ভোটাধিকাৰ সাব্যস্ত কৰিব পৰা প্ৰাপ্তবয়স্ক নাগৰিকসকলে ভোটদানৰ জৰিয়তে যোগ্যতা সম্পন্ন নাগৰিকক শাসনৰ বাবে নিৰ্বাচিত কৰে। গণতন্ত্রত কেইবাটাও ৰাজনৈতিক দল থাকে। নিৰ্বাচনত সংখ্যাগৰিষ্ঠতা লাভ কৰা দলটোৱে শাসন কাৰ্যৰ বাবে চৰকাৰ গঠন কৰে আৰু সেই চৰকাৰে ৰাজ্যত এখন সুস্থ-সৱল-নিকা সমাজ গঠনত সহায় কৰে। গণতন্ত্রত জনসাধাৰণে পূৰ্ণ সহযোগিতা আগবঢ়োৱাৰ সুবিধা পায়। চৰকাৰ গঠন আৰু পৰিচালনাৰ পদ্ধতিৰ ফালৰ পৰা গণতন্ত্রক প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষ গণতন্ত্রত ভাগ কৰা হৈছে। যি গণতন্ত্রত জনসাধাৰণে চৰকাৰৰ শাসন ব্যৱস্থাত পোনপটীয়াকৈ অংশগ্ৰহণ কৰে সেই শাসন ব্যৱস্থা হ’ল প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্র। যি গণতন্ত্রত জনসাধাৰণে প্ৰত্যক্ষভাৱে চৰকাৰ পৰিচালনা নকৰি সময়ে সময়ে নিৰ্বাচন কৰি প্ৰতিনিধিসকলৰ দ্বাৰা চৰকাৰ পৰিচালনা কৰে তেনে গণতন্ত্র হ’ল পৰোক্ষ গণতন্ত্র। ভাৰতবৰ্ষ, ইংলেণ্ড, মাৰ্কিন যুক্তৰাষ্ট্ৰ, ৰাছিয়া আদি দেশত পৰোক্ষ গণতন্ত্রৰ প্ৰচলন হৈ আছে।

গণতান্ত্ৰিক শাসন ব্যৱস্থাতে কেৱল ভাৰততে আছে এনে নহয়, পৃথিৱীৰ অন্যান্য কিছুমান দেশৰ লগতে ভাৰতৰ চুবুৰীয়া ৰাষ্ট্ৰ নেপাল, ভূটান আদিতো সময়ত গণতন্ত্র প্ৰতিষ্ঠা হৈছে। গণতন্ত্র প্ৰতিষ্ঠাৰ পূৰ্বে এই দেশসমূহত আন আন শাসন ব্যৱস্থাৰ প্ৰচলন আছিল। সময়ত হয়তো জনসাধাৰণৰ আশা-আকাংক্ষা পূৰণ কৰিবলৈ সংবিধান অক্ষম হোৱাত জনগণৰ মাজত বিক্ষোভ বা বিদ্ৰোহে দেখা দিছিল আৰু তাৰ ফলশ্ৰুতিত সেইবোৰ দেশত গণতন্ত্র প্ৰতিষ্ঠা হৈছিল।

পৰামৰ্শমূলক শিক্ষণ শিকন প্ৰক্ৰিয়া :

কাৰ্য নং-১ : (অভিৰোচিত কাৰ্য)

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক অভিৰোচিত কৰিবৰ বাবে তলত দিয়া ধৰণৰ প্ৰশ্নসমূহৰ অৱতাৰণা কৰিব পাৰে।

- ১) বৰ্তমান আমাৰ দেশৰ প্ৰধানমন্ত্ৰীগৰাকীৰ নাম কি?
- ২) তেওঁৰ নেতৃত্বত গঠিত চৰকাৰখন কোনটো ৰাজনৈতিক দলৰ?
- ৩) চৰকাৰ গঠন কৰা দলৰ উপৰি আৰু কি কি বিৰোধী ৰাজনৈতিক দল আছে?

- ৪) আমাৰ ৰাজ্যৰ মুখ্যমন্ত্ৰীগৰাকীৰ নাম কি? তেওঁৰ নেতৃত্বত গঠিত চৰকাৰখন কোনটো ৰাজনৈতিক দলৰ?
- ৫) মুখ্যমন্ত্ৰী, প্ৰধানমন্ত্ৰী আৰু আন আন মন্ত্ৰীসকল কেনেকৈ নিৰ্বাচিত হয়?
- ৬) নিৰ্বাচনত কোনে ভোট দিয়াৰ অধিকাৰ পায়?
- ৭) আমাক কিয় চৰকাৰৰ প্ৰয়োজন?
- ৮) চৰকাৰে কাৰ কল্যাণৰ হকে শাসন কৰে?

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সহাঁৰিৰ আলমত শিক্ষকে আমাৰ দেশত প্ৰচলিত শাসন ব্যৱস্থা সম্পৰ্কে থুলমূল আভাস দিয়াৰ লগতে গণতন্ত্ৰত শাসন ব্যৱস্থা সম্পৰ্কে অৱগত কৰাব।

কাৰ্য নং- ২ :

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক গণতন্ত্ৰৰ কিছুমান বিশেষ নীতিৰ বিষয়ে অৱগত কৰিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দুটা বা তিনিটা দলত ভাগ কৰি নিজ নিজ অঞ্চলৰ জ্যেষ্ঠ/অভিজ্ঞ ব্যক্তিৰ সহায়ত তলত দিয়া প্ৰকল্পটো সম্পূৰ্ণ কৰিবলৈ দিব। প্ৰকল্পৰ তথ্য সংগ্ৰহৰ বাবে প্ৰশ্নবোৰ এনে ধৰণৰ—

- ক) অঞ্চলটোৰ নাম?
- খ) তোমালোকৰ অঞ্চলৰ জনপ্ৰিয় প্ৰতিনিধিগৰাকীৰ নাম কি?
- গ) তেওঁক কোনে নিৰ্বাচিত কৰিছে?
- ঘ) নিৰ্বাচনৰ সময়ত কোনে কোনে ভোট দিয়ে?
- ঙ) তোমালোকে নিজৰ দেশৰ ভিতৰত মুকলিভাৱে এঠাইৰ পৰা আন ঠাইলৈ যোৱাত বাধাৰ সন্মুখীন হৈছা নেকি? যদি হৈছা কেনেধৰণৰ বাধা পাইছাহঁক?
- চ) তোমালোকে নিজৰ অঞ্চলত ৰাজহুৱা স্বাৰ্থৰ বাবে কৰা আন্দোলনত কোনো বাধাৰ সন্মুখীন হোৱা দেখিছা নেকি?
- ছ) তোমালোকৰ ৰাজহুৱাকৈ খেলপথাৰ, বজাৰ, বাট-পথ আদিৰ ব্যৱহাৰ কৰি পাইছা নে?

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে দিয়া উত্তৰৰ আলমত শিক্ষকে গণতন্ত্ৰত যে কিছুমান বিশেষ নীতি আছে যেনে স্বাধীনতা, সমতা, ন্যায় আৰু চৰকাৰ গঠনত জনসাধাৰণৰ অংশগ্ৰহণ কৰাৰ সুযোগ আদি। এই নীতি বিলাকে জনসাধাৰণক মুক্ত জীৱন-যাপন কৰিবলৈ সুযোগ প্ৰদান কৰে, সেয়া ব্যাখ্যা কৰি দিব।

কাৰ্য নং- ৩ :

শিক্ষকে শ্ৰেণীকোঠাত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক অষ্টম শ্ৰেণীৰ পাঠ্যপুথিৰ ১৭৫ পৃষ্ঠাটো পঢ়িবলৈ দিব। এখন ভাৰতবৰ্ষৰ মানচিত্ৰ দেখুৱাব তাত আমাৰ চুবুৰীয়া ৰাষ্ট্ৰসমূহ অধ্যয়ন কৰিবলৈ দিব আৰু তলত দিয়া ধৰণৰ প্ৰশ্ন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সুধিব পাৰে।

তলত দিয়া ৰাষ্ট্ৰ কেইখনৰ কি কি শাসন ব্যৱস্থা প্ৰচলিত হৈ আছে।

ক) নেপাল —	খ) ভূটান —
গ) পাকিস্তান —	ঘ) বাংলাদেশ —
ঙ) ম্যানমাৰ —	চ) শ্ৰীলংকা —
ছ) চীন —	

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে দিয়া উত্তৰৰ আলমত আমাৰ চুবুৰীয়া দেশসমূহৰ শাসন ব্যৱস্থাৰ বিষয়ে শিক্ষকে বুজাই দিব

আৰু আমাৰ চুবুৰীয়া ৰাষ্ট্ৰসমূহ নেপালত এসময়ত ৰাজতন্ত্ৰ প্ৰচলন আছিল সেই বিষয়ে অৱগত কৰিব। ২০০৮ চনত নেপালত গণতন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা হয়। ২০০৮ চনত শাসন ভাটানৰ জনগণৰ হাতত শাসন-ব্যৱস্থা অৰ্পন কৰে। চুবুৰীয়া দেশ ম্যানমাৰত গণতন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ প্ৰচেষ্টা চলি আছে। গণতান্ত্ৰিক শাসন ব্যৱস্থাত জনসাধাৰণৰ আশা-আকাংক্ষা পূৰণ কৰাত যথেষ্ট সহায়ক হয় বাবে বৰ্তমান ই পৃথিৱী ব্যাপি জনপ্ৰিয় শাসন ব্যৱস্থা হৈ আহিছে।

কাৰ্য নং- ৪ :

শিক্ষকে পাঠৰ সহায়ত প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষ গণতন্ত্ৰ সম্পৰ্কে আলোচনা আগবঢ়াব। লগতে গণতন্ত্ৰ তথা গণতন্ত্ৰৰ প্ৰকাৰ সম্পৰ্কে ধাৰণা স্পষ্ট কৰাবৰ বাবে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সপ্তম শ্ৰেণীৰ পাঠ্যপুথিৰ পাঠ নং ২২ৰ ১৯১নং আৰু ১৯২নং পৃষ্ঠাৰ কথাখিনি পঢ়িবলৈ দি দলগতভাৱে (৪/৫ জনীয়া দলত) তলৰ প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ কৰিবলৈ দিব।

- ১) গণতন্ত্ৰ মানে কি ?
- ২) গণতন্ত্ৰৰ প্ৰকাৰ কেইটা আৰু কি কি ?
- ৩) বৰ্তমান কোন দেশত প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰৰ প্ৰচলন হৈ আছে ?
- ৪) প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষ গণতন্ত্ৰৰ মাজত কি পাৰ্থক্য আছে ?
- ৫) প্ৰাচীন গ্ৰীচৰ নগৰ ৰাষ্ট্ৰসমূহত কি গণতান্ত্ৰিক ব্যৱস্থাৰ প্ৰচলন আছিল ?

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সহাঁৰিৰ ভিত্তিত প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰ আৰু পৰোক্ষ গণতন্ত্ৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰি ধাৰণাটো স্পষ্ট কৰিব।

শিক্ষকৰ বাবে টোকা :

চৰকাৰ গঠন আৰু পৰিচালনাৰ পদ্ধতিৰ ফালৰ পৰা গণতন্ত্ৰক দুই প্ৰকাৰত ভাগ কৰা হৈছে। প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষ গণতন্ত্ৰ। প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰত নাগৰিকসকলে প্ৰত্যক্ষভাৱে চৰকাৰৰ শাসন ব্যৱস্থাত অংশগ্ৰহণ কৰে। প্ৰাচীন গ্ৰীচৰ নগৰ ৰাষ্ট্ৰসমূহত এনেধৰণৰ শাসন ব্যৱস্থা প্ৰচলন আছিল। প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰত জনসাধাৰণে কোনো নিৰ্দিষ্ট ঠাইত সমবেত হৈ প্ৰত্যক্ষভাৱে ৰাষ্ট্ৰৰ ইচ্ছা ব্যক্ত কৰে, আইন-প্ৰণয়ন, নীতি-নিৰ্ধাৰণ আদিত অংশগ্ৰহণ কৰে। বৰ্তমান গণতন্ত্ৰ বুলিলে পৰোক্ষ বা প্ৰতিনিধিত্বমূলক গণতন্ত্ৰক বুজায়। পৰোক্ষ গণতন্ত্ৰত জনসাধাৰণে প্ৰত্যক্ষভাৱে শাসনকাৰ্য পৰিচালনা নকৰে। এনে ব্যৱস্থাত জনগণৰ দ্বাৰা নিৰ্বাচিত প্ৰতিনিধিৰ মাধ্যমত শাসনকাৰ্য পৰিচালনা কৰা হয়।

প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰক কৃতকাৰ্য কৰিবলৈ হ'লে ৰাষ্ট্ৰৰ জনসংখ্যা আৰু ভূ-খণ্ড সীমিত হ'ব লাগিব। বৰ্তমান সময়ত/পৰিৱেশত প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰক কাৰ্যকৰী কৰা সম্ভৱপৰ নহয়। অৱশ্যে পৰোক্ষ গণতন্ত্ৰতো জনগণে প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰৰ কিছুমান পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰি চৰকাৰক শাসনকাৰ্যত সহায় কৰিব পাৰে। সেই পদ্ধতিসমূহ হৈছে—

- ক) গণ প্ৰস্তাৱ : এই পদ্ধতিৰ জৰিয়তে নাগৰিকসকলে আইন প্ৰণয়ন আৰু সংবিধান সংশোধনত অংশগ্ৰহণ কৰিব পাৰে।
- খ) গণভোট : গণভোটৰ যোগেদি জনসাধাৰণে চৰকাৰক নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব পাৰে। এই পদ্ধতিত চৰকাৰে কোনো আইনৰ প্ৰস্তাৱ জনসাধাৰণৰ অনুমোদনৰ বাবে পঠিয়ালে নাগৰিকসকলে এই প্ৰস্তাৱ প্ৰত্যাখ্যান কৰিবও পাৰে।

গ) **প্রত্যাবর্তনৰ আদেশ** : এই ব্যৱস্থাত জনসাধাৰণে নিৰ্দিষ্ট সময় সম্পূৰ্ণ হোৱাৰ আগতে প্ৰতিনিধিক পদচ্যুত কৰিব পাৰে। নিৰ্বাচিত প্ৰতিনিধিসকলে জনমতৰ বিৰুদ্ধে কোনো কাম কৰিব নোৱাৰে।

ঘ) **গণ অভিমত** : এই পদ্ধতি অনুসৰি চৰকাৰে নিৰ্দিষ্ট সময়ত নাগৰিকসকলৰ অভিমত গ্ৰহণ কৰিব পাৰে।

উক্ত পদ্ধতি বা উপায়সমূহ ছুইজাৰলেণ্ডত বলৱৎ কৰি প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰক অধিক শক্তিশালী কৰা হৈছে। সেইবাবে বৰ্তমানেও ছুইজাৰলেণ্ডত প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰ প্ৰচলন হৈ আছে। প্ৰত্যক্ষ গণতান্ত্ৰিক পদ্ধতিসমূহৰ দ্বাৰা ছুইজাৰলেণ্ডৰ জনসাধাৰণে দেশৰ শাসন ব্যৱস্থাত পোনপটীয়াকৈ অংশগ্ৰহণ কৰিব পাৰে।

কাৰ্য নং- ৫ :

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দুটা দলত ভাগ কৰি প্ৰতিটো দলক একোটাকৈ কাৰ্য যেনে-এটা দলত প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰৰ সুবিধা আৰু আনটো দল প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰৰ অসুবিধাসমূহ আলোচনা কৰিবলৈ দিব। এই কাৰ্যটোক পাঠ্যপুথিৰ পাঠৰ মাধ্যমেৰে সম্পন্ন কৰিবলৈ দিব।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দলীয় উপস্থাপনসমূহ শিক্ষকে পৰ্যবেক্ষণ কৰিব আৰু প্ৰয়োজন সাপেক্ষে পৰিপূষ্টি দি প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰাব।

কাৰ্য নং- ৬ :

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পুনৰ সুবিধা অনুযায়ী তিনি বা চাৰিটা দলত ভাগ কৰি পাঠ্যপুথিৰ পাঠৰ সহায়ত তলৰ তালিকাখন প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দিব।

ক্রমিক নং	ৰাষ্ট্ৰৰ নাম	প্ৰচলিত গণতন্ত্ৰৰ প্ৰকাৰ

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দলীয় কাৰ্যৰ উপস্থাপন নিৰীক্ষণ কৰিব আৰু প্ৰয়োজন সাপেক্ষে পৰিপূষ্টি দি বিশ্বৰ বিভিন্ন ৰাষ্ট্ৰত কি কি গণতন্ত্ৰৰ শাসন ব্যৱস্থা প্ৰচলন হৈ আছে তাৰ আলোচনা কৰি ধাৰণাটো স্পষ্ট কৰিব।

কাৰ্য নং- ৭ :

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দুটা দলত ভাগ কৰি এখন তৰ্ক প্ৰতিযোগিতা অনুষ্ঠিত কৰি বিষয়টোৰ সপক্ষে আৰু বিপক্ষে যুক্তি আগবঢ়াবলৈ দিব। তৰ্ক প্ৰতিযোগিতাৰ বিষয় : “পৰোক্ষ গণতন্ত্ৰতকৈ প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰ অধিক শক্তিশালী”।

শিক্ষকগৰাকীয়ে প্ৰতিযোগিতাখনত অধ্যক্ষৰূপে ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিব।

তৰ্ক প্ৰতিযোগিতাৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰ আৰু পৰোক্ষ গণতন্ত্ৰৰ ধাৰণাটো অধিক স্পষ্ট কৰিবলৈ যত্ন কৰিব।

মোখনী :

বৰ্তমান যুগত গণতন্ত্ৰই হৈছে উৎকৃষ্টতম চৰকাৰ বা শাসন ব্যৱস্থা। বৰ্তমান সময়ৰ প্ৰত্যেক দেশৰ জনসাধাৰণে দেশৰ শাসন ব্যৱস্থাই জনসাধাৰণৰ আশা আকাংক্ষা পূৰণ কৰাটো বিচাৰে। আমাৰ দৰে সংখ্যাগৰিষ্ঠ দেশৰ বাবে পৰোক্ষ গণতন্ত্ৰৰ জৰিয়তে শাসন ব্যৱস্থা অধিক শক্তিশালী কৰিব পাৰি। পৰোক্ষ গণতন্ত্ৰতো জনগণে প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰৰ কিছুমান পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰি চৰকাৰক সজাগ কৰি ৰাখিব পাৰে। এনে পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰি ছুইজাৰলেণ্ডত গণতান্ত্ৰিক শাসন ব্যৱস্থা অধিক শক্তিশালী কৰিছে। গণতন্ত্ৰত সংখ্যাগৰিষ্ঠ দল ক্ষমতাত থাকে। এইক্ষেত্ৰত সংখ্যালঘুগৰিষ্ঠই সংখ্যাগৰিষ্ঠৰ শাসন মানি চলিব লাগে যদিও সংখ্যাগৰিষ্ঠ আৰু সংখ্যালঘুগৰিষ্ঠৰ মাজত সহযোগিতা আৰু সহনশীলতা থাকিলেহে গণতন্ত্ৰ কৃতকাৰ্য হ'ব পাৰিব।

উল্লিখিত পৰামৰ্শমূলক কাৰ্যসমূহৰ আধাৰত শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰ প্ৰচলিত ৰাষ্ট্ৰখন অৱগত কৰোৱাৰ লগতে দুই প্ৰকাৰৰ গণতন্ত্ৰ সম্পৰ্কে আভাস দিব পাৰিব।

আৰ্হি প্ৰশ্ন

১) চমু উত্তৰ দিয়া।

- ক) আমাৰ দেশ ভাৰতত কি ধৰণৰ শাসন ব্যৱস্থা প্ৰচলন হৈ আছে?
- খ) গণতন্ত্ৰৰ প্ৰকাৰ কেইটা?
- গ) বিদেশী মানে কি?
- ঘ) সংবিধান বুলিলে কি বুজা?

২) তলৰ বিষয়সমূহৰ ওপৰত আকস্মিক বক্তৃতা অনুষ্ঠিত কৰিব—

- ক) প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰ।
- খ) পৰোক্ষ গণতন্ত্ৰ।
- গ) ৰাজনৈতিক দল।
- ঘ) ৰাজনৈতিক অধিকাৰ সমূহ।
- ঙ) নিৰ্বাচন।
- চ) প্ৰাপ্তবয়স্ক ভোটাধিকাৰ।
- ছ) গণতন্ত্ৰ।
- জ) অধিকাৰ।
- ঝ) সংবিধান।
- ঞ) কৰ্তব্য।

৩) নিম্নলিখিত বিষয়ৰ ওপৰত শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত এখনি তৰ্ক প্ৰতিযোগিতা অনুষ্ঠিত কৰিব।

“গণতন্ত্ৰ এক জনকল্যানমুখী ব্যৱস্থা।”

৪) শুদ্ধ উত্তৰটো বাছি উলিওৱা।

ক) গণতন্ত্ৰৰ প্ৰকাৰ কেইটা ?

- ১) এটা। ২) দুটা। ৩) তিনিটা। ৪) চাৰিটা।

খ) গণতন্ত্ৰ মানে কি ?

- ১) ৰাজনৈতিক দলৰ শাসন। ২) প্ৰাপ্তবয়স্ক লোকৰ শাসন। ৩) মন্ত্ৰীৰ শাসন। ৪) জনগণৰ শাসন।

গ) তলৰ কোনখন ৰাষ্ট্ৰত প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰ প্ৰচলন হৈ আছে ?

- ১) ভাৰত ২) ইংলণ্ড ৩) ছুইজাৰলেণ্ড ৪) ৰাছিয়া

ঘ) প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰত নাগৰিকে তলৰ কোনটো ভূমিকা পালন কৰে ?

- ১) প্ৰতিনিধিৰ জৰিয়তে শাসনকাৰ্য পৰিচালনা কৰে।
২) কোনো নিৰ্দিষ্ট ঠাইত সমবেত হৈ আইন প্ৰণয়ন, নীতি-নিৰ্ধাৰণ আদিত অংশগ্ৰহণ কৰে।
৩) নিৰ্বাচনৰ জৰিয়তে শাসনকাৰ্যত সহযোগ কৰে।
৪) সংখ্যাগৰিষ্ঠ লোকৰ জৰিয়তে শাসন কাৰ্যত সহযোগ কৰে।

৫) শুদ্ধ নে অশুদ্ধ লিখা —

ক) গণতান্ত্ৰিক দেশত স্বাধীনতা মানে নিজৰ ইচ্ছামতে সকলো কাম কৰি যোৱাকে বুজায়।

খ) গণতন্ত্ৰত জনসাধাৰণৰ অংশগ্ৰহণ অতি অন্যতম।

গ) গণতন্ত্ৰৰ নিজৰ মনৰ ভাৱ প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰো।

ঘ) গণতান্ত্ৰিক শাসন ব্যৱস্থাত নাগৰিকসকলে স্বাধীনতাহে লাভ কৰিছে কিন্তু অধিকাৰ লাভ কৰা নাই।

ঙ) গণতন্ত্ৰত সকলোকে সমান বুলি ধৰা নহয়।

----- □□□ -----

শ্ৰেণী-অষ্টম
বিষয়- সমাজ বিজ্ঞান

প্ৰাসংগিক শিকন ঘাটি :

দাক্ষিণাত্যত ভক্তি আন্দোলনৰ মুখ্য পৃষ্ঠপোষক আছিল—

ক) শংকৰাচাৰ্য খ) ৰামানুজ গ) ৰামানন্দ ঘ) কবীৰ

শিকন ফলাফল :

ভাৰতৰ বিভিন্ন স্থানত ভক্তিবাদৰ প্ৰচাৰ আৰু প্ৰসাৰৰ বিষয়ে ক'ব পাৰিব।

আনুষংগিক শিকন ফলাফল :

ক) ভাৰতত উদ্ভৱ হোৱা ধৰ্মীয় বিৰতনৰ কাৰণ, প্ৰকৃতি আদিৰ বিষয়ে বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।

খ) মধ্যযুগৰ সামাজিক ধৰ্মীয় প্ৰত্যাহ্বানসমূহৰ আভাস দাঙি ধৰিব পাৰিব।

অধ্যায় :

অষ্টম শ্ৰেণীৰ সমাজ বিজ্ঞান পাঠ্যপুথিৰ সংগতিপূৰ্ণ পাঠ-৯ “নব্যধৰ্মীয় ভাবধাৰাৰ উত্থান”।

এই অংশৰ পৰা আহৰণ কৰিবলগীয়া অৰ্থতা :

ক) ভক্তিবাদ আৰু চুফীবাদৰ দৰে নব্যধৰ্মীয় মতবাদসমূহক প্ৰভাৱিত কৰা কাৰকসমূহ বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব।

খ) ভক্তিবাদী সন্তসকলৰ কবিতাৰ পৰা নিসৃত ধাৰণাসমূহ উল্লেখ কৰিব পাৰিব।

গ) ভক্তিবাদৰ নতুন ধ্যান-ধাৰণাই ভাৰতীয় সমাজ আৰু সংস্কৃতিত পেলোৱা প্ৰভাৱ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

পাতনি :

ইতিহাস অকল অতীতৰ চহকী ৰাজনৈতিক, আৰ্থসামাজিক, সাংস্কৃতিক অৱস্থাৰ ধাৰাবাহিক বিৱৰণী নহয়, ইতিহাসে সমাজৰ ধৰ্মীয় বিৰতনৰ কাৰণসমূহো সময়ে সময়ে জনাই আহিছে। ভাৰতবৰ্ষত ৭ম শতিকাৰ পৰা ভক্তি আন্দোলনৰ উত্থান ঘটিছিল। এই ভক্তি আন্দোলন কেৱল উত্থানে সীমাবদ্ধ নাছিল। সমান্তৰালভাৱে ইয়াৰ প্ৰচাৰ আৰু প্ৰসাৰৰ ফলত আমাৰ দেশ ভাৰত আধ্যাত্মিক চিন্তাচৰ্চাৰে সমৃদ্ধ হৈছিল। ভাৰতত মৌৰ্য সাম্ৰাজ্য উত্থানৰ পূৰ্বে মানুহে পৰম্পৰাগতভাৱে বিভিন্ন দেৱ-দেৱী, জীৱ-জন্তু, গছ-লতা আদিক পূজা অৰ্চনা কৰিছিল। নগৰ চহৰৰ উত্থান, ব্যৱসায় বানিজ্যৰ সম্প্ৰসাৰণ আৰু সাম্ৰাজ্য স্থাপনৰ লগে লগে মানুহৰ মাজত সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক পৰিৱৰ্তনে দেখা দিছিল। এনেদৰে ক্ৰমে সলনি হ'বলৈ ধৰা সমাজত নতুন আৰু প্ৰাচীন চিন্তা-ধাৰাৰ মাজত সংঘাতে দেখা দিছিল, কঠোৰ ধৰ্মীয় নিয়ম-নীতিৰ উদ্ভৱ হৈছিল। যিয়ে সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ মানুহক বাৰুকৈয়ে প্ৰভাৱিত কৰিছিল। সেয়েহে মানুহৰ মনত নতুন ধৰ্মীয় আৰু সামাজিক চিন্তাধাৰাৰ ভাৱ আহি পৰিছিল। সেই সময়তে বৌদ্ধ, জৈন আদি ধৰ্মৰ ভাৱধাৰাইয়ো গঢ় লৈ উঠিছিল। ক্ৰমে “একান্ত ভক্তিৰ যোগেদি ধৰ্ম, বৰ্ণ নিৰ্বিশেষে সকলোৱে ভগৱানক লাভ কৰিব পাৰে”— এই ভক্তিৰ

ধাৰণা বিশেষভাৱে সমাজত জনপ্ৰিয় হৈ পৰিছিল আৰু বৌদ্ধ আৰু জৈন ধৰ্মাৱলম্বীসকলেও এই কথা স্বীকাৰ কৰি লৈছিল। ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ গৌৰৱময় দিশবোৰৰ অন্যতম হ'ল ভক্তি। খ্ৰীষ্টীয় সপ্তম শতিকাৰ পৰা দাক্ষিণাত্যৰ আলভাৰ্চ আৰু নায়নাৰ নামৰ দুটা সম্প্ৰদায়ে ভক্তিবাদৰ ধাৰণাৰে সামাজিক জাগৰণ আনিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছিল। নায়নাৰ সকল আছিল শৈৱপন্থী। আনহাতে আলভাৰ্চ সকল আছিল বৈষ্ণৱপন্থী। তেওঁলোকৰ মতে বিষ্ণু শ্ৰেষ্ঠ আৰু সৃষ্টিৰ মূল। এই আলভাৰ্চ সকলেই ভাৰতীয় সংস্কৃতিত বৈষ্ণৱ আন্দোলনৰ নতুন ধাৰা এটি সংযোজন ঘটালে। ভক্তিবাদৰ ধাৰণাসমূহ তেওঁলোকে গীত-মাতৰ জৰিয়তে প্ৰচাৰ কৰিছিল। দাক্ষিণাত্যত এই ভক্তি আন্দোলনৰ ধাৰা খ্ৰীষ্টীয় ১১ শতিকা পৰ্যন্ত বৰ্তি আছিল।

পৰামৰ্শমূলক শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া :

কাৰ্য নং-১ : (অভিৰোচিত কাৰ্য)

শিক্ষকে ধৰ্মীয় ভাৱধাৰাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰাৰ উদ্দেশ্যৰে তথা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মন পাঠটোৰ প্ৰতি আগ্ৰহান্বিত কৰিবলৈ তলত দিয়া প্ৰশ্নসমূহৰ অৱতাৰণা কৰিব পাৰে। পৰিস্থিতি অনুযায়ী এই প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ মৌখিকভাৱে বা লিখিত ৰূপত আদায় কৰিব পাৰে।

- ক) ভাৰতত মূলত কি কি ধৰ্মীয় উৎসৱ পালন কৰা হয়?
- খ) এই ধৰ্মীয় উৎসৱবোৰত মানুহে কি কৰে?
- গ) ধৰ্ম বুলিলে কি বুজা?

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উত্তৰৰ আলম লৈ শিক্ষকে ভাৰতৰ ধৰ্মীয় ভাৱধাৰাৰ উত্থান সম্পৰ্কে অৱগত কৰাব পাৰে। ক্ৰমান্বয়ে যে প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন ৰূপক পূজা-অৰ্চনা কৰা মানুহৰ পৰা ঈশ্বৰৰ প্ৰতি গভীৰ আনুগত্য আৰু শ্ৰদ্ধাৰ জৰিয়তে যাক 'ভক্তি' বুলি অভিহিত ঐশ্বৰিক আনন্দ লাভ কৰাৰ লগতে ভগৱান উপলব্ধি কৰিব পৰা যায় তেনে ভাৱৰ উদয় হ'ল সেই বিষয়ে অৱগত কৰাব পাৰিব।

কাৰ্য নং-২ :

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দুটা দলত ভাগ কৰি এখন তৰ্ক প্ৰতিযোগিতা অনুষ্ঠিত কৰাব পাৰে। তৰ্কৰ বিষয়—
“ঈশ্বৰৰ আশিস লাভৰ বাবে আড়ম্বৰপূৰ্ণ পূজা-অৰ্চনাৰ প্ৰয়োজন আছে।”

শিক্ষকে দুয়োটা দলৰ যুক্তি শুনাৰ পাছত ঐকান্তিক ভক্তিৰ দ্বাৰাইও যে ঈশ্বৰৰ আশিস লাভ কৰিব পাৰি সেই সন্দৰ্ভত ধাৰণা দি ভক্তিবাদৰ ওপৰত আলোকপাত কৰাব।

কাৰ্য নং-৩ :

শিক্ষকে পাঠ্যপুথিৰ পৃষ্ঠা নং ৭২ত থকা মানচিত্ৰৰ সহায়ত ভাৰতৰ বিভিন্ন স্থানত ভক্তিবাদৰ প্ৰচাৰকসকলৰ নাম আৰু শতিকাসমূহ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক লিখি উলিয়াবলৈ দিব। (দিশ অনুযায়ী)

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লিখিত কাৰ্যৰ আধাৰত খ্ৰীষ্টীয় ১৩ শতিকাৰ পৰা ১৬ শতিকাৰ ভিতৰত বহুকেইজন দাৰ্শনিক, পণ্ডিত আৰু সমাজ সংস্কাৰকৰ নেতৃত্বত ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত ভক্তিবাদ বিষয়ক এক আন্দোলন গঢ়ি উঠাৰ কথা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক জনাব পাৰিব। লগতে অসমত শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱৰ নেতৃত্বত গঢ় লৈ উঠা ভক্তি আন্দোলনৰ প্ৰকৃতি আৰু প্ৰসাৰৰ ওপৰতো আলোকপাত কৰিব।

কাৰ্য নং-৪ :

তলত উল্লেখ কৰা ধৰণৰ বিষয়ৰ ওপৰত শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত আকস্মিক বক্তৃতা অনুষ্ঠিত কৰিব পাৰে। যেনে-ভক্তিবাদ, ৰামানুজ, চৈতন্যদেৱ, কবীৰ, শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ, মীৰাবাই আদি।

আকস্মিক বক্তৃতা শুনাৰ অন্তত শিক্ষকে ভক্তিবাদে যে ভাৰতীয় সমাজত সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ আহিলা সংযোজন কৰিছে সেই কথাশাৰীৰ তাৎপৰ্য বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব।

মোখনী :

মধ্যযুগৰ ভক্তিবাদ আন্দোলনৰ সমান্তৰালভাৱে ভাৰতীয় সমাজত চুফিবাদ আন্দোলনে আধ্যাত্মিক দিশত অৰিহণা যোগাইছিল সেই বিষয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক জনাব পাৰিলে উপকৃত হ'ব। নব্যধৰ্মীয় আন্দোলনৰ সময়ছোৱাত বিশেষকৈ ভক্তি আন্দোলনৰ সময়ছোৱাত সৃষ্টি হোৱা সাহিত্য-সংগীতৰ ধাৰণাও দিব পৰা যায়। ভক্তিবাদে সমাজৰ মাজৰ পৰা জাতি, গোষ্ঠী, ধৰ্মীয় ক্ষেত্ৰত থকা সংকীৰ্ণতা আঁতৰাই সকলোকে এক ভগৱানৰ সৃষ্টি ৰূপত সমাজত প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ যত্ন কৰিছিল। এনে ভাৱধাৰাই সমাজত শান্তি, ঐক্য আদি প্ৰতিষ্ঠাত যে অৰিহণা যোগাব সেই সন্দৰ্ভত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিবলৈ যত্ন কৰিব।

আৰ্হি প্ৰশ্ন

১) তুলনা কৰি বিশ্লেষণ কৰা।

- ক) ভক্তিবাদ আৰু চুফিবাদ।
- খ) আলভাৰ্চ আৰু নায়নাৰ সম্প্ৰদায়।
- গ) ৰামানুজ আৰু ৰামানন্দ।
- ঘ) দোহা আৰু দিব্য প্ৰৱন্ধম।

২) খালী ঠাই পূৰ কৰা।

- ক) ভক্তি আন্দোলনে বৃহৎ অসমীয়া সমাজখনক একত্ৰিত কৰাত সহায় কৰিছিল।
- খ) ভক্তিবাদৰ মূল কথা হ'ল এজন।
- গ) আৰু যোগেদি মানুহে যুক্তি লাভ কৰিব পাৰে।
- ঘ) তুলসী দাসে সৰ্বসাধাৰণ লোকৰ কথিত ভাষাত ৰচনা কৰি প্ৰচাৰ কৰিছিল।
- ঙ) আলভাৰ্চ সকল আছিল।

৩) ভাৰতত ভক্তি আন্দোলন জনপ্ৰিয় হোৱাৰ কাৰণ উল্লেখ কৰি ভক্তিবাদৰ আঁৰৰ মূল ব্যক্তিসকলৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখা।

৪) “আঞ্চলিক ভাষাৰ উত্থান ভক্তি আন্দোলনৰ এক উল্লেখযোগ্য অৱদান” — কথাশাৰীৰ তাৎপৰ্য বিশ্লেষণ কৰা।

৫) দাক্ষিণাত্যত ভক্তি আন্দোলনৰ মুখ্য পৃষ্ঠপোষক কোন আছিল? দাক্ষিণাত্যত ভক্তি আন্দোলন গঢ়ি উঠাৰ পটভূমি উল্লেখ কৰা।

শ্ৰেণী-অষ্টম
বিষয়- সমাজ বিজ্ঞান

প্ৰাসংগিক শিকন ঘাটি :

- ক) কোঁচ ৰাজ্যৰ প্ৰতিষ্ঠাতা কোন আছিল?
- খ) চুটীয়া সকলৰ প্ৰথম ৰজাজন কোন?

শিকন ফলাফল :

- ক) মধ্যযুগৰ সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু অৰ্থনৈতিক পৰিৱৰ্তনসমূহ বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব।
- খ) মধ্যযুগত সংঘটিত হোৱা দুখন ঠাইৰ ঘটনাৰলীৰ ঐতিহাসিক বিকাশ সম্পৰ্কে বিচাৰ কৰিব পাৰিব।

আনুষংগিক শিকন ফলাফল :

- ক) অসমত কোঁচ আৰু চুটীয়া ৰাজ্যৰ অৱস্থিতিৰ বিষয়ে ক'ব পাৰিব।
- খ) এই দুই বংশৰ ৰজাসকলৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব।

অধ্যায় :

অষ্টম শ্ৰেণীৰ সমাজ বিজ্ঞান পাঠ্যপুথিৰ সংগতিপূৰ্ণ পাঠ-১০ “মধ্যযুগৰ অসম” আৰু পাঠ- ১১ “অসমৰ আৰ্থ সামাজিক জীৱনলৈ মধ্যযুগৰ শাসকসকলৰ বৰঙনি”।

এই সমলটিৰ পৰা আহৰণ কৰিবলগীয়া অৰ্থসমূহ :

- ক) কোঁচ আৰু চুটীয়া ৰাজ্যৰ ভৌগোলিক অৱস্থিতি চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।
- খ) এই ৰাজবংশ দুটাৰ প্ৰতিস্থাপক তথা উল্লেখযোগ্য ৰজাসকলৰ লগত পৰিচয় হ'ব।
- গ) এই ৰাজবংশ দুটাৰ সময়ত হোৱা সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু অৰ্থনৈতিক অৱস্থাৰ বিষয়ে বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব।

পাতনি :

মধ্যযুগ বুলিলে আমি ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ আগ ভাগৰ পৰা ১৯ শতিকাৰ আগভাগলৈ এই সময়ছোৱাকে বুজো। উক্ত সময়ছোৱাত আহোম, কোঁচ, কছাৰী, চুটীয়া আৰু বাৰভূঞাসকলে অসমৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত শাসন কৰিছিল। আমি সকলোৱে জানো যে ত্ৰয়োদশ শতিকাত আহোমসকল অসমলৈ আহিছিল। অসমত তেওঁলোকে প্ৰায় ৬০০ বছৰ কাল ৰাজত্ব কৰিছিল। আদিতে তেওঁলোকে বৰ্তমান শিৱসাগৰ জিলাৰ আশে-পাশে থকা স্থানসমূহকে কেন্দ্ৰ কৰি তেওঁলোকৰ ৰাজত্ব আৰম্ভ কৰিছিল। উল্লেখযোগ্য যে এওঁলোকে অসমত ৰাজত্ব কৰি থকা কালছোৱাত অসম ভূ-খণ্ডৰ বিভিন্ন স্থানত অন্যান্য কিছুমান ৰাজবংশইও ৰাজত্ব কৰি আছিল। ইয়াৰে উল্লেখযোগ্য ৰাজবংশ কেইটা হ'ল কোঁচ, চুটীয়া, কছাৰী আৰু ভূঞাসকল। এই শিকন সমলত কেৱল কোঁচ আৰু চুটীয়া সকলৰ বিষয়েহে আলোচনা কৰা হ'ব।

কোঁচসকলে বৰ্তমান অসমৰ পশ্চিম প্ৰান্তৰ কৰতোৱা নদীৰ পৰা পূবে বৰনদীলৈ থকা অঞ্চলত ৰাজত্ব কৰিছিল।

এসময়ৰ কমতা ৰাজ্যৰ বুকুতেই কোঁচ ৰাজ্যৰ সৃষ্টি হৈছিল। উল্লেখ কৰিব পাৰি যে এসময়ৰ অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলা আৰু বৰ্তমানৰ পশ্চিমবংগ ৰাজ্যৰ কোচ বিহাৰৰ কিছু অংশক লৈ এই কোঁচ ৰাজ্য গঠন হৈছিল। বিশ্ব সিংহ এই কোঁচ ৰাজ্যৰ প্ৰতিস্থাতা আছিল। এওঁৰে বৰপুত্ৰ মল্লদেৱে মহাৰাজ নৰনাৰায়ণ নাম লৈ কোঁচ সিংহাসনত বহে। এওঁ কোঁচ ৰাজ্যৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ ৰজা। কোঁচসকলৰ ৰাজত্ব কালৰ আনুমানিক সময় ১৫১০ খৃঃ পৰা ১৫৮৭ খৃষ্টাব্দলৈ।

সম-সাময়িকভাৱে ব্ৰহ্মপুত্ৰ নৈৰ উত্তৰ পাৰে সোৱণশিৰি আৰু দক্ষিণপাৰে দিচাং নৈৰ পূবে চুটীয়া ৰাজ্য অৱস্থিত আছিল। চুটীয়াসকলে নিজকে কিম্বদন্তী ৰজা ভীষ্মকৰ বংশধৰ বুলি পৰিচয় দিয়ে। শদিয়া অঞ্চলৰ কুণ্ডিল নগৰ বা ভীষ্মক নগৰেই চুটীয়াসকলৰ ৰাজধানী আছিল বুলি ধাৰণা কৰা হয়। বীৰ পাল চুটীয়াসকলৰ প্ৰথম ৰজা আছিল। তেওঁৰ পুত্ৰ ৰত্নধ্বজ পাল বা গৌৰী নাৰায়ণ চুটীয়াসকলৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ ৰজা আছিল। দেউধাই অসম বুৰঞ্জীত চুটীয়াসকলে খ্ৰীষ্টীয় দ্বাদশ শতিকাৰ আদি ভাগৰ পৰা খ্ৰীষ্টীয় ষষ্ঠদশ শতিকাৰ আদি ভাগলৈ দহজন চুটীয়া ৰজাই ৰাজত্ব কৰিছিল বুলি উল্লেখ পোৱা যায়।

পৰামৰ্শমূলক শিক্ষণ শিকন প্ৰক্ৰিয়া :

কাৰ্য নং-১ : (অভিৰোচিত কাৰ্য)

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল কোঁচ আৰু চুটীয়া ৰাজ্যৰ ভৌগোলিক অৱস্থিতিৰ বিষয়ে অৱগত কৰাবলৈ তেওঁলোকৰ হাতত থকা সমাজ বিজ্ঞানৰ ১০ নং পাঠৰ ৭৮ আৰু ৮২ পৃষ্ঠাৰ চিত্ৰ নং - ১০.১ আৰু ১০.৩ মানচিত্ৰ দুখন লগতে সংলগ্ন কথাখিনি নিজাববীয়াকৈ অধ্যয়ন কৰিবলৈ কিছুসময় দিব। অধ্যয়নৰ অন্তত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তলত উল্লেখ কৰা প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখিবলৈ দিব।

প্ৰশ্ন নং ১ : অসমৰ কোনটো সীমাত চুটীয়া ৰাজ্য অৱস্থিত? মানচিত্ৰত চুটীয়া ৰাজ্য দেখুৱাবলৈ কি ৰং ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে?

প্ৰশ্ন নং ২ : কোন দুখন নদীৰ মধ্যস্থলত কোঁচ ৰাজ্য অৱস্থিত?

প্ৰশ্ন নং ৩ : চুটীয়া ৰাজ্যৰ উত্তৰে বৰ্তমান ভাৰতৰ কোনখন ৰাজ্য আছে?

প্ৰশ্ন নং ৪ : পাটকাই পৰ্বত চুটীয়া ৰাজ্যৰ কোন দিশত অৱস্থিত?

প্ৰশ্ন নং ৫ : কোঁচ ৰাজ্যৰ উত্তৰে থকা বিদেশী ৰাজ্যখনৰ নাম কি?

প্ৰশ্ন নং ৬ : কোঁচ ৰাজ্যৰ প্ৰতিস্থাতাগৰাকীৰ নাম কি? এই ৰাজবংশৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ ৰজাগৰাকীৰ নাম কি?

প্ৰশ্ন নং ৭ : চুটীয়াসকলৰ প্ৰতিস্থাপক ৰজাজনৰ নাম কি? চুটীয়াসকলে নিজকে কাৰ বংশধৰ বুলি ভাৱে।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ উত্তৰৰ আলমত শিক্ষকে প্ৰয়োজন সাপেক্ষে পৰিপূৰ্ত্তি আগবঢ়াব।

কাৰ্য নং-২ :

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ৩ টা দলত বিভক্ত কৰি তলত উল্লেখ কৰা শিতানৰ ওপৰত পাঠ্যপুথি, প্ৰসঙ্গপুথি, বাতৰি কাকত, আলোচনী অধ্যয়ন কৰি ৩০০ শব্দৰ ভিতৰত টোকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দিব। (টোকাটি প্ৰস্তুত কৰিবলৈ এসপ্তাহ সময় দিব)।

প্ৰথম দলৰ প্ৰশ্ন : আহোমসকলৰ উল্লেখযোগ্য প্ৰশাসনিক ব্যৱস্থা।

দ্বিতীয় দলৰ প্ৰশ্ন : সাহিত্য-সংস্কৃতিলৈ কোঁচ আৰু চুটীয়াসকলৰ অৱদান।

তৃতীয় দলৰ প্ৰশ্ন : মধ্যযুগত সৃষ্টি হোৱা সাহিত্যৰাজিৰ সিপিঠিত দিয়া ধৰণে এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰা।

প্ৰতিটো দলৰ কাৰ্য সম্পাদন হোৱাৰ অন্তত প্ৰত্যেকটো দলকে এদিনত ১ পিৰিয়দকৈ দলপতিগৰাকীক উপস্থাপন

তালিকা :

ক্র. নং	সাহিত্যৰ নাম	ৰচয়িতা	কোন ৰাজবংশৰ পৃষ্ঠপোষকতাত
১	উদাহৰণ স্বৰূপে- অসমীয়া ভাষাত ৰামায়ণ ৰচনা	মাধৱ কন্দলী	কছাৰী ৰজা মহামাণিক্য

কৰিবলৈ দিব। দলৰ সকলো সদস্যই উপস্থাপনৰ সময়ত দলপতিক সহায় কৰিব। শিক্ষকে পৰ্যবেক্ষণ কৰি শুদ্ধ ৰূপত পৰিবেশিত হৈছে নে নাই তাক চাব আৰু সহায় কৰিব।

মোখনী :

মধ্যযুগত অসমত বিভিন্ন স্থানত বহুতো সৰু-বৰ ৰাজনৈতিক শক্তিৰ উত্থান হৈছিল। এই ৰাজশক্তিসমূহে নিজস্ব সামৰ্থ আৰু শক্তি অনুযায়ী অসমীয়া সমাজৰ সাহিত্য-সংস্কৃতি, ৰাজনৈতিক, অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰখনলৈ বিভিন্ন অৰিহনা আগবঢ়াইছে। এই অৰিহণাবোৰে আমাৰ ইতিহাস চৰ্চাত যথেষ্ট সহায় কৰিছে। এই ঐতিহাসিক সম্পদসমূহৰ বিষয়ে জনাৰ উপৰিও এইসমূহ সংৰক্ষণ প্ৰতি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰা নিতান্তই প্ৰয়োজন।

আৰ্হি প্ৰশ্ন

১) উত্তৰ দিয়া।

- ক) মালিনী থান কোন ৰাজবংশই প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল?
- খ) শদিয়া খোৱা গোহাঁই পদবী কোন ৰজাই সৃষ্টি কৰিছিল?
- গ) কামাখ্যা দেৱীৰ মন্দিৰ কোন ৰজাই নিৰ্মাণ কৰিছিল?
- ঘ) ডিমাপুৰ কোন ৰাজ্যৰ ৰাজধানী আছিল?
- ঙ) চুটীয়াসকলৰ ৰাজধানীৰ নাম কি আছিল?

২) শুদ্ধ উত্তৰত (✓) চিন দিয়া।

- ক) অসমৰ ইতিহাসত কোনছোৱা সময়ত মধ্যযুগ আখ্যা দিয়া হয়।
 - ১) ৭৫০ ৰ পৰা ১০৫০ খৃঃ।
 - ২) ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ আগভাগৰ পৰা ১৯ শতিকাৰ আগভাগলৈ।
 - ৩) দ্বাদশ শতিকাৰ আগভাগৰ পৰা ১৯ শতিকাৰ আগভাগলৈ।
 - খ) চুটীয়াৰ ৰাজ্য অসমৰ কোন দিশত অৱস্থিত?

১) পূব দিশত ২) পশ্চিম দিশত ৩) উত্তৰ দিশত ৪) দক্ষিণ দিশত

গ) কোঁচসকলৰ দিনত কোনজন সাহিত্যিকে ৰাজকীয় পৃষ্ঠপোষকতা লাভ কৰিছিল?

১) মাধৱ কন্দলি ২) মহেন্দ্ৰ কন্দলি ৩) সুকুমাৰ বৰকাইথ ৪) ৰাম সৰস্বতী

ঘ) কোনগৰাকী আহোম ৰজাৰ দিনৰ পৰা স্থাপত্য শিল্পত মোগল আৰু পাৰ্চী নিদৰ্শনৰ ছাঁ পৰিছিল?

১) চ্যুকাফা ২) গদাধৰ সিংহ ৩) ৰুদ্ৰ সিংহ ৪) শিৱ সিংহ

৩) মধ্যযুগৰ অসমৰ এখন মানচিত্ৰ অংকন কৰি কোঁচ আৰু চুটীয়া ৰাজ্যৰ আনুমানিক বিস্তৃতি দেখুৱাই ৰং বুলোৱা।

----- □□□ -----

শ্ৰেণী-অষ্টম
বিষয়- সমাজ বিজ্ঞান

প্ৰাসংগিক শিকন ঘাটি :

১) অক্ষমতাগ্ৰস্ত ব্যক্তিৰ সুৰক্ষাৰ বাবে আইনখন প্ৰৱৰ্তন কৰা হৈছিল ?

ক) ১৯৯৪ চনৰ পৰা

খ) ১৯৯৫ চনৰ পৰা

গ) ১৯৯৭ চনৰ পৰা

ঘ) ১৯৯৪ চনৰ

শিকন ফলাফল :

আইন প্ৰণয়ন প্ৰক্ৰিয়াৰ বিষয়ে ক'ব পাৰিব; উদাহৰণস্বৰূপে শিশুৰ অধিকাৰ আইন, তথ্য জনাৰ অধিকাৰ, পাৰিবাৰিক হিংসা নিবাৰক আইন, বিশেষভাৱে সক্ষম ব্যক্তিৰ সুৰক্ষা আইন আদি।

আনুষংগিক শিকন ফলাফল :

ক) মানৱ সম্পদ উন্নয়নৰ বাধাসমূহ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।

খ) শাৰীৰিক বাধাগ্ৰস্ত লোকসকলৰ সুৰক্ষাৰ ব্যৱস্থাসমূহৰ বিষয়ে সচেতনতা প্ৰকাশ কৰিব পাৰিব।

অধ্যায় :

অষ্টম শ্ৰেণীৰ সমাজ বিজ্ঞান পাঠ্যপুথিৰ সংগতিপূৰ্ণ পাঠ নং-১৭ “মানৱ সম্পদ উন্নয়ন, মানৱ সম্পদ উন্নয়নৰ নিৰ্দেশনা আৰু মানৱ সম্পদ উন্নয়নত বৃত্তিমূলক শিক্ষাৰ ভূমিকা”।

এই অংশৰ পৰা আহৰণ কৰিবলগীয়া অৰ্থতাসমূহ :

ক) মানৱ সম্পদ আৰু মানৱ সম্পদ উন্নয়নৰ লগত জড়িত সকলো দিশ সম্পৰ্কে খৰচি মাৰি জানি ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পাৰিব।

খ) মানৱ সম্পদ উন্নয়নৰ অসুবিধাসমূহৰ বিষয়ে বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব।

গ) বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন ব্যক্তিৰ বিকাশৰ বাবে থকা আইনী সুৰক্ষা, নীতি নিৰ্দেশনা আদি অধ্যয়ন কৰি বৰ্ণনা কৰিব।

পাতনি :

মানৱ সম্পদ হ'ল এখন দেশৰ উন্নয়নৰ ভেটি স্বৰূপ। প্ৰচুৰ প্ৰাকৃতিক সম্পদৰ অধিকাৰী হ'লেই এখন দেশৰ উৎপাদন বৃদ্ধি নহয়, যদিহে সেই সম্পদৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি উৎপাদন কাৰ্য সংঘটিত নহয়। অন্যহাতে মানুহ মানেই সম্পদ নহয়। এজন উচ্চ শিক্ষিত, উচ্চ ডিগ্ৰীধাৰী ব্যক্তিও মানৱ সম্পদ হিচাপে বিবেচিত নহ'ব পাৰে যদিহে তেওঁ উৎপাদনমুখী কাৰ্যত জড়িত নহয়। এজন ব্যক্তিয়ে দক্ষতা, কাৰ্য কুশলতা আয়ত্ব কৰাৰ লগে লগে উৎপাদনমুখী কাৰ্যত বৰঙণি যোগালেহে তেওঁ মানৱ সম্পদ হ'ব পাৰিব। অন্যহাতে এজন ব্যক্তি যদিহে শাৰীৰিক আৰু মানসিকভাৱে শ্ৰম

কৰিবলৈ সক্ষম নহয় তেন্তে তেওঁক মানৱ সম্পদ নহয়। এইটো মানৱ সম্পদ উন্নয়নৰ ক্ষেত্ৰত এক বাধা। ফলত নাগৰিকক সুস্থ সবল আৰু শিক্ষিত, দক্ষতা সম্পন্ন কৰি গঢ়ি তোলাটো এখন ৰাষ্ট্ৰৰ লক্ষ্য। মানৱ সম্পদ উন্নয়নৰ বাধাসমূহ আঁতৰাবলৈ ৰাষ্ট্ৰই সময়ে সময়ে বিভিন্ন আইন প্ৰণয়ন কৰি আহিছে। এই আইনী ব্যৱস্থাসমূহৰ বিষয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সৰুৰে পৰা সচেতন হোৱা প্ৰয়োজন।

পৰামৰ্শমূলক শিক্ষন-শিকন প্ৰক্ৰিয়া :

কাৰ্য নং-১ :

বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন লোকসকল, তেওঁলোকৰ সমস্যা আৰু সুৰক্ষাৰ কথা আলোচনা কৰিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক উদ্দেশ্যি তলৰ প্ৰশ্নকেইটা সোধা হ'ব।

ক) তোমালোকৰ বিদ্যালয়ত বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন কোনো ছাত্ৰ বা ছাত্ৰী আছে নেকি? আছে যদি কেনেধৰণৰ অসুবিধা আছে তেওঁলোকৰ?

খ) অসুবিধা থকা ছাত্ৰ-ছাত্ৰী বা তোমাৰ বন্ধুজনক তুমি কিবা সহায় কৰানে?

গ) তোমাৰ অঞ্চলত এনে শিশু দেখিছা নেকি? তেওঁলোক বিদ্যালয়লৈ যায়নে?

ঘ) তেওঁলোকে চৰকাৰৰ ফালৰ পৰা সহায়-সহযোগ পায়নে?

ঙ) তেওঁলোকে এনে বিশেষ ব্যক্তিৰ কথা জানে নেকি যিসকলে দেশলৈ বা সমাজলৈ বৰঙণি যোগাবলৈ সক্ষম হৈছে অথবা নিজৰ বৃত্তিত কৃতিত্ব দেখুৱাবলৈ সক্ষম হৈছে?

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উত্তৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শিক্ষকে বাধাগ্ৰস্ত লোকসকলৰ সমস্যা, আমাৰ সকলোৰে তেওঁলোকৰ প্ৰতি দায়িত্বৰ কথা আলোচনা কৰিব পাৰিব আৰু তেওঁলোকৰ সুৰক্ষাৰ কথাবোৰো আলোচনাৰ জৰিয়তে জনাব পৰা যায়।

কাৰ্য নং-২ :

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কেইটামান দলত ভাগ কৰি প্ৰতিটো দলকে পাঠ্যপুথিৰ ১৪১ নং পৃষ্ঠাটো পঢ়িবলৈ তলত দিয়া প্ৰশ্নকেইটাৰ উত্তৰসমূহ লিখিব দিয়া হ'ব।

ক) মানৱ সম্পদ মানে কি বুজা?

খ) মানৱ সম্পদ উন্নয়নৰ সূচকসমূহ কি কি?

গ) মানৱ সম্পদ উন্নয়নৰ বাধাসমূহ কি কি?

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উত্তৰৰ ওপৰত প্ৰয়োজন সাপেক্ষে সহযোগ কৰি ধাৰণা স্পষ্ট কৰাত সহায় কৰিব।

কাৰ্য নং- ৩ :

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পাঠ্যপুথিৰ ১৯১, ১৯২, ১৯৩ পৃষ্ঠাত ২০ মিনিটৰ বাবে পঢ়িবলৈ দিয়া হ'ব আৰু ইয়াৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি তেওঁলোকক দলত ভাগি কৰি মানৱ অধিকাৰৰ লগত সম্পৰ্ক থকা আইন কেইখনৰ ওপৰত চমুকৈ দলগতভাৱে লিখি পাঠ কৰিবলৈ দিব পাৰে। ইয়াৰ লগত শিক্ষকে বিশেষকৈ শাৰীৰিক বাধাগ্ৰস্তসকলৰ কাৰণে থকা প্ৰথমখন আইন ১৯৯৫ আৰু এই আইনৰ অধীনত বাধাগ্ৰস্তসকলৰ বাবে থকা সুৰক্ষাৰ ব্যৱস্থাসমূহ আলোচনা কৰিব।

ভাৰতত মানৱ সম্পদৰ সুৰক্ষাৰ লগত জড়িত আইন সম্পক্ষে থকা ধাৰণাৰ আভাস ল'বলৈ বুলি শিক্ষকে পাঠ্যপুথিৰ আলমত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তিনিটা বা চাৰিটা দলত ভাগ কৰি সেইবোৰ আইনৰ নাম লগতে আইনসমূহ বলৱৎ হোৱাৰ চনসমূহো লিখি উলিয়াবলৈ দিব পাৰে।

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লিখিত উত্তৰসমূহ নিৰীক্ষণ কৰি প্ৰয়োজন অনুসৰি পৰিপূষ্টি দিব আৰু আইনসমূহৰ বিষয়ে খুলমূলকৈ কোৱাৰ লগতে অক্ষমতাগ্ৰস্ত ব্যক্তিৰ সুৰক্ষাৰ আইনৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়াব।

টোকা :

অক্ষমতাগ্ৰস্ত ব্যক্তিৰ সমান সুযোগ, সুৰক্ষা, অধিকাৰ আৰু সম্পূৰ্ণ অংশগ্ৰহণৰ বাবে আইন, ১৯৯৫।

The Persons with Disabilities (Equal Opportunities, Protection of Rights and Full Participation) Act, 1995.

১৯৯৫ চনত প্ৰণয়ন কৰা অক্ষমতাগ্ৰস্ত ব্যক্তিৰ বাবে সমান সুযোগ, সুৰক্ষা, অধিকাৰ আৰু সম্পূৰ্ণ অংশগ্ৰহণৰ বাবে আইনখন ১৯৯৬ চনৰ ৭ ফেব্ৰুৱাৰীৰ পৰা কাৰ্যকৰী কৰা হয়। এই আইনখনৰ জৰিয়তে ভাৰত চৰকাৰে অক্ষমতাগ্ৰস্ত ব্যক্তিৰ সুৰক্ষা প্ৰদানৰ লগতে পুনৰ সংস্থাপনৰ বাবে বিভিন্ন দিশৰ বিকাশ সাধনৰ ক্ষেত্ৰতো গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, শিক্ষা ব্যৱস্থা, নিযুক্তিকৰণ, বৃত্তিমূলক প্ৰশিক্ষণ প্ৰদান, সংৰক্ষণ, গৱেষণা আৰু মানৱ সম্পদৰ বিকাশ, বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন ব্যক্তিৰ বাবে বাধাহীন বা মুক্ত পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰা, সেইসকল ব্যক্তিৰ প্ৰয়োজন বা সক্ষমতা অনুসৰি কৰ্মসংস্থাপন ব্যৱস্থা আৰু তেনে কৰ্মচাৰীৰ বাবে বিশেষ বীমা আঁচনি গ্ৰহণ, শাৰীৰিকভাৱে অধিক অক্ষমতাগ্ৰস্ত ব্যক্তিসকলৰ বাবে গৃহনিৰ্মাণ ব্যৱস্থা আদি।

১৯৯৫ চনৰ অক্ষমতাগ্ৰস্ত ব্যক্তিৰ সুৰক্ষাৰ বাবে থকা আইনখনৰ মূল দিশকেইটা হৈছে—

- ক) বাধাগ্ৰস্ততা বা অক্ষমতাগ্ৰস্ততা চিনাক্তকৰণ আৰু বিভিন্ন সজাগতামূলক আঁচনি তথা সুবিধা প্ৰদানৰ জৰিয়তে তাৰ প্ৰতিকাৰৰ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ।
- খ) শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ১৮ বছৰ বয়সলৈকে সকলো বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন ল'ৰা-ছোৱালীক বিনামূলীয়া শিক্ষাৰ অধিকাৰ প্ৰদান, বিশেষ বিদ্যালয় স্থাপন, বৃত্তিমূলক প্ৰশিক্ষণৰ সুবিধা, অনানুষ্ঠানিক শিক্ষা ব্যৱস্থা আদি।
- গ) সকলো ৰাজহুৱা স্থান, শিক্ষানুষ্ঠান, কাৰ্যালয় আদিত বিশেষ প্ৰয়োজনসম্পন্ন ব্যক্তিৰ সুবিধাৰ্থে সুচল ব্যৱস্থা বা বাধাহীন মুক্ত পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰা।
- ঘ) নিয়োগ সম্পৰ্কীয় সুবিধাৰ ক্ষেত্ৰত তিনি শতাংশ পদ সংৰক্ষণ, বয়সৰ উচ্চসীমা ৰেহাই, কৰ্মচাৰীক বিভিন্ন সা-সুবিধা প্ৰদান আদি।
- ঙ) সামাজিক নিৰাপত্তা প্ৰদানৰ ক্ষেত্ৰত অক্ষমতাগ্ৰস্ত ব্যক্তিৰ অৰ্থ সাহায্য, পুনৰ সংস্থাপন, চিকিৎসাৰ সুবিধা, বীমাকৰণ ব্যৱস্থা আদি।
- চ) মানৱ সম্পদ বিকাশ আৰু গৱেষণাৰ ব্যৱস্থা।
- ছ) দিব্যাংগ ব্যক্তিৰ অভিযোগ দাখিলৰ ব্যৱস্থা তথা সেইবোৰ নিষ্পত্তিৰ ব্যৱস্থা আদি।

অক্ষমতাগ্ৰস্ততাৰ বাবে প্ৰচলিত এই ১৯৯৫ চনৰ আইনখন কিছু সংশোধন কৰি ২০১৬ চনত আন এখন আইন প্ৰৱৰ্তন কৰা হয়। আগৰ আইনখনত উল্লেখ থকা ৭ টা শাৰীৰিক অক্ষমতাৰ পৰিৱৰ্তে ২১ টা অক্ষমতা বা শাৰীৰিক-মানসিক অসুবিধা এই আইনখনত স্থান দিয়া হয়।

এইদৰে অক্ষমতাগ্ৰস্ত ব্যক্তিৰ বাবে সমান সুযোগ, সুবিধা অধিকাৰ আৰু সম্পূৰ্ণ অংশগ্ৰহণৰ বাবে আইন প্ৰৱৰ্তন কৰি উপযুক্ত শিক্ষা আৰু প্ৰশিক্ষণৰ জৰিয়তে বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন ব্যক্তিকো সমৰ্থৱান কৰি গঢ়ি তুলি মানৱ সম্পদ হিচাপে বিবেচিত কৰিব পৰা যায়।

মোখনী :

মানৱ সম্পদ উন্নয়নৰ লগে লগে দেশৰ উৎপাদন বৃদ্ধি হয়। ৰাষ্ট্ৰীয় আয়ৰ বৃদ্ধিয়ে দেশ এখন স্বাৱলম্বী হোৱাত সহায়ক হয়। মানৱ সম্পদ উন্নয়নৰ মূল চালিকা শক্তি হৈছে স্বাস্থ্য, উপযুক্ত শিক্ষা আৰু প্ৰশিক্ষণ। সমাজৰ উন্নয়নৰ শাৰীৰিকভাৱে সুস্থ-সৱল ব্যক্তিসকলক গুৰুত্ব দিলেই নহ'ব। বিশেষ প্ৰয়োজনসম্পন্ন মানুহকো উপযুক্ত শিক্ষা আৰু প্ৰশিক্ষণৰ জৰিয়তে সমাজৰ বিকাশৰ কামত নিয়োজিত কৰিব পৰা যায়। সেই উদ্দেশ্যৰেই আমাৰ দেশৰ চৰকাৰে ১৯৯৫ চনত বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন ব্যক্তিৰ সমান সুযোগ, সুৰক্ষা, অধিকাৰ আৰু সম্পূৰ্ণ অংশগ্ৰহণ আইন প্ৰৱৰ্তন হৈছে। ইয়াৰ দ্বাৰাই দেশৰ সৰ্বতো প্ৰকাৰৰ বিকাশ আশা কৰা হৈছে।

আৰ্হি প্ৰশ্ন

১) মানৱ সম্পদ হ'বলৈ হ'লে তলৰ কোনটো বাক্য প্ৰযোজ্য হ'ব—

ক) তেওঁ উচ্চ শিক্ষা আৰু প্ৰশিক্ষণপ্ৰাপ্ত হ'ব লাগিব।

খ) তেওঁ সু-স্বাস্থ্যৰ অধিকাৰী হ'ব লাগিব।

গ) তেওঁ উচ্চ শিক্ষা, প্ৰশিক্ষণপ্ৰাপ্ত আৰু সু-স্বাস্থ্যৰ অধিকাৰী হ'ব লাগিব।

ঘ) তেওঁ প্ৰয়োজনীয় শিক্ষা আৰু প্ৰশিক্ষণপ্ৰাপ্ত হোৱাৰ লগতে সু-স্বাস্থ্যৰ অধিকাৰী হৈ কাৰিকৰী দক্ষতাৰ সহায়ত উৎপাদন কাৰ্যত জড়িত হ'ব লাগিব।

২) বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন ব্যক্তি কেনেকৈ মানৱ সম্পদ হ'ব পাৰে—

ক) সু-চিকিৎসা কৰিলে।

খ) উচ্চ শিক্ষা আৰু প্ৰশিক্ষণপ্ৰাপ্ত হ'লে।

গ) উপযুক্ত শিক্ষা আৰু প্ৰশিক্ষণৰ সহায়ত কোনো উৎপাদন কাৰ্যত নিয়োজিত হ'লে।

ঘ) উচ্চ শিক্ষা, প্ৰশিক্ষণ আৰু সুন্দৰ স্বাস্থ্যৰ জৰিয়তে।

৩) খালী ঠাই পূৰ কৰা।

ক) মানুহ বৃদ্ধি হ'লেই সম্পদৰ বৃদ্ধি নহয়।

খ) আৰু মানুহৰ চিন্তাশক্তি জাগ্ৰত কৰে আৰু দক্ষতা বৃদ্ধি কৰে।

গ) সু-স্বাস্থ্যই মানুহৰ কৰ্মশক্তি।

ঘ) উপযুক্ত শিক্ষা আৰু প্ৰশিক্ষণৰ জৰিয়তে নিয়োজিত হৈ মানুহো মানৱ সম্পদ হ'ব পাৰে।

ঙ) আৰ্থিকভাৱে আত্মনিৰ্ভৰশীল কৰাত শিক্ষাই সবল ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে।

৪) পাঠ্যক্ৰম লিখা।

প্ৰাকৃতিক সম্পদ আৰু মানৱ সম্পদ।

৫) দেশৰ উৎপাদন কাৰ্যত কোনে অংশগ্ৰহণ কৰিব পাৰে?

৬) মানৱ সম্পদ উন্নয়নৰ প্ৰাথমিক কাৰক কি?

৭) উচ্চ জীৱন প্ৰত্যাশাক মানৱ সম্পদৰ কি হিচাপে ধৰা হয়?

৮) জনমূৰি আয় মানে কি?

৯) তালিকা প্ৰস্তুত কৰা— (প্ৰয়োজন সাপেক্ষে ইণ্টাৰনেট, প্ৰসংগপুথিৰ সহায় ল'ব)

ক) বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন ব্যক্তিৰ সুযোগ, সুৰক্ষা আৰু অধিকাৰসমূহ।

খ) বৃত্তিমূলক শিক্ষাৰ সুবিধাসমূহ।

----- □□□ -----

শ্ৰেণী-অষ্টম
বিষয়-সমাজ বিজ্ঞান

প্ৰাসংগিক শিকন ঘাটি :

ভাৰতৰ মুঠ মাটিৰ কিমান শতাংশ মাটি কৃষিকাৰ্যৰ বাবে ব্যৱহাৰ হৈছে?

ক) ৫০ শতাংশ খ) ৭৫ শতাংশ গ) ৩৫ শতাংশ ঘ) ৫৪ শতাংশ

শিকন ফলাফল :

নিজ নিজ অঞ্চল/ৰাজ্যত উৎপাদিত মূল খাদ্য শস্য, খেতিৰ প্ৰকাৰ আৰু কৃষি ব্যৱস্থা সম্পৰ্কে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

আনুষংগিক শিকন ফলাফল :

ভূমি সম্পদ আৰু বিভিন্ন কাৰ্যত ভূমিৰ ব্যৱহাৰ সম্পৰ্কে ক'ব পাৰিব।

অধ্যায় : অষ্টম শ্ৰেণীৰ সমাজ বিজ্ঞান পাঠ্যপুথিৰ সংগতিপূৰ্ণ পাঠ - ১ , প্ৰাকৃতিক সম্পদ

এই অংশৰ পৰা আহৰণ কৰিবলগীয়া অৰ্থাসমূহ :

ক) ভূমি সম্পদ সম্পৰ্কে বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।

খ) অৰ্থনৈতিক আৰু সামাজিক বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত ভূমি সম্পদৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰাব পাৰিব।

পাতনি :

মানুহৰ প্ৰয়োজন পূৰণ কৰিব পৰা প্ৰকৃতিৰ সকলো উপাদানেই প্ৰাকৃতিক সম্পদ। এই সম্পদসমূহ অৰ্থনৈতিকভাৱে ব্যৱহাৰোপযোগী, সাংস্কৃতিকভাৱে গ্ৰহণযোগ্য আৰু প্ৰযুক্তিগতভাৱে সম্ভৱপৰ হ'ব লাগিব। প্ৰাকৃতিকভাৱে পোৱা মাটি, পানী, বতাহ, খনিজ পদাৰ্থ, উদ্ভিদ, বন্যপ্ৰাণী আদি মানুহৰ বাবে অতি উপযোগী সম্পদ। জীৱ জগতৰ মূল আধাৰ হিচাপে মাটি বা ভূমি সম্পদ এই সকলো সম্পদৰ ভিতৰত অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ। পৃথিৱীৰ উপৰি ভাগৰ ২৯ শতাংশ হৈছে ভূমি। এই ভূমি মানুহে বিভিন্ন ধৰণে ব্যৱহাৰ কৰে যেনে- কৃষিকাৰ্য, উদ্যোগ, যাতায়াত, বাট-পথ, বসতি, যোগাযোগ ব্যৱস্থা, বনানীকৰণ, খনি উদ্যোগ ইত্যাদি। ভাৰতত মুঠ ভূমি সম্পদৰ ৪৫ শতাংশ সমভূমি ৩০ শতাংশ পৰ্বত-পাহাৰ আৰু ২৭ শতাংশ অঞ্চল মালভূমিৰে আবৃত। ভূমি ব্যৱহাৰৰ ধৰণ প্ৰাকৃতিক আৰু সামাজিক দুয়োটা কাৰকৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। প্ৰাকৃতিক কাৰক যেনে, — ভূ-অৱয়ব, মাটিৰ গুণাগুণ, জলবায়ু, খনিজ আৰু বনজ সম্পদৰ স্থিতি আদি আৰু সামাজিক কাৰক যেনে জনসংখ্যা, বসতি, সামাজিক অৱস্থা, প্ৰযুক্তি, জলসিঞ্চন ব্যৱস্থা, মানুহৰ দক্ষতা ইত্যাদি। কোনো এখন ৰাষ্ট্ৰৰ ভূমি কিমান অংশ কি কি কামত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে এইটো এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশ।

ভাৰতৰ মুঠ ৩২,৮০,০০০ বৰ্গ কিলোমিটাৰ মাটিৰ ৯৩ শতাংশ ভূমি ব্যৱহাৰৰ তথ্য আমাৰ মাজত আছে।
ভূমি ব্যৱহাৰৰ ভাগসমূহ এনেধৰণৰ—

- ক) শস্য উৎপাদন বা কৃষি কাৰ্যত ব্যৱহৃত মাটি
- খ) অৰণ্য অঞ্চল
- গ) কৃষি কাৰ্যৰ বাহিৰে আন কাৰ্যত (বসতি, যাতায়াত, উদ্যোগ, যোগাযোগ আদি)
- ঘ) ঘাঁহনি আৰু পশুচাৰণ ভূমি
- ঙ) ৰোপণ কৃষিত ব্যৱহৃত মাটি
- চ) কৃষিৰ ব্যৱহাৰযোগ্য নষ্ট হোৱা ভূমি
- ছ) এবছৰ বা তাতকৈ কম দিন চন পৰা পতিত মাটি

কোনো এখন ৰাষ্ট্ৰৰ ভূমি সম্পদ সদায় সীমিত থাকে। কিন্তু জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ লগে লগে ব্যৱহাৰৰ বাবে ভূমিৰ প্ৰয়োজন বাঢ়ি গৈ থাকে আৰু কৃষিভূমিৰ পৰিমাণ কমি গৈ থাকে। আনহাতে বিভিন্ন কাৰণত ভূমিৰ গুণাগুণৰ পৰিৱৰ্তন ঘটি ভূমি কৃষিৰ অনুপযোগী হৈ ভূমিৰ অৱক্ষয় হয়। উদাহৰণস্বৰূপে অত্যধিক জলসিঞ্চন, অত্যধিক খনিৰ খনন কাৰ্য, উদ্যোগীকৰণ, নগৰীকৰণ, বানপানী, গৰাখহনীয়া ইত্যাদি। বৰ্তমানলৈকে ভাৰতত ১৩০ মিলিয়ন হেক্টৰ ভূমি (প্ৰায় ৪০ শতাংশ) অৱক্ষয় হৈছে। সেয়েহে এখন ৰাষ্ট্ৰৰ বাবে ভূমি ব্যৱহাৰৰ ধৰণ অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ। ভূমি ব্যৱহাৰৰ ধৰণে এখন দেশৰ বাতাবৰণ, পৰিৱেশ ভাৰসাম্যতা, সামাজিক তথা অৰ্থনৈতিক বিকাশক প্ৰভাৱিত কৰে। সেয়ে ভূমিৰ ব্যৱহাৰ সদায় পৰিকল্পিত ভাৱে হোৱা উচিত।

ভূমি অৱক্ষয় ৰোধ কৰিবলৈ তলত উল্লেখ কৰা ব্যৱস্থাসমূহ গ্ৰহণ কৰিলে ভূমি অৱক্ষয় ৰোধ কৰিব পৰা যাব।

- ক) জলসিঞ্চন, খনি তথা উদ্যোগৰ ওপৰত নিয়ন্ত্ৰণ
- খ) বনানীকৰণ
- গ) শস্যাবৰ্তন, বেদিকা কৃষি, বান্ধ নিৰ্মাণ
- ঘ) নষ্টভূমি ব্যৱস্থাপনা

পৰামৰ্শমূলক শিক্ষন-শিকন প্ৰক্ৰিয়া :

কাৰ্য নং-১ : (অভিৰোচিত কাৰ্য)

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক নিজ নিজ গাঁৱৰ বা বিদ্যালয়ৰ ওচৰৰ এক কিলোমিটাৰৰ ভিতৰত থকা ঠাইৰ সকলো মাটি কি কি কামত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে তাৰ এখন তালিকা দলগতভাৱে প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দিব। বৰ্তমান মাটিৰ অভাৱ হোৱাৰ কাৰণসমূহ প্ৰত্যেক দলক একোটাকৈ লিখিবলৈ দিব। শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উপস্থাপনৰ আধাৰত ভূমি সম্পদৰ ব্যৱহাৰ আৰু ইয়াৰ গুৰুত্ব আলোচনা কৰিব।

কাৰ্য নং-২ :

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক দলগতভাৱে পাঠ্যপুথিৰ সহায়ত ভূমি সম্পদৰ ভূমিকা আৰু মানুহে কেনেধৰণে ভূমি ব্যৱহাৰ কৰে বা ভূমি ব্যৱহাৰত কি কি কাৰকে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে তাৰ ওপৰত দলগতভাৱে পাঁচটাকৈ বাক্য লিখিবলৈ দিব আৰু প্ৰত্যেক কাৰকৰ এটাকৈ উদাহৰণ দিবলৈ দিব। শিক্ষকে প্ৰয়োজন সাপেক্ষে সহায় কৰিব।

কাৰ্য নং- ৩ :

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক তলৰ কাৰ্য পত্ৰ-১খন আৰু তাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি তলৰ প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ লিখিবলৈ দিব। উত্তৰসমূহ নিৰীক্ষণ কৰি প্ৰয়োজন সাপেক্ষে পৰিপূষ্টি দিব।

কাৰ্য পত্ৰ - ১

ভাৰতৰ ভূমি ব্যৱহাৰৰ ধৰণ :

- ক) কৃষিকাৰ্যৰ বাহিৰে আন কামত ব্যৱহৃত মাটি ৬.২৯ শতাংশ।
- খ) অৰণ্য ভূমি ২২.৭৫ শতাংশ।
- গ) ঘাঁহনি আৰু পশুচাৰণ ভূমি ৩.৪৫ শতাংশ।
- ঘ) ৰোপণ শস্যত ব্যৱহৃত ভূমি ১.১০ শতাংশ।
- ঙ) কৃষি যোগ্য নষ্ট হোৱা ভূমি ৪.৪১ শতাংশ।
- চ) চন পৰা পতিত ভূমি (এবছৰৰ কম) ৭.০৩ শতাংশ।
- ছ) চন পৰা পতিত ভূমি (পাঁচ বছৰৰ অধিক) ৩.৮২ শতাংশ।

প্ৰশ্নসমূহ :

- ক) ভাৰতত অৰণ্য অঞ্চল মুঠ অঞ্চলৰ কিমান শতাংশ আগুৰি আছে?
- খ) ভাৰতৰ মুঠ অঞ্চলৰ ৭.৩২ শতাংশ আগুৰি থকা কৃষিত ব্যৱহাৰ নোহোৱা ভূমি কেনেধৰণৰ কামত ব্যৱহাৰ হয়?
- গ) এবছৰ চন পৰা পতিত ভূমি পাঁচ বছৰৰ পৰা পতিত ভূমি আৰু কৃষিকাৰ্যত ব্যৱহৃত ভূমি সকলো মিলাই কিমান শতাংশ কৃষিকাৰ্যত ব্যৱহৃত মাটি আছে।

কাৰ্য নং- ৪ :

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক অষ্টম শ্ৰেণীৰ সমাজ বিজ্ঞান পাঠ্যপুথিৰ ১ নং পাঠৰ পৃষ্ঠা নং — ২, ৩, ৪ আৰু ৫ কেইটা পঢ়িবলৈ দিব আৰু তাৰ আলমত তলৰ প্ৰশ্নকেইটাত উত্তৰ কৰিবলৈ দিব। শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উত্তৰসমূহ নিৰীক্ষণ কৰি প্ৰয়োজন সাপেক্ষে পৰিপূষ্টি দিব।

- ১) কি কি কাৰ্যত ভূমিৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয়?
- ২) গ্ৰামাঞ্চলত কেনেদৰে ভূমিৰ ব্যৱহাৰ হৈ আহিছে?
- ৩) নগৰ অঞ্চলত কি কি কাৰ্যৰ বাবে ভূমি সম্পদৰ ক্ষেত্ৰত সংকটৰ সৃষ্টি হৈছে?
- ৪) ভাৰতৰ কিমান শতাংশ মাটি কৃষি কাৰ্যত ব্যৱহাৰ হয়?
- ৫) কি কি কাৰণত ভূমি অৱক্ষয় হ'ব পাৰে?
- ৬) ভূমিৰ সংৰক্ষণ কিদৰে কৰিব পাৰি?

কাৰ্য নং- ৫ :

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক তিনি/চাৰিটা দলত ভাগ কৰি দলীয় ভাৱে আলোচনা কৰিবলৈ দিব আৰু শিক্ষকে নেতৃত্ব দিব। আলোচনাৰ বিষয় : “দেশৰ অৰ্থনৈতিক বিকাশত ভূমিৰ ব্যৱহাৰ।”

শিক্ষকে আলোচনাৰ আঁত ধৰিব আৰু প্ৰয়োজন অনুসৰি সকলোকে সহায় কৰি ভূমিৰ ব্যৱহাৰ সম্পৰ্কে ধাৰণাটো স্পষ্ট কৰিব।

মোখনী :- ভাৰতত ভূমিৰ ব্যৱহাৰৰ ধৰণ, ভূমি ব্যৱহাৰৰ প্ৰাকৃতিক আৰু সামাজিক কাৰকসমূহ আৰু কৃষি ভূমিৰ

পৰিমাণ আদি সম্পৰ্কে স্পষ্ট ধাৰণা আগবঢ়াবলৈ শিক্ষকে পাঠটোৰ ওপৰত সঠিক ব্যাখ্যা তথা আলোচনা দাঙি ধৰাৰ লগতে ওপৰত উল্লেখ কৰা ধৰণৰ বিভিন্ন শিক্ষণ-শিকন কাৰ্যৰ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব পাৰে। তদুপৰি ধাৰণাটো অধিক স্পষ্ট কৰিবৰ বাবে বিভিন্ন প্ৰাসংগিক পুথি, তথ্য, ছবি আদি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

আৰ্হি প্ৰশ্ন

১) উত্তৰ লিখা।

- ক) ভূমিৰ ব্যৱহাৰ পৰিকল্পিতভাৱে নকৰিলে কি কি অসুবিধা হ'ব পাৰে?
- খ) ভূমি ব্যৱহাৰৰ লগত দেশৰ অৰ্থনৈতিক বিকাশৰ সম্পৰ্ক কি?
- গ) ভূমি কি কি কাৰণত অৱক্ষয় হ'ব পাৰে?
- ঘ) ভাৰতত বৰ্তমানলৈকে কিমান শতাংশ ভূমি অৱক্ষয় হৈছে?
- ঙ) ভূমি অৱক্ষয়ৰ ৰোধৰ কেইটামান উপায় উল্লেখ কৰা।

২) শুদ্ধ উত্তৰটো বাছি উলিওৱা —

ক) তলৰ কোনটো কাৰ্যৰ বাবে গ্ৰামাঞ্চলৰ ভূমিৰ ব্যৱহাৰ বেছিকৈ কৰা হয়?

- ১) উদ্যোগ স্থাপন
- ২) অট্টালিকা নিৰ্মাণ
- ৩) কৃষি
- ৪) বাস্তা-ঘাট নিৰ্মাণ

খ) তলৰ কোনটো কাৰ্যৰ বাবে ভূমিৰ গুণাগুণ নষ্ট নহয়?

- ১) অত্যধিক জলসিঞ্চন
- ২) অত্যধিক খনন কাৰ্য
- ৩) বানপানী
- ৪) বনানীকৰণ।

গ) কৃষি কাৰ্যত ভূমিৰ ব্যৱহাৰে কোনটো দিশত সহায় কৰে?

- ১) বনানীকৰণ
- ২) উদ্যোগীকৰণ
- ৩) পৰিৱেশ প্ৰদূষণ নিয়ন্ত্ৰণ।
- ৪) শস্য উৎপাদন।

৩) পাৰ্থক্য লিখা —

ক) ভূমি অৱক্ষয় আৰু ভূমিৰ সংৰক্ষণ।

খ) গ্ৰামাঞ্চলৰ ভূমি আৰু নগৰ অঞ্চলৰ ভূমি।

৪) চমুটোকা লিখা —

- ক) প্রাকৃতিক সম্পদ
- খ) ভূমি সম্পদ
- গ) ভূমি অরক্ষণ
- ঘ) গৰাখহনীয়া

Sources :

https://en.wikipedia.org/wiki/Natural_resources_in_india

<https://www.youtube.com>

<http://www.google.com/images>

